VILNIAUS LIETUVIŲ
MĖNESINIS ILIUSTRUOTAS
KULTŪROS ŽURNALAS
1939. I. Nr. 1 (31)

LIETUVIŠKAS



TURINYS

VII met. Vilnius, 1939 m. sausio mėn. Nr. 1(31)

LIETUVIŠKAS BARAS

VILNIAUS LIETUVIŲ MĖNESINIS ILIUSTRUOTAS KULTŪROS ŽURNALAS

M. KRAUŽLYS



Naujus Metus pradėjus

Praėjo 1938 metai. Audringi jie buvo, niūrūs ir neramūs. Karas Ispanijoje, karas Tolimuose Rytuose, nesutikimai tarp Japonijos ir Sovietų Rusijos, pagaliau tiršti, juodi debesys, kylą iš Vokietijos pusės, kėlė visiems naują karo siaubą. Reikėjo tik mažytės kibirkštėlės, kad kiltų nauja pasaulinė audra, kad paraku pritvinkusi atmosfera sprogtų ir prasidėtų naujas, dar didesnis ir dar žiauresnis pasaulinis karas, nei 1914 m. Laimei, audringi debesys kiek prasisklaidė, naujų pasaulinių skerdynių išvengta ar bent atidėta jos tolimesniam laikui. Taika kuriam laikui išgelbėta, bet ant jos aukuro sukrauta didelės aukos: Austrijos nepriklausomybė, trečdalis Čekoslovakijos teritorijos ir jos garbė. Taikos labui nemaža paaukojo savo prestižo ir galiūnės Prancūzija su Anglija, kurios nusilenkė prieš 20 metų nugalėtai ir sutriuškintai Vokietijai, patenkindamos Vokietijos reikalavimus ir leisdamos be karo apkarpyti savo sąjungininkę Čekoslovakiją. Taikai gelbėti daug paaukojo ir Lietuva bei lietuvių tauta.

Pilki ir niūrūs 1938 m. buvo ir mūsų krašto lietuviams. Išgyvenome juos be draugijų, kurių vienos buvo uždarytos anksčiau, kitos praėjusių metų pradžioje. Po atmintinos kovo 19-tos dienos kilusios viltys atgauti vėl visa tai, ko buvome netekę, neišsipildė.

Praslinkę 1938 m. mūsų krašto lietuvių istorijoje vadinsis *kuratorių metais*, nes visas uždarytas draugijas paėmė „globoti" valdžios skirti globėjai-kuratoriai.

Pradėjus naujus metus, kiekvienam mūsų krašto lietuviui kyla klausimas: kas bus su mumis toliau? Deja, į šį klausimą sunku kas nors aiškesnio atsakyti. Mūsų likimas pareina ir pareis nuo daugelio vidaus ir tarptautinio gyvenimo aplinkybių, kurios gali pakreipti mūsų gyvenimą įvairiai. Tačiau viena yra visai aišku: toks ar kitoks mūsų gyvenimas daugiausia priklauso ir priklausys nuo mūs pačių, nuo mūsų tautinio, kultūrinio ir ekonominio susipratimo ir subrendimo, nuo mūsų gyvybingumo, atsparumo svetimoms įtakoms, nuo mūsų vieningumo, susiklausymo, solidarumo ir drausmingumo, kovojant dėl savo teisių ir dėl geresnės šio krašto lietuvio buities.

Šiais neramiais laikais, kada tarptautinėje politikos arenoje verda ir kunkuliuoja, kada įvairūs įvykiai vienas po kito vyksta stačiai žaibo greitumu, reikalingas yra ypatingas mūsų krašto lietuvių ir visos lietuvių tautos budrumas, susiklausymas, drausmingumas ir visų vienybė. Bet koks skaldymasis, savitarpis trynimasis ir nesutikimai gali būti lengvai panaudoti pašalinių veiksnių mūsų nenaudai. Skaldymasis ir savitarpiai nesutikimai yra žalingi ir pavojingi didelėms tautoms, o dar pavojingesni mažoms tautoms ir negausioms visuomenėms. Mažoms tautoms ir visuomenėms turi būti brangios ne tik žmonių grupės, bet kiekvienas tautietis.

Po mūsų draugijų uždarymo ir praėjusių metų istorinių kovo mėnesio dienų šio krašto lietuviai atsidūrė visai naujose gyvenimo sąlygose, kuriose reikia naujai tvarkytis ir naujai kūrybiškai reikštis. Pagrindą tam naujam gyvenimui turime jau neblogą. Turime jau tam tikrą visuomeniško gyvenimo patyrimą ir tradicijas. Per 20 praėjusių metų daug ko išmokome ir parengėme mūsų lietuvišką kaimą — liaudį tiek, kad ir katastrofai ištikus, jis jau neužlūžo ir iš užimtų pozicijų nepasitraukė. Gal net priešingai— dūžį iš šono kaimas ne tik atrėmė, bet kai kuriose srityse dar pats perėjo į ataką ir šį tą laimėjo (kova dėl savivaldybių, lietuvių kalbos valdžios mokyklose, ūkiško gyvenimo pagyvėjimas



ir kit.). Taigi darbo medžiagą turime gerą. Šių dienų mūsų kaimas yra jau gerokai įsisąmoninęs, kas jis yra ir ko jis nori. Jis nėra jau toks ir konservatyvus, kaip paprastai manoma, nes sugeba gana greitai susiorientuoti ir naujus šūkius, jei jie yra naudingi, pagauti ir juos pagal išgales realizuoti. Kaimas nėra dar pasiskirstęs ir srovėmis—jis yra tik lietuviškas. Įdomus kaime toks reiškinys: kaimas jau priprato prie draugijinio ir organizuoto gyvenimo ir dabar, kai tų draugijų kaime jau nėra, jų labai pasiilgo ir mielai dėtųsi prie bet kokios lietuviškos organizacijos, nežiūrint to, ar ji būtų dešiniųjų ar kairiųjų pakraipos. Svarbu tik, kad ta organizacija būtų grynai lietuviška, siekianti lietuvių tautos idealų. Tai labai malonus reiškinys, liudijąs apie mūsų kaimo lietuviškos sąmonės subrendimą ir kaimo vieningumą ten, kur tikrai jis reikalingas.

Kaime labiau tikį ir mažiau tikį lietuviai tarp savęs dėl to nesipyksta. Tai yra grynai jų sielos dalykas, ir vienas kitam į sąžinę nelenda. Socialinių skirtumų mūsų kaime taip pat nėra, nes mūsų krašto visi lietuvių ūkiai yra smulkūs. Yra, tiesa, labiau pasiturinčių ir mažiau pasiturinčių ūkininkų, bet turto skirtumai yra toki nedideli, kad jie nesudaro pagrindo socialinei neapykantai. Kaime skirstomasi tik į lietuvius ir nelietuvius arba, kaip kaime priimta sakyti, į savo žmogų ir ne savo. Jei šen ten kiek ir pasireiškia vadinamų pažiūrų skirtumai, tai daugiausia jie yra atnešti iš miesto. Tačiau ir tais atvejais, jei nebūtų gundymų ir kurstymų iš šalies, tie skirtumai kaimo gražaus sugyvenimo nesudrumstų. Skirstymasis kaime į vienokius ir kitokius lietuvius (daugiausia religine prasme) atsirado ne pačiame kaime, bet kaip mūsų inteligentijos pasiskirstymo srovėmis ir savitarpės kovos pasekmė. Inteligentija, vadai duoda bendrą toną visuomenės gyvenime. Kaip tie vadai groja, taip visuomenė šoka. Lygiai tas pats buvo ir čia: susiskaldė ir kurį laiką tarp savęs gana atkakliai kovojo mūsų inteligentija, o paskui ją pasekė ir mūsų kaimas. Kai tik savitarpės kovos, pradėjus lietuvių gyvenimo sąlygoms blogėti, sušvelnėjo ar visai pranyko, kaime taip pat visoki tos rūšies nesusipratimai pasibaigė. Iš to seka labai aiški išvada: inteligentija, vadai yra atsakomingi už mūsų kaimo vieningumą. Inteligentija, norėdama vesti mūsų kaimą geru keliu ir išlaikyti kaimo vienybę ir solidarumą, neprivalo rodyti blogo pavyzdžio. Sutinkame, kad visi žmonės negali vienodai galvoti ir būti vienodų įvairiais klausimais pažiūrų. Sutinkame, kad ir srovių esimas dėl to yra neišvengiamas. Tačiau negalima sutikti su tuo, kad tos srovės turėtų būtinai tarp savęs rietis ir kovai vartoti bet kokias, net demagogiškas priemones ir būdus.

Srovių kova kaime šiuo metu yra visai aptilus, o mieste dar žarijėlės spinksi. Yra pavojaus, kad, pasikeitus kiek gyvenimo sąlygoms gerojon pusėn ir pradėjus vėl gyviau reikštis mūsų organizaciniam darbui, tos žarijėlės gali smarkiau surusenti, įsiliepsnoti ir vėl persimesti į kaimą su visomis savo blogybėmis.

Imdami domėn naują mūsų krašto lietuvių būklę, kuri susidarė praėjusiais metais, mūsų visuomenės įvairių srovių atstovai rimtai susirūpino, kaip išvengti tarpusavio srovių nesusipratimo ir išlaikyti bei dar labiau sustiprinti šio krašto lietuvių sugyvenimą ir vienybę. Malonu pažymėti, kad visos srovės, įvertindamos padėties rimtumą, pasisakė už lietuvių vienybę ir srovių veikimo suderinimą. Kitas klausimas, kaip ta vienybė ir suderinimas reikšis praktikoje.

Mus, šio krašto lietuvius, daug kas jungia. Pirmiausia mus jungia tai, kad mes esame lietuviai ir norime numirti lietuviais, perleidę ir įskiepiję lietuvių tautos idėją savo jaunajai kartai ir būsimoms kartoms. Mus jungia bendras pavojus, kuris gresia lietuvystei šiame krašte. Mus jungia ir tai, kad beveik visi esame kilę iš šiaudinės pastogės ir visi norime ir trokštame savo krašto lietuviams geresnės buities. Tai svarbiausios jungtys, svarbiausi visų mūsų siekiai, tikslai ir idealai, prieš kuriuos turi nusilenkti menkesnės vertės dalykai, o ypatingai paskirų asmenų reikalai ir jų ambicijos.

Tautos ir visuomenės reikalai virš visako! Šis šūkis turi būti aukščiau visų kitų šūkių, dėl jo galima nusileisti ir kituose, gal taip pat svarbiuose klausimuose. Galima nusileisti arba atidėti tolimesniam laikui todėl, kad šiuo metu pats didžiausias pavojus gresia ne kam kitam, o tik šio krašto lietuvystei.

Ko reikia, kad mūsų sąlygose lietuvių vienybė žydėtų ir nežiūrint to, kad esame pasiskirstę tam tikromis srovėmis (dešinieji, vidurys—tautininkai ir kairieji), bendrų tikslų siekdami, vis dėlto rastume ir bendrą kalbą ir galėtume, neatsisakę savo tam tikrų specifinių įsitikinimų, dirbti bendrai tautos ir visuomenės darbą? Atsakyti, rodos, į šį klausimą nesunku, būtent:

1) turėkime daugiau žmoniškumo,

2) nesakykime ir nemanykime, kad kurios

A. JUŠKEVIČIUS

Iš Klaipėdos krašto istorijos

(Medžiaga imta iš „Pirmo Lietuvos dešimtmečio")

Kiekvienos tautos ir valstybės istorijoje esti tokių įvykių, kurie turi jos gyvybei lemiamos reikšmės: jie esti arba akstinu tautos naujoms gyvybinėms jėgoms pasireikšti arba priveda tautą ir valstybę prie sukrėtimo, iš kurio jos nebegali atsikelti, ir tauta turi pamažu nykti.

Žadinančiais įvykiais mūsų naujausioje istorijoje reikia laikyti „Aušros" pasirodymas, Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas ir Klaipėdos krašto iš svetimųjų valdžios atvadavimas. Š. m. sausio 15 d. visa lietuvių tauta džiaugsmingai minėjo paskutinio įvykio 16 metų sukaktuves, nepaisant to, kad įsigalėjus vokietininkams, Klaipėdos likimas kelia lietuviams daug rūpesčių.

Klaipėdos krašto atvadavimas yra glaudžiai susijęs su Lietuvos laisvu priėjimu prie jūros, prie vienintelio nieku nesuvaržyto plataus susisiekimo kelio su pasauliu. Kitaip sakant, su Klaipėdos krašto atvadavimu neseniai atstatytai Lietuvos valstybei sužibo viltis būti laisvai nuo savo kaimyno tiesioginio ekonominio eksploatavimo. Juk nereikia būti istoriku, kad žinotum nenuginčijamą faktą, jog ne tik paskiri asmens yra linkę prie savo kaimynų, ypač silpnesniųjų, išnaudojimo. Nuo amžių tai daro ir ištisos tautos, kurios labai dažnai grindžia savo tautinį gerbūvį jiems svetimųjų gaivalų darbo vaisiais. Tokiose tautose atsiranda net ideologinis kitų eksploatavimo pamatavimas: tai esą daroma vardan aukštesnės kultūros, vardan visos žmonijos labo. Savo elgesio pateisinimo ieškoma ir praeityje ir dabartyje; tolimi praeities įvykiai vienašališkai, tendencingai nušviečiami, kad tik jie atitiktų ir pateisintų dabarties poelgius. Kai kada galingi eksploatatoriai neranda net reikalo prisidengti tariamo teisingumo skraiste. Jie tai daro todėl, kad yra stipresni.

Istoriškos lietuvių giminių gadynės pradžioje Klaipėda ir jos sritys skyrė du vokiečių centru, atsiradusiu prie Dauguvos ir Vislos žemupių. Gyvybiniai vokiečių kolonistų reikalai Pabaltėje reikalavo tą kraštą padaryti abiejų vokiečių kolonijų junginiu. Jiems tai pasisekė atsiekti, bet tik trumpam laikui. Politiškai Klaipėdos kraštas, ir tai ne visas, vokiečių rankose išbuvo 670 metų, bet tautiškai jis niekuomet nesiliovė buvęs labai glaudžiai susijęs su visa lietuvių tauta nuo seniausių laikų iki mūsų dienų. Visi skirtumai, kurie dabar pasireiškia Klaipėdos ir jiems artimų lietuvių, gyvenančių kitoje Nemuno pusėje, būde, kalboje ir ypač politinėse tendencijose, yra labai nesenos datos dirbtiniai, primestiniai

---

nors pakraipos, žinoma, siekiančios lietuvių tautos idealų, nors savaip suprastu būdu, lietuvis yra blogesnis ar geresnis už kitos pakraipos lietuvį,

3) mokėkime pagerbti kitų žmonių įsitikinimus,

4) išskirkime iš visuomenės reikalų asmens reikalus ir ambicijas,

5) būkime tolerantingi ir taktingi,

6) neikime su srovinėmis rietenomis ir demagogija į mūsų kaimą,

7) kilusius nesusipratimus spręskime ne viešai — per spaudą, bet uždarame ratelyje ar tam tikrame pačių sudarytame garbės ar visuomenės teisme.

Jei šie keli pageidavimai būtų įgyvendinti, mūsų visoms srovėms, rodos, nebūtų pagrindo pyktis, o tuo pačiu ir viso lietuviško darbo mašina eitų pirmyn kur kas greitesniu tempu.

Lenktyniuoti — prašom! Bet lenktyniuoti reikia ne žodžiais, demagogija, kitų žeminimu, o savęs aukštinimu, bet rimtu darbu ir kultūringumu. Toks lenktyniavimas ne tik nežalingas, bet naudingas ir pageidaujamas. Bet to praktikoje kaip tik labiausia trūksta. Dažnai mėgstama pasigirti nenuveiktais darbais, o pridėjus prie kokio nors darbo pirštą, mėgstama garsiai pasigirti ne pagal nuveikto darbo vertę. Dar blogiau, kai kokį nors darbą daro visi susitarę, o paskui vienas kuris mėgina net viešai pasigirti, esą tai jo iniciatyva ir nuopelnai, kad tai ar kita padaryta. Esti dar ir taip, kad vienai srovei nepatinka, jog kitos srovės žmonėms kas nors pasiseka gero padaryti. Girdi, kodėl jie, o ne mes, arba be mūs tai padarė. Arba esti dar tokių atsitikimų: rengia kurios nors srovės žmonės ciklą kaimo žmonėms paskaitų ir pasiprašo prelegentų. Sakysim, kad tokį gražų darbą atliko

padariniai. Jie yra palaikomi grobониškos vokiečių tautos politiniais sumetimais.

Remdamasis archeologijos duomenimis „Prussia—Museum" Karaliaučiuje konservatorius d-ras Karolis Engelis vaizdžiai ir įtikinančiai įrodinėja, kad prūsų—lietuvių—latvių giminių protėvynė buvo nuo Vislos iki Dauguvos. Nuo Pasargos upės, tekančios pro Varmiją Prūsuose, iki Dauguvos galima nustatyti vienoda materialinė kultūra, kuri liudija apie etninį ten gyvenusių žmonių vieningumą. Prie Vislos upės tos giminės žmonės priėjo vėliau, būtent, IV amž. pradžioje po Kristaus gimimo. Istoriškais laikais to paties etninio vieneto žmonės buvo begyveną jau visu Baltijos pajūriu, išskyrus nedidelę Kuršių pusiasalio dalį, kur gyveno lyviai (nuo Vislos iki Dauguvos ir net už Dauguvos). Šitie archeologų konstatavimai patvirtina kalbininkų išvedžiojimus apie Pabaltės tautų gimininguma kalbų žvilgsniu.

Pirmi užsilikę rašytieji liudymai nusako visas šitas giminingas tautas turėjus ir vienodą socialinę struktūrą. Visur jose užtinkamos trys socialinės gyventojų grupės — kilmingieji, laisvieji žemdirbiai ir vergai. Kilmingieji nuo paprastų laisvųjų žmonių skyrėsi savo turtu — didesniu valdomosios žemės plotu ir didesniu gyvulių kiekiu.

Kai pačioje XIII amž. pradžioje netoli Dauguvos žiočių įsikūrė vokiečiai, sudarę *„Kristaus brolių kariuomenės"* arba *„Kalavijo brolių"* ordiną, paprastai vadinamą *Livonijos ordiną*, ir kai 1230 m. Pavislyje įsikūrė vokiečiai, pasivadinę *„Dievo Motinos Marijos Vokiečių Ordinu"*, ir pradėjo su lietuvių giminėmis (bendra šio žodžio prasme), kruvinas kovas tariamai už Kristaus mokslo platinimą tarp pagonų, visos giminės nuo Vislos iki Dauguvos ne kartą rasdavo viena pas kitą paramos. Šiaurėje ne kartą grūmėsi kuršiai ir žiemgaliai, dabar sudarą latvių tautą, drauge su žemaičiais ir aukštaičiais prieš Livonijos ordiną. Vakaruose panašus reiškinys galima taip pat lengvai pastebėti. Po to, kai 1255 metų pačioje pradžioje vokiečių ordinas, Čekijos karaliaus Otokaro II ir Brandenburgo margrafo padedamas, užkariavo Sambų pusiasalį, esantį tarp Aismarių ir Kuršių marių, sambų kaimynai pajuto gresiantį pavojų, kurstė sambus sukilti prieš pavergėjus ir nusikratyti vokiečių jungo ir patys ėjo jiems talkon. Sūdavai arba jotvingiai, gyveną labiausiai į pietus, siekdami iš vienos pusės Nemuno vidurupio, o iš kitos pusės Narevo upės, ne kartą skubėjo pagalbon kitoms giminėms, net ne kaimyniškoms, gyvenusioms Aismarių pajūryje. Kai žemaičiai, susidėję su kuršiais ir žiemgaliais, prie Durbės ežero 1260 m. sumušė sujungtas Livonijos ir Kryžiuočių ordino jėgas ir kai vokiečių padėtis Pabaltėje labai žymiai pasviro, visos giminingos tautos sugebėjo suprasti bendrą savisaugos reikalą. Prieš Livonijos ordiną tuomet sukilo kuršiai ir

---

dešinieji. Pvz., šv. Kazimiero dr-ja, kol dar buvo neuždaryta, tokių naudingų paskaitų surengė keliose mūsų krašto vietose. Girtinas darbas. Bet jei, sakysim, tokį paskaitų ciklą surengia kairieji — kultūrininkai, ir vėl tie patys prelegentai nueina su paskaitom, tada, kai kurių dešiniųjų manymu, jau blogai, girdi, padedi kultūrininkams reklamuotis. Kiaurai klaidinga nuomonė. Prelegentui, kuris su paskaitom eina ir pas dešiniuosius ir pas kairiuosius, rūpi ne kurios nors srovės reklama, bet naudingas lietuviškas darbas ir kaimo žmonių — mūsų tautiečių švietimas. Tokio dėsnio laikosi šio krašto grynai tautinės minties lietuviai, kuriems svarbu kas daroma, o ne kas tai daro. Kas mano kitaip, tas klysta ir tautinius mūsų krašto reikalus per siaurai supranta.

Galima būtų rasti ir daugiau panašių dalykėlių ir kabliukų, kurių kabinantis, lyg tas mušeika, paleidęs apivarą, ieškoma kliaučių peštynėm pradėti. Rodos, tai menkniekiai, bet ir menkniekis, uždėtas ant jautrių svarstyklių, šį tą reiškia. O jei menkniekių susirenka daugiau, tai svarstyklės ir visai nusvyra. Tada mėginama „rėžti" jau iš viso peties ir savo antagonistą padėti ant abiejų menčių. Tik, deja, tas antagonistas nelabai nusileidžia ir užkabinėjamas taip pat skolingas nelieka. Taip ir prasideda peštynės dažnai ne dėl esminių dalykų, kurių vaisiais dažniausiai pasinaudoja kas nors kitas, tik jau ne mūsų lietuviškoji visuomenė.

Tokios mintys kyla, pradėjus naujuosius metus. Po 1938 m. įvykių pergyvename tam tikrą mūsų gyvenimo užlūžimą. Reikia sukaupti visos mūsų jėgos tam lūžiui išlyginti ir įstatyti mūsų visuomenės gyvenimą į naujas vėžes ir vieningai visiems žengti toliau. Todėl graži iniciatyva ir noras visus lietuvius suvienyti ir labiau sucementuoti reikia tik pasveikinti ir palinkėti, kad žodžiai *vienybė* taptų darbais.



Klaipėdos krašto lietuvio ūkininko šeima

žiemgaliai, o prieš Kryžiuočių ordiną visos ligi tol užkariautos giminės. Aukštaičiai ir žemaičiai, kunigaikščio Treniotos vadovaujami, pasiekė net tolimą Pavislį ir teriojo Kulmo kraštą, kuriame anksčiausia vokiečiai buvo įsikūrę. Visi sukilusieji ir jų talkininkai tuomet sugebėjo surasti bendrą kovų šūkį. Tai buvo *„Šalin vokiečiai iš svetimų žemių!"*.

Iš visų kare su vokiečiais dalyvavusių lietuvių giminių tik vieni lietuviai ligi tol buvo spėję sukurti pastovesnę politinę organizaciją: kiti gi buvo vokiečių užklupti dar valstybingumo pradmenų stadijoje. Neturėdami išdirbtos nuolatinės ir pastavios karinės organizacijos, sukilėliai kad ir labai gabių vadų, pvz., Herkaus Montes vedami, turėjo suklupti kovose su turinčiu geležinę organizaciją Kryžiuočių ordinu, kuriam be perstojimo ėjo pagalba iš visos Centralinės ir net Vakarų Europos. Vokiečiai turėjo mūrines pilis su maisto sandėliais, ko trūko sukilėliams. Lietuva, kaip stipriausia kariaujančių dalis, žuvus karaliui Mindaugui, pati susilaukė vidaus krizės ir pačiu kritingiausiu laiku nepajėgė sukilėlių tinkamai paremti.

Nors prasidėjusi 1260 m. lietuvių giminių kova su vokiečiais pasibaigė jų pralaimėjimu, vistiek pasilieka svarbus nenuginčijamas faktas, kad kritinguoju momentu visos lietuvių giminės nuo Dauguvos iki Pavislio pajuto bendrą tautinį reikalą, užsidegė tais pačiais jausmais ir kovėsi petys į petį su tais pačiais savo tautos priešais.

Dar apie 1250 metus Livonijos ordinas, pasinaudojęs vidaus kovomis Lietuvoje, Mindaugo valdymo laikais, užgrobė pajūrį iki Kuršių Marių pradžios ir prie Daugės upės įkūrė, tur būt, atimtos Klaipėdos pilaitės vietoje, savo pilį, pavadintą Memelburgu. Nuo 1252 metų ta pilis buvo padidinta ir sustiprinta ir apie ją buvo įkurtas miestas, kurį vokiečiai vadino Memelburg, o lietuviai Klaipėda. Griauti šios pilies ėjo ir sambai ir žemaičiai, nors betarpiškai nė vienai šių giminių Klaipėdos pilis dar negrėsė. Mūsų senoliai instinktyviai jautė pavojų, kuris grėsė iš Livonijos ir Kryžiuočių ordinų susijungimo ir Žemaičių atkirtimo nuo jūros.

Tačiau jų jėgos buvo tuomet dar per silpnos tai piliai sugriauti, ir ši per ilgus amžius tramdė Lietuvos gyvenimo natūralinę ekonominę raidą.

Sukilėlių prūsų numalšinimas turėjo jiems be galo svarbių pasėkų: iš visų dalyvavusiųjų sukilime buvo konfiskuotas turtas, jie patys buvo paversti belaisviais baudžiauninkais, kurie turėjo dirbti savo ponų, tariamai jiems dovanojusių gyvybę, žemes. Paversti baudžiauninkais buvo ne tik paprasti žemdirbiai, bet ir kilmingieji, didesnių žemės plotų savininkai.

Garsaus 1260 m. sukilimo metu dar ne visos giminės, gyvenusios į vakarus nuo Ne-

muno, buvo vokiečių užkariautos. Sustiprėję vokiečiai pamažu ligi 1283 metų ir ant jų sprando uždėjo savo sunkų jungą, tokį patį, kurį vilko jų broliai, gyvenę toliau į vakarus.

Vokiečių akyliai dabojamos, kad nepasikartotų sukilimas, neturėdamos vienos su kitomis laisvo susižinojimo, neturėdamos savo vadų, kurie nurodytų kelius į išsilaisvinimą, šios vakarinės lietuvių tautos gimimės, prūsais vadinamos, grimzdo tamsybėje ir skurde.

Lietuviai neužmiršo savo brolių, patekusių svetimųjų valdžion: ir Algirdas su Kęstučiu, ir Vytautas, ir Kazimieras Jogailaitis dėjo pastangų Kryžiuočių ordiną iškelti iš Pabaltės, bet neįstengė savo sumanymo įgyvendinti. Jų valdomos valstybės jėgos buvo per silpnos kovoti su tais, kuriuos savo lėšomis ir žmonių ištekliais palaikė visa centralinė Europa, daugiausia vokiečių gyvenima arba esanti politinėje vokiečių įtakoje.

Kryžiuočių ordino pavirtimas XVI amžiuje pasauline kunigaikštyste ir išplatintas jo žemėse Martyno Liuterio tikėjimas neatnešė pavergtiems prūsams nei asmens laisvės, nei materialinės būklės pagerėjimo. Pasaulinė Prūsų kunigaikštystė paveldėjo iš vokiečių ordino gana tobulai sutvarkytą administraciją ir geresnius, palyginti su kaimynais, ūkininkavimo metodus, bet tai mažai atsiliepdavo pavergtųjų lietuvių giminių gerovei. Sunki darbo ir mokesčių našta, kad ir prie pagerintų ūkininkavimo metodų, lobino ponus, o ne baudžiauninkus, kurie buvo ir pasiliko gamtos jėgų eksploatavimo įrankis. Šitokiomis sąlygomis negalėjo ne tik klestėti, bet ir, aplamai imant, plėstis jų tarpe tautinės kultūros pradai. Tautinė sąmonė, kuri XIII amžiuje buvo žybtelėjusi, pamažu bleso ir geso, lyg žarija, užsilikusi židinio pelenuose.

Kryžiuočių ordinas savo ilgo viešpatavimo metu nesugebėjo net pagonų išmokyti krikščioniškojo mokslo tiesų. Pirmasis pasaulinis kunigaikštis Albertas, rūpindamasis pakeisti katalikų bažnyčios mokslą Liuterio mokslu, pirmas ėmė rūpintis pagaminti kunigų, kurie galėtų prieiti prie lietuvių ir prašnekinti juos jiems suprantama kalba. Tačiau tai buvo nelengvas darbas. Du su viršum šimtų metų lietuvių vergijos negalėjo paruošti tokios visuomenės klasės, kalbančios lietuviškai, iš kurios būtų galima pakankamai rasti žmonių kunigams.

Ankščiau minėto 1260 m. sukilimo metu buvo ir tokių, kurie nebuvo prisidėję prie sukilėlių. Jiems buvo palikta asmens laisvė. Jų palikonys ne visi dar buvo nutautėję. Tačiau, palyginti su masėmis, jų buvo nedaug. Kunigaikštis Albertas negalėjo pasitenkinti vien savo pavaldiniais. Į savo 1544 m. įkurtą Karaliaučiuje universitetą jis kvietėsi studentus ir iš Didžiosios Lietuvos, kurie darėsi naujos tikybos apaštalais. Iš šito universiteto išėjo pirmieji lietuvių rašytojai. Tai buvo gal pats šviesiausias laikotarpis Prūsų lietuvių istorijoje.

Prūsų lietuvių būklės pagerėjimas prasidėjo nuo 1807 m., kai Napoleonas I buvo užkariavęs Prūsus ir kai čia ūkininkai buvo atleisti nuo baudžiavos. Pamažu ėmė didėti jų gerovė. Jie pradėjo jaustis sau žmonėmis. Bet tautiškam jų susipratimui vystytis, kaip ir ankščiau, nebuvo tinkamų sąlygų.

XVIII amžiaus pradžioje, 1709 ir 1710 metais, Prūsus, kaip ir Lietuvą, buvo ištikęs smarkus maras, kuris nunešė su savim labai daug aukų. Daugelis kaimų išmirė, pasiliko be žmonių. Prūsų karalystės (Prūsų ir Brandenburgo kunigaikštis Fridrichas III pasiskelbė Prūsų karaliumi 1701 m.) valdžia kvietėsi iš visų kraštų kolonistus ir stengėsi jais apgyvendinti tuščius po maro kraštus. Tuo buvo praskiesti ankščiau tirštai lietuvių apgyventi plotai. Bažnyčia mišriose parapijose ėmė įvesdinėti pamaldas vokiečių kalba. Visuotinis kareiviavimas auklėjo naujokuose vokiškąjį patriotizmą. Prie to pat vedė ir mokykla, kur pamažu vokiečių kalba valdžios įsakymais stūmė lietuvių kalbą.

Vokietijos karo laimėjimas su prancūzais 1870 m. ir Prūsų karaliaus Vilhelmo paskelbimas vokiečių imperatoriumi sukėlė nesuvaldomą vokiško nacionalizmo bangą. Kur skambėjo šūkis „Deutschland, Deutschland über alles, über alles in der Welt", ten ne vieta buvo bet kuriam kitam tautiniam jausmui pasireikšti. Vokiečių mokyklų organizacijos nuostatai, paskelbti 1872 m., beveik visiškai išgujo lietuvių kalbą iš mokyklos. Buvo leista mokytis gimtąja kalba tik tikybos, bet mokiniai privalėjo lygiagrečiai mokytis jos ir vokiškai.

Ilgas vokiečių viešpatavimas srityje, esančioje tarp Nemuno ir Vislos ir nuo 1422 m., (kai Vytautas pasirašė su kryžiuočiais taiką prie Melno ežerio) tarp Nemuno žemupio ir Vytauto valdomos valstybės sienų, Klaipėdos krašte, iš esmės nesunaikino ten gyvenusių lietuvių giminių. Vokiečiai neišžudė vietos gyventojų, kad ir pagonų. Jie stengėsi paversti juos tik dovanai dirbančia

pajėga, atėmė iš jų asmens laisvę, pavertė juos beteisiais gyventojais. Jokiais laikais vokiečiai tame krašte nesudarė etninės daugumos. Daugiausia vokiečių buvo Pavislyje, iš kurio traukėsi į rytus jų užpultos pagonų giminės, ir mažiausia Panemunėje. XVIII amžiaus marai ir karai naikino Prūsuose ne vien tik lietuvius, bet ir vokiečius, ir atsiųstųjų kolonistų skaičius, palyginti su pasilikusiais gyvais gyventojais, nebuvo toks didelis; be to, ir patys kolonistai ne visuomet pakeldavo žiaurų prūsų karalystės režimą, dažnai jie išbėgiodavo. Todėl galima kalbėti tik apie lietuvių giminių suvokietinimą, o ne apie jų masių pakeitimą ateiviais vokiečiais. Žiauri vergija, daranti negalimu tautoje glūdinčių dvasinių pradų išsivystimą, o ne atėjūnų iš Vokietijos antplūdis pakeitė pirmykštį tautinį prūsų žemės vaizdą. Ne vienodas traktavimas žemdirbio lietuvio ir žemdirbio vokiečio arba kolonisto, nuolatiniai „įkrėtimai" arba „įkirtimai" baudžiauninkui, kalbančiam lietuviškai, ko nebuvo daroma privilegijuotiems kolonistams — štai kas buvo didiausiu akstinu gyventojams virsti „ištikimais vokiečiais".

Dėliai šitaip susidarusių aplinkybių lietuvių germanizacija ėjo didžiuliais šuoliais. Neturėdami savų inteligentų, kurie galėjo būti vadais kovoje dėl tautos turto, lietuviai pasiliko lyg avių kaimenė be piemenų. Visai kitokioje padėtyje buvo lenkai Vokietijoje. Poznanė pateko prūsų valdžion, ilgai išgyvenusi nepriklausomu politiniu gyvenimu. Ten iš pačių gyventojų atsirado vadų, kurie drąsiai siekė sudaryti užtvanką prieš germanizmo bangą. Prievartos priemonės ten dažnai tik stiprino tautinį atsparumą. Nemaža vokietybei padėjo ir ta aplinkybė, kad kaimynistėje nebuvo dar susikūrusi tautinė lietuvių valstybė.

Nepaisant visų vokietybės atakų prieš lietuvius ir tautinės sąmonės slopinimo, vis tik ten atsirasdavo žmonių, stiprių jei ne savo mokslingumu, tai bent savo dvasia ir pasiryžimu kovoti iš paskutiniųjų dėl tautos sielos. Ypač žymus tokių asmenų skaičius buvo į rytus nuo Nemuno, Klaipėdos krašte.

Ne maža aplinkybių padėjo išlikti lietuvybei Prūsų karalystės rytinėje dalyje ir ypač Klaipėdos krašte: viena, nuosaki kitataučių nutautinimo politika prasidėjo Prūsuose tik XIX amžiuje (nors atskirų pastangų buvo ir anksčiau), o savo didelio intensivumo ji įgijo tik po 1870 — 1871 metų karo su Prancūzija, kai Prūsų karalius pasidarė Vokiečių imperatoriumi, ir Prūsija tapo vadovaujanti vokiečių valstybė; antra, Klaipėdos kraštas buvo savotiška Kamčatka, į kurią nelabai noriai veržėsi vokiečiai nevaldininkai; trečia, Klaipėdos uostas, buvęs Vokiečių imperijos pačiame pasienyje, neturėjęs privažiavimo geležinkeliais iš Rusijos imperijos ir tarnavęs tik Nemunu plukdomojo miško reikalams, galėjo patraukti į save tik nežymų skaičių vokiečių pramonininkų,



Briedžiai vadinamoje Lietuvos Sacharoje

plėsti gi Klaipėdos uostą arba palaikyti jį dirbtinėmis priemonėmis vokiečių valdžia nesiryžo, nenorėdama daryti konkurencijos Karaliaučiui; ketvirta, besijausdama visagalinti pasaulinėje politikoje ir nemanydama, kad jos heterogeniniai kraštai galėtų kada nors nuo jos atsiskirti, Vokietija nematė reikalo dar labiau pagreitintu tempu krašto antspalvį keisti. Gal prie to prisidėjo dar ir kaimynystė su lietuviais, kurie, kad ir sienos atkirsti, palaikė šiokius tokius prekybinius santykius su klaipėdiškiais lietuviais.

Klaipėdos klausimas Vokietijai iškilo nelaukiamai. Ligi 1917 m. Vokietija jautėsi galėsianti, jei ne visur, tai bent rytuose, Rusijai padiktuoti savo taikos sąlygas. Vienu iš svarbiausių jos reikalavimų buvo prijungimas prie vokiečių imperijos žemių, į kurias ji nuo amžių reiškė savo aspiracijų. Tai buvo pirmoje vietoje visa Pabaltė ir antroje vietoje — Ukraina. Savo politiniams siekimams vokiečių valdžia panorėjo pasinaudoti ir pasireiškusiu Pabaltėje tautiniu subrendimu ir nepriklausomybės siekimais.

Kai nuvargusioje nuo karo Europoje praskambėjo šūkiai: „Taika be aneksijų ir kontribucijų“ ir „tautų apsisprendimas“, vokiečiai juos parėmė gana savotiškai. Tautos galinčios apsispręsti, bet tik viena linkme; jos galinčios laisvai atsiskirti nuo Rusijos ir prisidėti, bet tik ne laisvai, o prie Vokietijos. Mūsų tautos vadovai, kuriems teko veikti vokiečių okupacijoje, pareiškė palinkimą greičiau prie Vokietijos, negu prie Rusijos, kad bent šiuo būdu galima būtų susidėti dar su nenutautintais Prūsų lietuviais. Vokiečių spiriama Lietuvių Taryba priėmė 1917 m. rugsėjo 11 d. rezoliuciją dėtis su vokiečiais ir sudaryti su jais militarinę, monetarinę, susisiekimo ir muitų konvencijas. Tais laikais tai buvo mažiausia politinė blogybė.

Vokietijos priešininkų laimėjimas 1918 metų gale privertė Vokietiją formališkai atsisakyti nuo visų savo aneksionistinių planų. Iškeltam pasaulinėje politikoje tautų apsisprendimo šūkiui pavergtosios tautos dabar galėjo duoti pašalinių jėgų nesuvaržytą turinį. Tautinis apsisprendimas turėjo vesti prie anksčiau politiškai suskaldytų tautų susijungimo viename politiškame kūne. Šie reikalavimai buvo vienodai reiškiami ir Didžiojoje ir Mažojoje Lietuvoje.

Prasidėjus Versalyje taikos konferencijai, iš Lietuvos delegacijos ir iš Klaipėdos visuomeninių organizacijų pasipylė reikalavimai sujungti abudu kraštu vienon valstybėn.

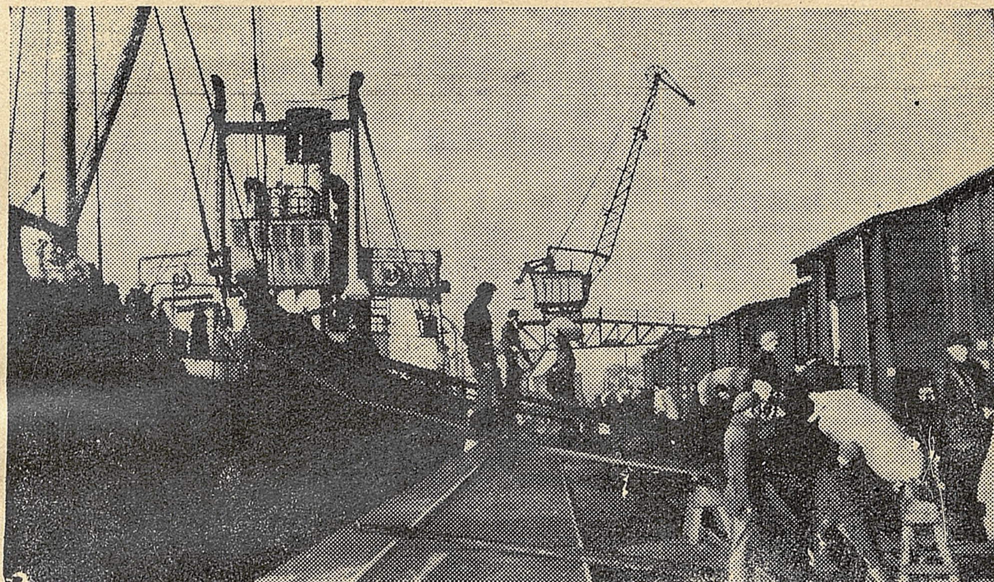
Nemažą vaidmenį čia suvaidino ir Lenkijos politikai. Jiems rūpėjo atstatyti lietuvių lenkų valstybė buvusiose prieš 1772 metus ribose. Tokiai valstybei turėjo būti išrūpintas laisvas išėjimas į jūrą ne tik Vislos upe, bet ir Nemunu. O tatai tebuvo galima gavus Nemuno žemupį, jo žiotis ir Klaipėdos uostą į savo rankas, pirma visa tai atėmus iš vokiečių. Prancūzija, kuriai rūpėjo sudaryti platesnę barjerą tarp Vokietijos ir Rusijos, principe priėmė šiuos Lietuvos ir Lenkijos reikalavimus. Taikos konferencijos sudaryta vad. „Commision des affaires polonaises“, kuri turėjo spręsti Klaipėdos politinį likimą, priėmė pagrindan Lenkijos delegacijos pirmininko Dmovskio memorandumą, kuriuo buvo patariama atskirti Klaipėdos kraštą nuo Nemuno upės ligi buvusios vokiečių-rusų sienos ir priskirti jį prie Lietuvos, jei pastaroji sutiks sudaryti su Lenkija organišką ryšį. Ligi tas ryšys bus sudarytas, Klaipėdos kraštas turėjo pasilikti bendroje didžiųjų sąjunginių valstybių valdžioje. Dmovskio mintis rado savo išraišką Sutarties projekto 99 straipsnyje: „Vokietija išsižada susijungusių ir susitarusių didžiųjų valstybių naudai visų savo teisių ir titulų į sritis, esančias tarp Baltijos jūros, šios sutarties II dalies 28 straipsnio nustatytos Rytprūsių šiaurės — rytų sienos ir priima susitarusių didžiųjų valstybių sprendimus, kurie bus padaryti dėl šių sričių, ypač dėl jų gyventojų pilietybės“.

Vokiečių spaudai pakėlus triukšmą dėl šių nuostatų ir vokiečių delegacijai oficiališkai užprotestavus dėl tariamai grynai vokiško krašto atidalinimo nuo Vokietijos, Taikos Konferencijos pirmininkas Clemenceau atsakė labai reikšmingu pareiškimu:

„Susijungusios ir susitarusios valstybės nesutinka pripažinti, kad Klaipėdos krašto atskirymas prieštarauja tautibyniam principui. Kalbamasis kraštas visada buvo lietuviškas, o gyventojų dauguma kalbos ir kilmės atžvilgiu yra lietuviška. Tas faktas, kad Klaipėdos miestas didžia dalimi yra vokiškas, negalėtų pateisinti viso krašto palikimo Vokietijos suverenume, ypač jau dėl to, kad Klaipėdos uostas yra vienintelis Lietuvos išėjimas į jūrą.

Yra nutarta, kad Klaipėda ir aplinkinis kraštas bus perduoti susijungusioms ir susitarusioms valstybėms, nes lietuvių teritorijos statutas dar nėra nustatytas“.

Clemenceau atsakymas buvo griežtas. Konferencija nesutiko nieko pakeisti aukščiau paminė-



Klaipėdos uostas

tame projekte, ir jis buvo įrašytas į Taikos Sutartį, Vokietijos priimtas ir pasirašytas.

Pagal šią sutartį Klaipėdos kraštas buvo iš tikrųjų nuo Vokietijos atskirtas ir sąjungininkų pavestas laikinai administruoti Prancūzijai. Pastaroji pasiuntė ten savo kariuomenės, kuriai vadovavo generolas Odry (1920 m. vasario 13 d.). Nuo šio laiko Klaipėdos likimas atsirado sąjungininkų rankose, pirmiausia Prancūzijos. Pastaroji neturėjo Klaipėdoje jokių ypatingų interesų — nei politinių, nei prekybinių. Tačiau laikydama šį nedidelį kraštą, kaip vadovaujančioji valstybė pokarinėje Europos politikoje, tuojau padarė jį spaudimo objektu prieš Lietuvą. Čia ji veikė, kaip Lenkijos sąjungininkė, norėdama priversti Lietuvą sueiti į glaudžius santykius su Lenkija.

Iškilmingi pažadai, padaryti Lietuvai Taikos Konferencijos pirmininko Clemenceau lūpomis, buvo gerokai pamiršti. Lietuvių teritorijos statutas, apie kurį kalbėjo 1919 m. Clemenceau, jau seniai buvo sudarytas; Lietuvos respublika buvo sąjungininkų pripažinta ne tik de facto, bet ir de jure. Jokių formališkų kliūčių sujungti Klaipėdą su Lietuva nebebuvo, o tačiau su sujungimu buvo delsiama, jis darėsi vis problematiškesnis. Ambasadorių Konferencijos paskirtas Klaipėdos krašto gubernatoriumi, vyriausiojo sąjungininkų komisaro titulu, prancūzas Petisné varė Klaipedoje aiškiai priešingą Lietuvos valstybei ir net Klaipėdos lietuvių interesams politiką. Jam bevaldant, ėmė plisti mintis sudaryti iš Klaipėdos tariamai savarankišką valsybėlę, vokiškai Freistaatu vadinamą. Vokiečių ir kitų ji buvo remiama ir palaikoma, kaip labai mylimas savas kūdikis, tik, žinoma, kiekvienos šių valstybių kitaip. Lenkų politikoje vieningos lietuvių — lenkų valstybės atstatymo, kurį patvirtino savo deklaracijoje net Lenkijos steigiamasis seimas, šalininkai buvo nustumti. Jų vietą buvo užėmę vadinami federalistai. Jie stengėsi susijungti su Lietuva palaidesniais, federacijos ryšiais. Pagal jų politinį samprotavimą, Lietuva turėjo susidaryti iš trijų sudėtinių dalių — Rytų arba Vilniaus Lietuvos, Vakarų arba Kauno Lietuvos ir Klaipėdos krašto, ir pati, kaip federatyvinis politinis kūnas, susidėti su Lenkija. Klaipėdos valstybėlės organizavimas ėjo jų numatyta politine linkme.

Vokiečiams Freistaato idėja taip pat buvo paranki; vieni iš jų, daugiausia pramoninkai, tikėjosi padaryti sutartis su trimis kaimynais — vokiečiais, lietuviais ir lenkais — ir naudotis savo privilegijuota tranzito krašto padėtimi. Kiti gi, patriotai, sudarę „Heimatbundą", žiūrėjo į Freistaatą kaip į pereinamąją politinę krašto formą, kurios pagalba būtų galima niekais paversti iškilmingą Taikos Konferencijos pirmininko Clemenceau deklaraciją ir ilgainiui visą Klaipėdos kraštą grąžinti Vokietijai.

Radęs tokio nelaukiamai didelio pritarimo Klaipėdos tariamo savarankiškumo idėjai, Petisné pats pradėjo rūpintis ją įgyvendinti. Jo palaikomi vokiečiai ėmė siuntinėti Ambasadorių

Konferencijai peticijas, prašydami ją priimti Klaipėdos Freistaato formą, kaip labiausiai atitinkančią jos gyventojų nusistatymą. Petisné skleidė Freistaato idėjas Paryžiuje per savo politinius draugus ir vienminčius. Ambasadorių Konferencija, kuriai buvo pavesta užbaigti dar Taikos Konferencijos nesutvarkyti klausimai, ėmė pati palaikyti Freistaato šalininkus ir net leido turinčiai grynai laikiną pobūdį Klaipėdos direktorijai, veikusiai prie prancūzų okupacinės valdžios, sudaryti prekybos sutartis su Lietuva, Lenkija ir Vokietija. 1922 m. birželio 8 d. Petisné pasikvietė prancūzų parlamento komisiją, kuriai taip pat įkalbinėjo, kad Klaipėdos kraštui bent 15 m. reikėtų Freistaato. 1922 m. lapkričio 3 ir 4 d. buvo į Paryžių pakviesti lietuvių ir vokiečių atstovai pareikšti savo nuomonių. Vokiečiai reikalavo grįžti prie Vokietijos arba palikti Klaipėdos kraštui vadinamą Freistaatą su prancūzų komisaru. Lietuviai reikalavo, kad kraštas autonominiais pagrindais būtų priglaustas prie Did. Lietuvos, kaip tatai savo laiku Tautos Taryba jau buvo pareiškusi. Lietuvių nelaimei atsirado keletas lietuvių, kurie pasisakė už Freistaatą. Tai buvo žinomas Aukštuolaitis ir dar keli kiti.

Protestuojantieji prieš dirbtinę Klaipėdos Freistaato formą Klaipėdos krašto lietuvių, tikrųjų to krašto šeimininkų, balsai pasilikdavo balsais, šaukiančiais tyruose. Tuomet jiems nebeliko kitos išeities, kaip tik, susidėjus su savanoriais iš Didž. Lietuvos, pašalinti per ilgai užsilikusią okupacinę prancūzų valdžią, nuversti Freistaato planą ir Petisné pastatytą vokietininkų direktoriją, paimti visą valdžią į savo rankas ir iš tikrųjų realizuoti tą padėtį, kuri buvo numatyta Clemenceau 1919 metų deklaracijoje. Ši mintis gimė nedideliame iniciatorių ratelyje ir išsirutuliavo, palyginti, iš labai nedidelės grupės žmonių, suinteresuotų Klaipėdos krašto likimu. Sukilimui parengiamasis darbas ėjo savo ruoštu jaunuomenės organizacijose. Todėl atėjus sukilimui skirtam laikui, jau buvo nesunku.

1922 m. gruodžio 18 d. iš Maž. Lietuvos veikėjų Martyno Jankaus, Jurgio Lebarto, Jurgio Bruvelaičio, Jono Vanagaičio, Viliaus Šaulinskio susidarė Vyriausias Mažosios Lietuvos Gelbėjimo Komitetas, kuriam trumpu laiku teko nudirbti didelis organizacinis ir propagandos darbas. Visame krašte kuriami Gelbėjimo Komitetai, viešuose susirinkimuose priimamos atitinkamos rezoliucijos ir protestai, organizuojami suvažiavimai, leidžiami atsišaukimai ir slaptai renkami Maž. Lietuvos šauliai.

Tuo būdu paruošta dirva sukilimo pradžiai.

Pagaliau klaipėdiečiai nutaria sukilti. Šaukiasi Didž. Lietuvos šaulių pagalbos. Vyriausias Mažosios Lietuvos Gelbėjimo Komitetas į D. Lietuvos šaulius išleidžia atsišaukimą, datuotą 1923 m. sausio 7 d. Šilutėje, kuriame nusiskundžiama, kad Santarvės pažadas sujungti Maž. Lietuvą su Didžiąja nevykdomas, dargi apie tai ir prisiminti draudžiama.

Kai tik buvo išgirstas Maž. Lietuvos brolių pagalbos šaukiąs balsas, šauliai ir savanoriai žygiuoja padėti jiems numesti svetimą „globą".

1923 m. sausio 9 d. Šilutėje išleidžiamas manifestas, kuriuo sukilimas ir prasideda. Manifestas buvo išlipdytas visame Klaipėdos krašte dviem kalbom—lietuvių ir vokiečių. Į prancūzų karininkus bei kareivius buvo išleistas atskiras atsišaukimas, kad nesipriešintų. Tačiau okupantai Klaipėdos dirbtuvių bei namų mūruose išstatė kulkosvaidžius. Visame Klaipėdos krašte 1923 m. sausio 9 d. jau iš vakaro prasidėjo didelis sąjūdis ir nepaprastas bruzdėjimas. Atskiri sukilėliai ir ištisos grupės skubino į paskirtas vietas, kur koncentravosi sukilėlių ginkluotos jėgos. Pačioje Klaipėdoje iš sausio 9 į 10 d. naktį vietos jaunimas pasiruošęs budi, žvalgo prancūzų kareivines ir kitus svarbius punktus, nes tą naktį buvo sutarta pradėti sukilimas ir užimti miestą.

Nors tą nakti nepavyko sukilėliams užsibrėžtojo tikslo pasiekti, tačiau sukilimo banga greit užliejo visą kraštą. Tik ties Klaipėda stabtelta, nes priešas smarkiai ėmė spirtis.

Vyriausias sukilėlių štabas su vadu sustojo Krukių dvare, netoli Klaipėdos. Šilutėje susidarė nauja Klaipėdos krašto direktorija su Erdmanu Simonaičiu priekyje, kuri užėmė atsistatydinusios vokiečių direktorijos vietą.

Penkios dienos nei pirmyn nei atgal... Oras šaltas ir drėgnas. Pūga. Sustiprinti patruliai. Jau kai kas galvojo, kad reiks trauktis... Tačiau laimė buvo sukilėlių pusėje. Lygiai prieš šešioliką metų, 1923 m. sausio 15 d. sukilėliai, Bajoro-Kalmatavičiaus vedami, įsiveržė į miestą ir užėmė prefektūrą. Čia dar paskubėjo kitos sukilėlių grupės, ir *Klaipėda buvo užimta.*

Klaipėdos kraštas po 600 metų pasijuto laisvas. Gyventojai sukilėlius sutiko labai džiaugsmingai, nujautė išvaduotojus ateinant. Visi stebėjosi, kad prancūzai, nugalėję Didžiajame kare

pasaulinį galiūną—vokietį ties Marna, dabar pasidavė lietuviui ties Klaipėda.

Klaipėdą atvadavus, reikėjo ji ir išlaikyti, o be to, priversti prancūzus išsinešdinti. Su prancūzų garnizonu buvo padaryta paliaubos. Apskritai, sukilėliai parodė ne tik daug narsumo, bet ir sumanumo. Nugalėję prancūzų įgulą, jie apsėjo su nugalėtais labai riteriškai. Apsisaugoję, kad prancūzai negalėtų griebtis vėl ginklų, šiaip jau jie davė prancūzams visišką laisvę. Drauge sukilėliai išplėtė labai gyvą diplomatinę akciją. Išsiuntinėjo notas į Paryžių, Londoną ir Romą, kad jie nekovoja ir nenori kovoti prieš Santarvės kariuomenę, kad sukilo tik prieš vokišką direktoriją; jie labai atsiprašo už tai, kad jiems teko sukirstį ginklą su garbinga prancūzų kariuomene ir t. t. Santarvė svyravo ir nežinojo, ką daryti. Prancūzų komisaras Petisné pleškino telegramas, reikalaudamas pagalbos, kad „atstatytų tvarką". Daug kas užsienyje tvirtino, kad visa tai esą Kauno darbas, kad sukilėliai turį ne tik Lietuvos, bet ir Sovietų Rusijos pagalbą.

Didžiosios valstybės, norėdamos ištirti visą dalyką vietoje, pasiuntė savo atstovus. Per savaitę po Klaipėdos paėmimo atvyko prancūzų, anglų ir italų atstovai su visa karo laivų eskadra. Atvažiavę jie kelias dienas tyrinėjo, kalbėjo, o paskui staiga atsiuntė ultimatumą, kuriuo pareikalavo, kad sukilėliai tuojau išeitų iš miesto, grasindami bombarduoti sukilėlių stovyklas ir miestą, jeigu šie atsisakytų. Sukilėliams buvo duota trys valandos laiko pagalvoti. Nors viskas buvo laikoma paslaptyje, tačiau vis dėlto kai kurie Klaipėdos gyventojai sužinojo. Mieste kilo panika. Kad neleistų plėstis panikai, sukilėlių vadovybė veikė skubiai susirinkusi su kai kuriais Gelbėjimo Komiteto nariais ir diplomatiniu sukilėlių patarėju. Vadovybė nutarė atsakyti kontrultimatumu. Buvo pasiųsta Santarvės atstovams paklausimas, ar jų ultimatumas reiškiąs paliaubų nutraukimą. Jeigu taip; tai sukilėliai pasilieka sau laisvas rankas, bet atsakomybė už išdavas teks Santarvės atstovams. Drauge duota įsakymas visai sukilėlių kariuomenei pasirengti mūšiui ir užimti pozicijas. Santarvės atstovams duota pagalvoti *tik pusė valandos*. Tuo tarpu imta supti prancūzų kareivinės. Šitas kontrultimatumas išgelbėjo situaciją. Kaip vėliau paaiškėjo, drąsus, beveik arogantiškas sukilėlių tonas ir pasielgimas įtikino Santarvės atstovus, kad sukilėliai dirba, tur būt, iš vien su Maskva ir todėl karas su sukilėliais gali sukelti didelį Europos rytų karą. Santarvės atstovai, nė pusės valandos nelaukdami, atsakė, jog jie visiškai nemaną laužyti paliaubų, o sukilėlių atsakymą padėti ginklus ir išeiti iš miesto pranešią savo vyriausybėms. Vėliau paaiškėjo, kad Petisné labai reikalavo pradėti mūšį iš karo laivų su sukilėliais, išvaryti juos iš miesto ir iš Klaipėdos krašto. Tenka pažymėti, kad Santarvė turėjo drauge su internuotais prancūzais kelis kartus daugiau kariuomenės, negu sukilėliai. Be to, Santarvės kariuomenė buvo nepalyginti geriau apsiginklavusi.

Šitas ultimatumas buvo persilaužimas. Atstovai patarė savo vyriausybėms atsisakyti nuo kovos ir baigti geruoju. Tuo laiku Lietuvos vyriausybė atsiuntė savo įgaliotinį dabartinį Respublikos Prezidentą A. Smetoną, kuris vyriausybės vardu pradėjo derybas dėl Klaipėdos perdavimo Lietuvai. Sukilėliai savo uždavinį išsprendę, padėję keliolika galvų ir palieję nemaža kraujo kukliai pasitraukė.

Tik užėmus sukilėliams Klaipėdos miestą, visuotinis Klaipėdos krašto atstovų seimas, susirinkęs Šilutėje 1923 m. sausio 19 d., paskelbė deklaraciją apie Klaipėdos krašto prisijungimą prie Lietuvos Respublikos autonominės dalies teisėmis. Klaipėdos vokietininkų su prancūzų pagalba kuriamas Freistaato planas sugriuvo. Nors, kaip matėme, sąjungininkai mėgino atstatyti savo prestižą ir grąžinti pirmykščią padėtį, tačiau sukilėlių griežtas tonas ir pasiryžimas kovoti iki paskutiniųjų privertė sąjungininkus nusileisti ir pripažinti įvykusį faktą.

Sąjungininkams rezignavus atstatyti seną padėtį Klaipėdos krašte ginklo jėga, prasidėjo ilgos derybos su Lietuvos vyriausybe dėl Klaipėdos krašto perdavimo Lietuvai. Po ilgų derybų su sąjungininkų didžiosiomis valstybėmis galų gale buvo prieita prie susitarimo ir Paryžiuje 1924 m. gegužės 8 d. buvo su jais pasirašyta sutartis, pagal kurią Klaipėdos kraštas perėjo Lietuvos suverenitetan ir tapo Lietuvos valstybės integralinė dalis. Klaipėdos kraštui buvo palikta autonomija, kurios statutą nustatė Lietuva su sąjunginėmis valstybėmis.

Dabar, minėdami 16 metų Klaipėdos krašto su Lietuva susijungimo sukaktuves, sveikiname. Klaipėdos krašto lietuvius ir linkme jiems narsiai budėti Lietuvos jūros sargyboje.

A. PANGONIS

V. Kudirka — Didysis Varpininkas

Didieji žmonės amžiais išlieka tautos atmintyje. Prie tokių didžiųjų žmonių priklauso ir d-ras Vincas Kudirka, kuris šiuo metu visos lietuvių tautos spaudoje ir kitokiais būdais pagerbiamas jo 80-ties metų gimimo sukaktuvių proga. Šių metų rudenį tiek pat plačiai turėtų būti paminėtos jo 40 ties metų mirties sukaktuvės.

Kas buvo lietuvių tautai V. Kudirka? Nenagrinėsime čia pirmojo V. Kudirkos jaunystės laikotarpio. Svarbus yra antrasis jo gyvenimo laikotarpis, kuriame jis, po atsivertimo, buvo visas atsidavęs lietuvių tautai, jos gaivinimui ir gynimui. To antrojo savo gyvenimo laikotarpio darbais V. Kudirka užsitarnavo amžiną atmintį mūsų tautoje. Pagaliau, imant domėn to meto gyvenimo sąlygas ir savotiškus papročius, galima pateisinti ir pirmąsias V. Kudirkos jaunystės dienas, nes ne jis vienas buvo pradėjęs krypti nuo lietuvystės. Ir jeigu kiti nukrypę visai atskilo nuo lietuvių tautos, tai V. Kudirka kaip tik laiku atsivertė ir, tarsi, norėdamas atsilyginti už savo ankstyvesnę klaidą, atidavė lietuvių tautai visą savo gyvenimą.

Kai kalbame apie V. Kudirką, tai savaime kažkaip jo vardas primema mums „Varpą". Ir atvirkščiai, užsiminę apie „Varpą", tuojau prisimename V. Kudirkos vardą. Taip neatjungiamai vienas su kitu yra susiję. Bet taip iš tikrųjų ir buvo. Tiesa, „Varpo" iniciatorium buvo ne vien tik V. Kudirka; be to, ir bendradarbiais buvo visa eilė tuometinių lietuvių veikėjų; bet vis dėlto „Varpas" yra siejamas tiktai su V. Kudirkos vardu. Galima pasakyti, kad V. Kudirka — tai „Varpas". Kad lengviau galima būtų pamatyti, kokie yra V. Kudirkos ir jo „Varpo" nuopelnai lietuvių tautiniam atgimimui, prisiminkime „Varpo" atsiradimo ir jo veikimo istoriją.

Baigęs 1881 metais gimnaziją Mariampolėje, V. Kudirka važiuoja studijuoti Varšuvos universitetan. Iš pradžių studijuoja filologiją. Bet po vienų metų meta filologiją ir stoja medicinon, kuri jam pasirodė daug praktiškesnė. Laikosi nuošaliai nuo visų lietuvių. Būdamas antrame medicinos kurse gauna pasiskaityti „Auszrą". Įvyksta tautinis V. Kudirkos atgimimas, bet dar ne iš karto jis pradeda dirbti tautinį darbą. Julius Būtėnas savo knygoje apie V. Kudirką pažymi, kad su „Auszra" jis užmezgęs santykius tik 1886 metais, prisiųsdamas jai vieną satyrišką eilėraštį. O toliau tas pats autorius rašo šitaip: „Apie tikros tautinės Kudirkos veiklos pradžią sužinome tik 1888 metais, tų metų pradžioje. Tuomet pradėjo glaudžiau telktis ir bendrauti Varšuvoje esantieji lietuviai studentai ir šiaip inteligentai. Per tų metų užgavėnes medicinos studentas Jonas Gaidamavičius, kuris buvo vedęs ir Varšuvoje gyveno su šeima, užkvietė kolegas — savo kurso ir jaunesniuosius—ir kelis kitus inteligentus lietuvius pavaišinti blynais. Gaidamavičiaus užgavėnių blynuose dalyvavo Vincas Kudirka, Juozas Kaukas, Jonas Seniūnas, Juozas Bagdonas, Jonas Staugaitis, Baltrus Vabalas Morauskis, Juozas Kasakaitis ir Jonas Byla (pastarieji du teisininkai).. Nestudentai: Juozas Adomaitis, gimn. mokyt. Juozas Radziukynas ir valst. banko valdin. Stasys Riauba". Šiame susirinkime kaip tik ir buvo kilęs sumanymas arba atgaivinti sustojusią 1886 m. „Auszrą" arba leisti naują laikraštį. „Auszrai" sustojus, ėjo „Šviesa", bet ji, būdama užsiėmusi perdėm katalikybės reikalais, kaip atrodė susirinkusiems studentams, negalėjusi patenkinti opiausių lietuvių tautos reikalų, nors joje ir bendradarbiavo keli Maskvos lietuvių studentai, kuriems rūpėjo ne vien tik religiniai, bet visų pirma tautiniai reikalai.

Vėliau Varšuvos lietuviai studentai darė daugiau privatinių susirinkimų su pasivaišinimais. Tuose susirinkimuose dalyvauja ir V. Kudirka. Kiekviename susirinkime jis karštai diskutuoja, lietuvių tautos reikalais. Pagaliau prieš 1888 metų vasaros atostogas Varšuvos lietuviai studentai įsteigia Varšuvos lietuvių studentų draugiją. Pirmininku išrenkamas Jonas Gaidamavičius, sekretoriumi V. Kudirka ir kasininku J. Kaukas. Kaip pirmiau privatiniuose susirinkimuose, taip dabar studentų draugijoje gvildenamas naujo laikraščio klausimas. Labiausiai šiuo reikalu rūpinosi J. Gaidamavičius ir V. Kudirka. Tuo pačiu metu varšuviečiai buvo sugalvoję įkurti plataus masto slaptą lietuvių draugiją, kurios vardas turėjo būti „Lietuva". Tos draugijos tikslas: *tarnauti visai Lietuvai*, platinant šviesą, keliant tautišką dvasią, gerinant ekonominę Lietuvos buitį. Trūksta žinių, ar toji draugija buvo galutinai įkurta

ir ar veikė, kaip reikiant. Viena betgi yra aišku, kad V. Kudirka, kaip studentų draugijos sekretorius, buvo pradėjęs dėl „Lietuvos" draugijos statuto plačią korespondenciją su d-ru J. Basanavičiumi, Maskvos lietuviais studentais ir su lietuviais klerikais Seinų seminarijoje. Laiškuose d-rui Basanavičiui V. Kudirka įrodinėja, kad geriau leisti naują laikraštį, negu atgaivinti „Auszrą". Apskritai, vienas svarbiausių „Lietuvos" draugijos tikslų buvo išleisti naują lietuvišką laikraštį, kuris jungtų visas sroves, tarnautų visų pirma Lietuvai, o ne sroviniams reikalams. Pastebėtina, kad d-ras J. Basanavičius taip pat vėliau atsisakė nuo minties atgaivinti „Auszrą", pritardamas varšuviečių sumanymui.

1888 metais birželio 29 d. per Petrines Mariampolėje įvyko pirmas lietuvių studentų ir šiaip jau inteligentų, norinčių leisti naują laikraštį, susitikimas. Nors susitikimas nebuvo toks gausus, kaip buvo numatyta, bet V. Kudirka jame dalyvavo ir karštai kėlė naujo laikraščio leidimo reikalą. Nėra šiandie tikrų žinių, kaip iš tikrųjų tenai buvo susitarta. Vieni sako, kad suvažiavę inteligentai pakalbėję, padiskutavę, bet nieko konkretaus nenutarę, išsiskirstė. Kiti teigia, kad buvę nutarta leisti naują laikraštį. Šiaip ar taip V. Kudirka eina toliau prie savo tikslo. Grįžęs Varšuvon tariasi su J. Gaidamavičiumi, kaip galima būtų išleisti naują lietuvišką laikraštį. Varšuvos lietuvių studentų susirinkime nuspręsta naują laikraštį pavadinti „Varpu". Liko svarbiausias lėšų klausimas. Bet ir tai buvo parūpinta. Studentas J. Kaukas kažkur paskolino pradžiai 2000 rublių. Imtasi darbo. Vincas Kudirka visur yra pirmas. Susirašo su M. Jankumi, gyvenančiu Rytprūsiuose, ir padaro jį „Varpo" formaliuoju redaktoriumi. 1889 metų sausio mėnesį pasirodė pirmas „Varpo" numeris. Faktinuoju redaktoriumi buvo V. Kudirka. Tą darbą padėdavo jam atlikti Adomaitis-Šernas, jau prityręs žurnalistas, rašinėjęs „Auszroje" ir lenkų laikraščiuose, ir J. Gaidamavičius. Medžiaga laikraščiui būdavo siunčiama arba stačiai Varšuvon, arba M. Jankui Rytprūsiuosna, o iš ten būdavo persiunčiama Varšuvon. Iš Varšuvos vėl būdavo siunčiama M. Jankui. Tai buvo be galo sunkus redagavimo darbas. Tačiau V. Kudirka jį dirbo su labai dideliu entuziazmu. Pirmuose „Varpo" numeriuose V. Kudirka pasirodo daugiau literatas, nei publicistas. Gal todėl, kad publicistinį darbą galėjo atlikti J. Gaidamavičius ir J. Adomaitis-Šernas. Kaip publicistas V. Kudirka pasirodo 7 numeryje paties



D-RAS V. KUDIRKA

sugalvotame skyriuje *„Iš tėvyniškos dirvos"*. 1890 metų pradžioje šio skyriaus pavadinimas pakeičiamas į *„Tėvyniškus Varpus"*. Šiame skyriuje, kuris buvo kaip ir savotiška V. Kudirkos tribūna, jis paliesdavo visus opiausius lietuvių reikalus.

„Varpo" bendradarbių tarpe buvo rimtai norinčių pasitarnauti lietuvių tautai ir tokių, kurie dėdamiesi bendran darban, žiūrėjo daugiau savo asmeniškų ambicijų, negu bendrų lietuvių reikalų. Pavyzdžiui, pasitaikydavo tokių bendradarbių, kurie bet ką parašę, atsiųsdavo ir reikalaudavo būtinai spausdinti, o jeigu ne, tai jis nutraukia bendradarbiavimą su laikraščiu ir dargi tampa didelis jo priešas. Šitokius bendradarbius V. Kudirka labai gražiai išvanojo viename „Varpo" numeryje, lygindamas juos su vaikais, kurie gadina visą žaidimą kitiems vaikams, sakydami: „Nei man, nei tau".

V. Kudirka veda ne tik savo skyrių, bet rašo dar visą eilę straipsnių praktiškais klausimais—apie higieną, apie rūkymo kenksmingumą, verčia daug dalykų iš lenkų literatūros. Tuo būdu jis nori užpildyti lietuvių literatūros spragą. 1890 metais nutariama leisti dar kitą, taip pat mėnesinį laikraštį „Ūkininką", nes Varpas" negalėjęs jau visko atlikti. V. Kudirka bendradarbiauja ir „Ūkininke", kuris buvo, galima sakyti, kaip ir „Varpo" priedas. Padvigubėjus ir techniškam darbui,

siunčiamas Prūsuosna pagalbon M. Jankui Adomaitis-Šernas, kuris bemaž iš karto tampa „Varpo" redaktoriumi.

Varšuvoje studijuodamas V. Kudirka gauna džiovą. Tačiau nuo studijų ir tautinio darbo nepasitraukia. 1890 metais, baigęs universitetą, neišvažiuoja kur nors užsienin, nei Rusijos gilumon, kur galėtų gauti gerą gydytojo vietą, bet sugrįžta Lietuvon. Iš pradžių bando apsigyventi, kaip gydytojas Pilviškiuose, bet pagaliau apsigyvena Šakiuose. Gydytojo darbas eina labai sunkiai. Viena, neturi laiko gydymu užsiiminėti, antra, gydytojas žydas varo smarkią konkurenciją V. Kudirkai. Šakius V. Kudirka pasirinko todėl, kad iš čia buvo arčiau į Prūsus. Pats Prūsuosna nesilankė, bet nuolat siuntinėjo ten patikimus žmones su rankraščiais. Šalimais reikia dar pastebėti, kad 1892 metais „Varpo" redaktoriumi vietoje Adomaičio-Šerno, kuris, nesusitaręs dėl algos, metė viską ir išvažiavo Vokietijon, buvo pastatytas Jonas Kriaučiūnas.

V. Kudirkos sveikata juo toliau, juo labiau blogėja. Gydytojų patariamas 1894 metų pabaigoje vyksta Kryman pasigydyti. Sugrįžęs, apsigyvena jau nebe Šakiuose, bet Naumiestyje. Tačiau didelio sveikatos pagerėjimo nematyti. Vėlesniais metais dar važiuoja gydytis Sevastopolin, paskiau Adrijos pajūrin, bet tai nieko negelbsti. Pagaliau V. Kudirka atsižada gydytis ir kitus gydyti, o užsiima tik „Varpo" reikalais. Pats kūrė originalius satyriškus kūrinius, vertė iš kitų kalbų ir vis vedė savo skyrių „Tėvyniški Varpai". Darbo atsiranda labai daug. Kitiems bendradarbiams išvažinėjus, V. Kudirka turėjo pats juos pavaduoti ir dažnai baigti jų darbą. Pavyzdžiui, J. Gaidamavičius rašė ilgą laiką apysaką „Antanas Valys", kurios nepabaigė, nes išvažiavo Rusijon užimti gydytojo vietos. V. Kudirkai teko toji apysaka pabaigti. J. B. Klausutis (Beržanskis) vertė M. Radzevičiūtės apysaką „Rusva dulkė". Taip pat nepabaigė. V. Kudirkai reikėjo ir šį darbą pabaigti. 1897 metais J. Kriaučiūnas, negalėdamas būti Prūsuose dėl persekiojimo, grįžta į savo kraštą ir įstoja rusų kariuomenėn. Tuo būdu „Varpo" redagavimas atiteko taip pat V. Kudirkai, kurio sveikata, pastebėtina, diena dienon ėjo vis silpnyn. 1899 metų pradžioje „Varpo" reikalai taip buvo pašliję, kad V. Kudirka sausio mėnesio visą numerį turėjo pats vienas užrašyti. Dažnai jis rašė gulėdamas lovoje, o šiuo kartu jis turėjo rašyti turėdamas apie 40% karščio.

Taigi visai teisinga sakyti, kad V. Kudirka — tai „Varpas". Jis buvo su „Varpu" nuo jo atsiradimo ligi savo mirties. Jis buvo suaugęs su „Varpu" į vieną kūną. Paskiau netgi pasirašinėjo „Varpo" slapivardžiu. Per „Varpą" V. Kudirka užsitarnavo amžiną atminimą mūsų tautoje.

Kokia buvo „Varpo" linkmė? Grynai pozityvistinė, nes toks buvo ir pats V. Kudirka. Jis žiūrėjo, kad iš „Varpo" lietuvių tautai būtų ko daugiausia realios naudos. Ir apskritai, V. Kudirkos programoje buvo mintis — pirmoje eilėje realiomis priemonėmis gaivinti lietuvių tautą.

Pazityvistu V. Kudirka pasidarė, be abejo, Varšuvoje, nes tuo metu, kada jis tenai studijavo, Lenkijoje labai smarkiai reiškėsi tiek literatūroje, tiek publicistikoje pozityvistinė pakraipa. Lenkijoje ji prasidėjo po 1863 metų nepasisekusio sukilimo, kada dalis pažangesnės visuomenės griežtai pasisakė prieš skelbiamą mesianizmą ir išbujojusį romantizmą. Buvo nurodoma, jeigu lenkų tauta nori atsigauti, tai visų pirma turi būti veikiama ne svajonėmis ir ne vien tik šviesuomenės tarpe, bet reikią eiti į liaudį ir veikti apčiuopiamomis priemonėmis, gerinant valstiečių buitį, nes tik jų masinis dalyvavimas tautiniame sąjūdyje galįs privesti prie nepriklausomybės atgavimo.

Lenkijon pozityvizmas atėjo iš Prancūzijos, bet jis čia pasireiškė daugiau, kaip praktiškas veikimas, o ne kaip filozofinė pakraipa. Nėra vietos čia gilintis į pačią pozityvizmo doktriną. Pakaks pasakyti tik tiek, kad pozityvizmas, pasisakydamas prieš visokią metafiziką, nesistengė aiškinti nei būtybės, nei kitų dalykų esmės, o tik stebėjo, aprašinėjo aiškiai suvokiamus ir pastebimus faktus ir iš to darė savo išvadas, dėjo pagrindus empiriniam mokslui.

Aiškus dalykas, kad būdamas Varšuvoje V. Kudirka skaitė lenkų pozityvistų — Świętochowskio, Pruso, Radzevičiūtės ir kitų — literatūros veikalus ir publicistiką. Tas pozityvistines priemones jis panorėjo pritaikyti ir lietuvių gyvenimui.

Kiek pozityvistinis buvo V. Kudirkos „Varpas", matyti ir iš to, kad jis pirmoje eilėje susirūpino valstiečių buities pagerimu. O pats V. Kudirka nei savo „Tėvyniškuose Varpuose", nei šiaip jau „Varpo" skiltyse nedavė jokio ideologinio straipsnio, o tik aprašinėjo, fiksavo opiausius lietuvių reikalus. Tai buvo jam svarbiausia. Kiti anuomet prikaišiojo V. Kudirkai socializmą, nes, kaip sakyta, rašęs apie darbininkus ir valstiečius, bet

iš tikrųjų V. Kudirka nebuvo joks socialistas, nors būdamas Varšuvoje turėjo šiokių tokių ryšių su socialistais revoliucinieriais. Žiūrint šių dienų akimis, galima pasakyti, kad V. Kudirka buvo tautininkas demokratas. Jis rūpinosi visos lietuvių tautos reikalais. Nors ano meto katalikai laikė „Varpą" antikatalikišku laikraščiu, bet jame pats V. Kudirka labai dažnai gindavo ir katalikybę prieš agresingus pravoslavijos planus.

V. Kudirka savo straipsniuose ragino valstiečius imtis pramonės, prekybos ir amatų; ragino inteligentus eiti valstiečiams šiame reikale pagalbon. Rašė, kad valstiečiai nepardavinėtų savo žemės ir neieškotų kitur tarnybų, nes tarnybos, esant rusų valdininkams labai lengvai paperkamiems, esančios labai nepastovios. Tą pačią mintį paskiau skelbė „Viltyje" Antanas Smetona. Be to, V. Kudirka kėlė denuncijacijų kenksmingumą, protestavo prieš mišrias šeimas, peikė išsižadančius savo gimtosios kalbos. O rašė nuoširdžiai ir atvirai, nesivaržydamas pasakyti teisybės akysna. Kėlė viešumon taip pat rusų valdininkų visas šunybes. Imant domėn V. Kudirkos stiliaus lengvumą, plunksnos aštrumą ir tematikos įvairumą, galima jį pavadinti vienu geriausių lietuvių publicistų. Jis gali būti pavyzdžiu šių dienų lietuvių publicistams, ypač aktualijų felietoninkams.

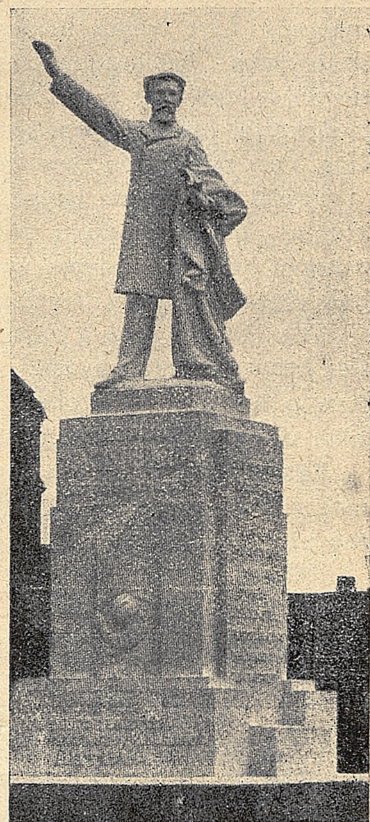
Kokią poziciją lietuvių tautos atgimime užėmė „Varpas" po d-ro J. Basanavičiaus „Aušros"? Trumpai sakant, „Varpas" užėmė papildomąją poziciją. „Auszra" pradėjo tautinį atgimimą nuo romantizmo, nuo lietuvių tautos praeities idealizavimo, o „Varpas" pirmoje eilėje daugiau rūpinosi lietuvių tautos dabartimi ir ateitimi. Ir vienas ir antras laikraštis, pasipildydami, atliko savo darbą, kaip reikiant, nes pasekmėje privesta prie to, kas buvo svarbiausia abiems laikraščiams, jų sumanytojams ir bendradarbiams. Lietuvių tauta atgimė.

V. Kudirka viename eilėraštyje rašė, kad lietuvių tautos veikėjai neturi nusiminti, jeigu mirtis nubloškia vieną veikėją. Jo vieton turįs atsirasti kitas veikėjas, kiti pasiryžėliai. Ta mintis išsipildė tuojau po V. Kudirkos mirties, kada abu laikraščiai—„Varpas" ir „Ūkininkas"—nesustojo, bet kaip tik geriau sutvarkyti ėjo toliau ligi 1905 metų.

Šiems laikraščiams sustojus, J. Vileišis vietoje „Ūkinininko" įsteigia „Lietuvos Ūkininką", o varpininkai ateina talkon Petrui Vileišiui, kuris spaudą atgavus buvo pradėjęs leisti „Vilniaus Žinias".

Vinco Kudirkos pozityvistinio veikimo programa yra aktuali ir šiandieną, ypač mūsų krašto lietuvių gyvenimui. Mūsuose taip pat yra nemaža romantizmo. Be jo, žinoma, negalima apseiti. Tam tikra prasme istorinis romantizmas yra mums netgi reikalingas, tačiau norėdami turėti iš savo veikimo realius vaisius, privalome kaip tik daugiau veikti pozityvistinėmis priemonėmis. Žymia dalimi, tiesą sakant, mūsų veikimas ir yra pozityvistinis, bet yra gyvo reikalo dar labiau pasukti šia linkme ir aiškiau apgalvoti veikimo planus. Tiktai tuo būdu galima bus išlaikyti liaudį savo rankose.

Nemažiau įsidėmėtinas mums V. Kudirkos darbštumas ir idealizmas. Juk išsižadėdamas visko, jis dirbo tiktai savo tautos gerovei. Dirbo ištvermingai ligi galo, neieškodamas sau jokios naudos. Ir sunkiausiose gyvenimo sąlygose ennuleisdavo rankų ir kitus nuolat ragindavo dėtis bendran darban. V. Kudirkos darbštumas ir ištvermingumas gali būti geriausias pavyzdys, kaip reikia siekti užsibrėžtojo tikslo.



V. Kudirkos paminklas Naumiestyje

ALB. ŽUKAUSKAS

Beržas sprogsta

Berže lietuviškas! Tave pasakos pasakoja, mergos apdainuoja, raudamos linus palaukėje. Pavasarį tavo šakose strazdai čirškia. Jie krykščia tavo vytyse besisūpuoklaudami, sukdami gūžtas, o vėjas krečia aitrius tavo bumburus. Berže! Tu kniumbi galulaukėse, svyri lietuviškos gryčios palangėje suklupdamas. Tavo šakos krinta žemyn, nusvirdamos, kaip palaidos mergaitės kasos. Sako, kad tu verki.

Berže! Kokia negerovė atnešė tave į miestą ir pasodino už mūro kietame grindinyje. Čia neatlėks strazdas ir nesusuks gūžtos tavo terpušakiuose, ir nekrykštaus vaikai žaliuose pavasariuose.

Kokia užmačia atnešė mane į miestą ir patalpino mūruose už geležinių grotų?

Verk, berže, nes tavęs neapdainuos mergos, linus ravėdamos, ir strazdai negūžteliaus tavo šakose, lapams sprogstant. Tai verk tu, berže, tai prakeik tu savo ir mano laimę menką.

Trys išbalę ir kaip patys mūrai pasmėlę veidai, iškėlę į viršų smakrus. Trys poros akių žvilgsniais įvertos į keturkampės skylės grotas, už kurių negirdėtai jaunos ir žydrios dangaus mėlynės fone vėjas maskatuoja nudrykusias beržo šakas, besikraunančias žalsvais švelniausio šilko lapeliais. Ant šakelės tupėjo žvirblis ir čirkšėjo, niekaip neprisišaukdamas savo pačios, kuri taisė lizdą palangėje palei grotas.

Veidai dar labiau ištyso, tvinksėjo gyslose kraujas, bet trys jauni pilkais palaidiniais ir trumpai kirptom galvom vyrai nesujudėjo: bijojo išgąsdinti gūžtą bevejančią žvirblienę.

Pro išmuštą stiklą vėjas įnešė gaivų, sviežiai besprogstantį pavasarį, kuris ėjo ten viršum girių, ežerų ir trobų. Toli dūlavo melsvi šilai, už bokštų ir kaminų nuliūliuodami.

Kasmet pamėlynuoja pavasaris, praskrisdamas viršum girių ten toli. Kasmet sprogsta beržas už mūro. Taip.

Kelintą kartą mato jį trys jauni vyrai.

Liūdnas atrodo pavasaris, atsimušęs jų akyse. Graudus būna grotų surėžytas pavasaris.

Pasilipėjus ant staliuko — tai griežtai draudžiama — matyti: beržas, kurio kamienas atkirstas mūro, supančio atšlainį. Mūro viršuje spygliuotos vielos; jo briaunos išstraigytos aštriais stiklo lūžgaliais, kuriuose kartais įlūžta saulės spinduliai, nukrinta lietaus lašai, užklysta sniegas.

Beržo šakos kas metai darosi ilgesnės. Dar pernai laibos jų galūnės pasiekė vielas. Vėjo siūbuojamos, brūžinosi į vielų spyglius, jais susižeizdamos.

Ar išsprogs sužeistos beržo vasaraūgės? Ar išleis žalius, geriausio šilko lapus? Nerimas sėmė jaunų vyrų širdis. Kasdien vienas pasilipėdavo ant staliuko ir ilgai žiūrėdavo į beržą:

— Ne, nesprogsta — atsigręždavo nusivylęs. Nejauku tada būdavo pažvelgti sau į akis. Todėl žvilgsniai susmigdavo bet kur, nematoman taškan, ir ilgai viešpataudavo tyla, lyg nusikalstamą valandą.

Beržas buvo jų numylėtinis.

Taip pat už mūro stovėjo aukštas smaigas, kur net iš žemo langelio žiūrint, — padangėse įsmigęs. Jo viršūnėje šnekučių inkilėlis. Pavasarį, dar beržui nesprogstant, parskrisdavo porelė ir švilpdavo dienų dienas nerūpestingai.

Toli tyvuliuoja upė. Toli toli, net į horizontus numelynavo girios. Vakarais ateina poros ir susėda ant suolų paupyje. Taip kas mielas pavasaris.

Ar žinojo beržas, kaip laukė trys jaunos širdys, kada pradės lapai sprogti, kada nušvilps šnekutis, o jaunas pavasario vėjas, kaip vilna įsivels grotų virbuose? Ar jautė tai beržas pasiūbuonis?

Diena vakarėja. Amerikonas sėdi ištiesęs trynėtas savo rankas ant kelių. Tai mokytas žmogus. Baigė universitetą Amerikoje, New-Jorke. Ten liko jo žmona ir du vaikai. Nežinia, kurie negandai atvijo jį čia. Nuteistas aštuoneriems metams. Kai baigs sedėti, turės keturiasdešimt trejus.

Iš po juodbruvių antakių rūsčiai blizga jo akys. Plaukai jau žilsvi. Stati, keturkampė kakta, visa išvaizda, netgi mažiausias judesys rodo jį didelį atkakluolį esant. Jo balsas buvo sultingas, traškus. Galėjo kalbėti išvalandžius. Jaunuolių ausyse—nei vienas jų neturėjo dar dvidešimties — taip ir skambėjo įvairūs terminai, painūs apibrėžimai ir nusakymai.

Jis vadinosi Jonas Vaišnius. Iš amerikoniško pavadintas Džonu. Tas vardas taip ir prigijo. Žmogus nieko nedvejojąs ir atkakluolis. Jis

galėjo žiūrėti stačiai į saulę, neprimerkdamas akių.

Kartą, Džonui kažką rašant, trinkterėjo durys. Visi pašoko ant kojų. Džonas gniaužė rankoje popieriaus gabalėlį. Sargas ištiesė ranką, norėdamas jį atimti. Šiurkščiai atstūmė ranka šalin. Sargas užsimojo raktais. Susikryžiavo jų žvilgsniai. Ranka pamažu pradėjo slinkti žemyn. Veltui dar stengėsi pakelti aukštyn sunkius antakius, bet jie nemielaširdingai dribo apačion, neišlaikydami Džono žvilgsnio sunkumo.

Milžiniškoje, daugelio pūdų sunkumo tyloje šlamėjo Džono plėšomas popierius. Suplėšęs, skutus sumetė į kibirą. O sargas stovėjo, lyg įdiegtas, netardamas žodžio.

Saša ir Kazys — taip vadinosi kiti du kaliniai—stovėjo, nieko nesuvokdami. Tai Džonas! Jie nustebo, kiek geležies buvo tame žmoguje.

Kazys turėjo devyniolika metų. Jau antrą kartą pateko. Dabar ketveriems metams. Buvo gana aukštas, pablyškęs juodaplaukis. Gal būt, jauna nepalaužiama valia ir idealiai mylima mergaitė, apie kurią prasvajojo nemigo naktis, prisidėjo prie to, kad jis išvengė masturbacijos, kurios retas kalinių išvengia. Todėl neužgulė jo tas niaurumas, apatija, o žvilgsnis išliko šviesus.

Vieno tik bijojo: obsesijos. Tų baisių valandų, kada nieko nematai nei prieš save, nei už savęs.

Vakare sugirgždėjo durys ir įkrito du laiškai. Vienas Džonui, kitas Kaziui. Kazys paėmė rausvą, keturkampį voką. Staiga jam rankos pradėjo virpėti. Atplėšė. Prieš akis šokinėjo raidžių eilės, bet jis nesuvokė jų prasmės. Tik apačioje vardas: Milė. Viduriuose pasidarė šilta, lyg būtų išgėręs spirito. Kas daryti? Reikia kur atsiremti, atsišlieti į sieną ar, dar geriau, sėstis. Laimės svaigas pakirto jam kojas. Nenusimanydamas, ką darąs, patraukė prie guolio staliuką, atsisėdo, veidą įrėmė šiaudinin pagalvin. Jokios minties. Jokios kibirkštėlės džiaugsmo pasemtoje sąmonėje. Ištverti taip ko ilgiausiai. Nirvana, saldžioji nirvana.

Praėjo valanda, praėjo keletas valandų. Džonas seniai jau perskaitė žmonos laišką ir, lyg niekur nieko, toliau dėstė painias ekonomijos doktrinas.

Juozas negirdėjo. Pamažu džiaugsmui slūgstant, į sąmonę skverbėsi tikrovės supratimas, o podraug su tuo sėmė kūną ir dvasią paliegusi obsesija.

Atsisėdo ir apžvelgė sienas ir savo draugus, lyg pirmą kartą visa tai matydamas. Ištraukęs iš kišenės dėžutę, pamažu pradėjo sukti papirosą. Trūko popierius, birėjo pro pirštus neįkainuojami lapų trupinėliai, o jis vis sukė, trindamas pirštuose tabakos dulkeles.

Džonas seniai jau nutilo. Tyla buvo didelė ir taip negirdėta trapi: ją sulaužytų neatsargus šnibždesys iš karto. Girdėjosi, kai krito nuo Kazio pirštų tabakos dulkelės.

Buvo malda. Paskui užgeso šviesos. Atėjo naktis, ta baisi kalėjimo naktis, pilna nemigo ir sunkaus drėgnų mūrų tvaiko. Naktis, kur rankos nejučiomis suplėšo pagalvių užvalkalus, nuveja virvę ir kilpą pririša prie lango grotų.

Kad taip ką pagalvoti. Bet ką? Regisi, nieko nebuvo, nieko nėra ir nebus. Ne, naktis ta nepasibaigs, ir rytas neišauš jau.

Ir akys niekados jau nematys beržo sprogstant. O gal ir beržo nėra už mūro — obsesija pasiekė aukščiausį laipsnį. Pasilipėjo ant staliuko. Atsiduso. Kiek lengviau pasidarė: beržas stovėjo prie mūro, gilioje naktyje nuskęsdamas. Iš čia ir dangaus plotas didesnis matėsi; jame nerūpestingai sustraigytos žvaigždės. Paupyje elektros lempų nutvieksti suolai. Tuščia. Matyti, porelės jau iškriko namo. Toli, nežinia kuriam bokšte laikrodis išmušė pirmą valandą. Vėsus nakties dvelkimas vėdino Kazio veidą lengvais dūstelėjimais. Obsesija atslūgo. Pamažu grįžo ramumas.

Atsigulus, mintys nukrypo į laišką, atnešdamos su savim senus vaizdus, atgamindamos tai, ką laikas stengėsi ištrinti. Tada, kaip ir dabar, buvo pavasaris, ir nuo beržų krito stambūs, aitraus skonio buziuliai. Vietomis jau žydėjo žibuoklės. Ką jiedu galėjo tada kalbėti, eidami per girią. O vis tik kažką neišdildomo įliejo tas pavasaris į jų gyslas. Be žodžių jiedu liko sau artimi. Ir štai po dvejų metų laiškas. Vadinas, dar galvoja ji apie mane.

Grotos pradėjo ryškėti, jų šešėlis atsimušė ant grindų. Palangėje pro miegus sučirškė žvirblis. Aušo. O žmogiška būtybė vartėsi lovoje, niekaip negalėdama užmigti.

Kas daryti? Kuo užmušti laiką? Laikas—didžiausias kalinio priešas. Jis nužūdo žmogų, jeigu pats kaip nors nebus nugalėtas.

Kartais sudunda žingsniai, sužvanga raktai. Kartais pasigirsta išprotėjančio žmogaus riksmas. Blogiausia būna naktį. O tie dirgsniai toki

jautrūs. Ir mūrų užmuštas balsas būna toks kurtus ir gergždantis. Būna taip: kiečiausią ir sunkiausią kalėjimo naktį staiga pašoksti iš miego ir sustoji ant šaltų cemento grindų. Baisus klaiksmas suvarsto smegenis ir nueina per visą kūną.

Stovi ir nežinai, kas daryti. Nematai jokio veido, tik baisią tuštumą, o drebančios rankos veltui ieško ko nors atsiremti. Prakalbėtum ką į draugus, žodį pratartum, bet tie žodžiai, lyg kieno iš sąmonės iššluoti. Nusiminęs vėl nusvyri į guolį.

Labiausiai jautrus yra Saša. Pašokęs, lyg pasiutusi katė, sukeliojasi ten ir atgal, atsimuša į sieną, išskėstais, drebančiais pirštais vedžioja po drėgną mūrą.

Paskutiniu metu ir Džonas pradeda pasiduoti obsesijai. Kazys dažnai girdi, kai jis vartosi guolyje, negalėdamas užmigti, griežia dantimis ir kankinasi. Matyti, ir jį užgula juodos mintys, ta sunki neišvengiama nuotaika. Per dienas vaikščioja ten ir atgal. Jo veidas aplavonėjo ir poakiai nemelaširdingai pradėjo dribti žemyn. Su gailesčiu ir liūdna užuojauta žiūrėjo ir matė Kazys, kaip kalėjimo rūdys ėda to žmogaus geležį.

Neturėdami ko veikti, kasdien išvalandžiais seka, kaip šnekučiai neša į inkilėlį visokius šaudagalius, drūzgus ir plunksnas. Paskui labai kruopsčiai, atsidėję apžiūrinėja beržą. Beržas, tai jų kalendorius. Pirmiausia jo šakučių galuose atsiranda maži, pailgi buziuliai. Laikui bėgant, jie ilgėja. Kazys pasakoja, kad jie turi aitrų skonį. Jis dar vaiku tai patyrė. Džonas, kuris nežino jų aitrumo, klausinėja, į ką jie panašūs. Pavadina daugybę įvairių lapų ir žolių, bet Kazys jų vėl nepažįsta.

Laikui bėgant, buziuliai pasiekia pilno didumo. Dumsteria vėjo šiuoris ir nuneša pilkšvas dulkes. Tada jau būna pribrendę ir pradeda sprogti pumpurai. Kasdien, vis kasdien lapai didėja, kol uždengia šakas. Kai lapai būna penkių skatikų didumo, visi žino, kad ten, pasaulyje artinasi Sekminės. Tada Saša pasakoja, kad ten tolimoje jo tėviškėje brolis prikerta beržo šakų ir apstraigo jom gonkas ir vartus, o piemenys su birbynėm ir švilpukais gena iš ganyklų bandas. Kai beržo šakose atsiranda ne daugiau dešimties geltonų lapų, jie nedvejoja, kad baigiasi rugiapiūtė. Paskui lapai visai pagelsta ir, virpėdami paskutiniais išsekusių jėgų likučiais, stengiasi dar laikytis šakų. Bet veltui. Pirmas stipresnis vėjo dūžis nuplėšia juos ir kulverčiais nuneša už mūro. Tada nežinia, kodėl jie prisimena sulytą, prie mūro prisiglaudusį muzikantą, kuris nuolat kartoja tą patį graudžios muzikos posmą, prašydamas išmaldos. Tai ruduo.

Kai šerkšnas baltai aptraukia šakas arba kai vėjas ir pustys laužo beržą ir kankina — būna žiema. Ir taip aplinkui be galo.

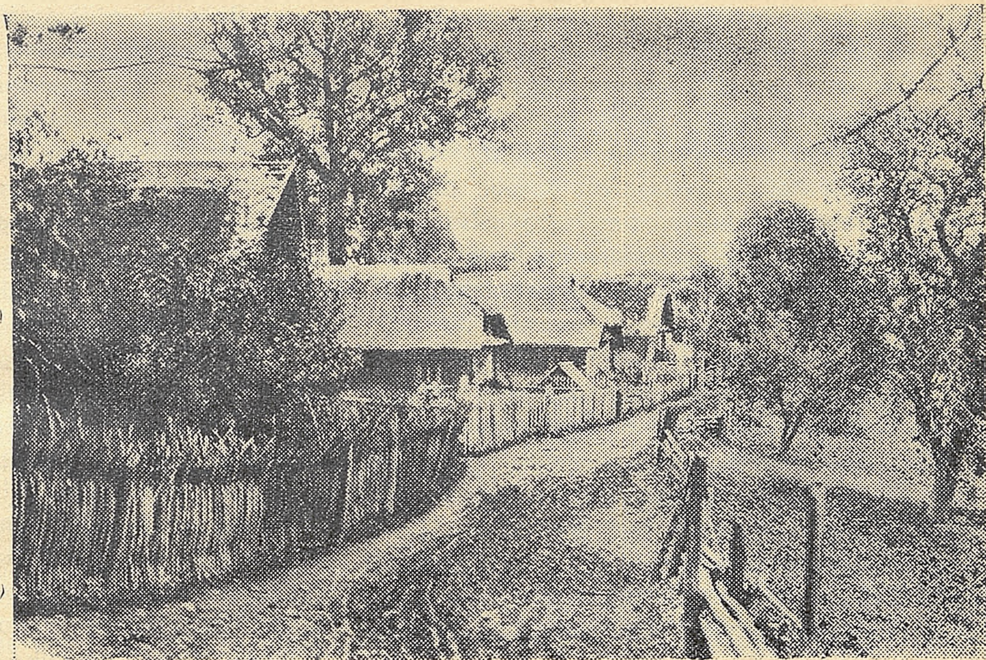
Ant staliuko mažame cinko puodelyje žalia beržo šakelė. Toks mažas žaliumynas, o kiek džiaugsmo. Visų veidai linksmi, lyg sulaukę seniai matytą bičiulį. Saša stačiai šokinėja iš laimės. Mėgino uždainuoti, bet balsas išėjo toks užkimęs ir gergždantis. Liovėsi. Dabar švilpauja liūdną ir graudulingą, kaip plačios jo gimto Palesiaus pelkės, melodiją. Lengvadūšis žmogus. Čia jis juoksis, čia dėl menkniekio įkris į skaudžiausį nusiminimą. Apskritai, jis žmogus visai be valios, be veido. Jį viskam prikalbėtum, ir jis sutiktų. Jis stovėjo svetimų žmonių kojomis ir niekad nepastovėjo savom.

Šiandie sekmadienis. Ryte buvo šiek tiek pražilinta kava. Pietų virale taip pat kartais pasivaido koks spirginys. Kieme pasivaikščiojimo metu kitokia nuotaika. Nesimato paišinų kalinių dirbant. Anglių krūvos sukrautos tvarkingais keturkampiais. Švaru. Be to, pavasaris veikia savaip. Veiduose kitokia išraiška. Džonas, išėjęs į atšlainį, susipurto, sutraukia rankų raumenis ir nei iš šio nei iš to sustaugia gaivališku, laukiniu balsu. Visi sustoja ir nustebę atsigrįžta į amerikoną. Tai ne žmogaus balsas. Taip sustaugia laukinis žvėris, kai po žiemos pirmą kartą išėjęs iš guolio staiga pamato prieš save styrgantį šautuvo vamzdį.

Klausiamas, pats nežinojo, kodėl taip sukaukė. Sakėsi, kad jam kažkas užėjo, kažkas pasidarė ir išplėšė iš jo tą riksmą.

Buvo kas kita. Tai sužvangėjo žmogaus geležis, pakeldama ne tai protesto, ne tai skundo riksmą, — geležis, kurią baigė ėsti kalėjimo rūdys.

Vaikščiojo poromis, visai nederindami žingsnio. Čia vogčiomis galima buvo pasikeisti su pažįstamu žodžiais, įteikti jam tabakos niuką ar — tai buvo jau perdrąsus žingsnis — raštelį. Saša bevaikštinėdamas surado kaž kur mažytę beržo šakelę ir, paslėpęs ją po skvernu, atsinešė į kamerą. O dabar džiaugiasi tuo, kaip mažas vaikas. Jis ją netgi mėgino prakalbinti, lyg gyvą sutvėrimą.



Mūsų kaimas

Nežiūrint tų trumpų džiaugsmo protrūkių, su Saša yra blogai. Kas kartas dažniau sėdi apsikniaubęs, nieko nekalba ir nuodijasi savo mintimis. Vis rečiau tvirtina savo bendrams, kad šiandie gaus laišką, kurio laukia jau treti metai. Ryt būtinai rašys atsakymą. Tam tikslui nedvejotinai gaus iš prižiūrėtojų net du didžiausius popieriaus lapus.

Kazys jautė, kad artinasi katastrofa. Mėgino kalbinti, bet kalba nesirišo. Ir Džonas dabar pasidarė nekalbus: kelinta diena beveik žodžio neprataria. Užmiršo ir savo paskaitas, kurių seniau taip uoliai klausėsi.

Liko dviese. Sašą perkėlė gretimon kameron, kur jis sėdi su vienu kriminalistu.

Džonas išgalvojo gerą susisiekimo būdą. Kampe po kibiru yra ventiliacijos skylė. Jis žino, kad už sienos ties ta pačia vieta stovi kibiras ir po juo skylė. Tarp abiejų skylių—plonutė pertvara. Dabar didžiausias rūpestis buvo, išėjus pasivaikščioti, surasti vinį arba aštraus stiklo gabalėlį. Tai buvo nelengvas darbas: kieme galėjai rasti viską, tik ne aštrią geležį ar stiklą. Šiam darbui pašventė kelias dienas. Darbas teigiamai veikė jų psichiką. Nebuvo laiko desperatiškiems dūmojimams.

Po dviejų dienų darbo išgirdo ir anoje pusėje sienos kažką gribšint, lyg trandę sienoją graužiant. Vadinas, ir anie ėmėsi darbo.

Prasidėjo rungtynės. Pradžioje buvo skylė pelei pralysti, paskui — rankai. Rankos pirmą kartą susitiko ir kietai paspaudė vieną kitą. Galima buvo taip pat susikalbėti.

Prasidėjo naujas gyvenimas. Išradimas pasirodė vertas darbo. Pro skylę galima buvo pasikalbėti, paprašyti papiroso ar degtuko, paduoti duonos kąsnelį.

Ilgai kalbėtis buvo nepatogu ir pavojinga. Galėjo užeiti sargas ir niekais apversti visą jų darbą. Todėl kalbėjosi pro skylę tik būtinam reikalui esant, prisilaikydami kruopščiai apgalvotų atsargumo taisyklių. Pasigirdus mažiausiam bruzdesiui už durų, tuojau pašokdavo nuo skylės, uždėdami ant jos kibirą.

Saša pranešė, kad jam yra bloga, kad jis ilgai neištversiąs. Bendras, nors kriminalinis prasikaltėlis, bet apskritai esąs geras žmogus, turįs Sašai tam tikros pagarbos. Tik su juo nėra nei kas pakalba, nei pasiautėja: visą laiką niurpso nusiminęs. Nelaimingas žmogus. Dar aštuonerius metus turi prieš save. Niekaip negali to savo nusiminimo sutvardyti. Baisus niurplys. Jeigu ką pradeda kalbėti, tai tik pats su savim. Kartais išvalandžiais murma panosėje beprasmius žodžius. Tik viena žinojo Saša: jo bendras turi ten, pasaulyje žmoną ir dukrelę—

geltonplaukį padarėlį. Gal būt, jis galvoja apie ją, bebraidančią pavasario papieviais. Dažnai toks skaudus, skaudus šypsmas, lyg šešėlis, nušliaužia per nublankusį veidą.

Nėra jokios akcijos, jokių atmainų, tik baisi stagnacija ir kartojimasis. Tos pačios įkyrios, pasikartojančios mintys, pasikartojančios dienos, pasikartojantieji veiksmai. Jei naujiena, tai baisi: kas pamišo, nusižūdė, numirė. Seniau tokios žinios jaudino, dabar darosi visai įprastos, prasliaužia per sąmonę nepalikdamos pėdsako. Tik širdyje palieka karčias nuosėdas, nusimanymą apie neišvengiamai besiartinantį galą.

Būdinga yra tai, kad nei vienas negalvoja apie laisvę. Regis, niekados nebuvo kitokio gyvenimo, nebus ir negali būti atamainos.

Geltonasnapiai šnekučiai jau seniai apleido inkilėlį. Beržo šakose atsiranda gelsvų ir rusvų lapų. Galimas dalykas, kad pasaulyje baigiasi vasara.

Džonas pradėjo vysti ir suktis. Regінčiom nyko žmogus be perstogės. Nežinia, ar jį graužia kokios vidujinės rūdys, ar gal liga įsimeta. Pasidarė nekantrus, kartais žiaurus.

Saša visai susikrimtęs. Jis nenori dargi kalbėtis pro skylę. Kada jo bendras išeina darban, pridėjus ausį prie skylės, girdisi sunkūs monotoniški žingsniai. Pašauktas, Saša retai atsiliepia. Kartais girdisi, kaip vaikščiodamas niūniuoja ar švilpia laukinės laidotuvių giesmės melodiją. Matyti, jaučiasi vienišas, ir tai jį ėda. Ir tas žingsnių dudenimas, lyg kas iš lėto kaltų į karstą vinį.

Sašos jau kelinta diena negalima prisišaukti; — ką nors negero planuoja. Kazys kasdien kelis kartus stuksena į sieną, bet veltui: niekas neatsiliepia.

Tą rytą Kazį slėgė kažkoks neramus nujautimas. Toki jautrūs tų žmonių dirgsniai! Nerasdamas vietos, vaikščiojo ten ir atgal, lyg nesavas. Sustojęs sukė papirosą ir, visai neuždegęs, numetė jį kampan. Pažvelgė į Džoną: veidas buvo išgeltęs į apžemėjęs. — Džiova — toptерėjo galvon mintis ir greitai nuslydo užmaršon. Staiga krūpterėjo: už sienos pasigirdo aiškus stuksenimas Vis po tris kartus: stuk, stuk, stuk — ir vėl tyla. — Saša! — Prišoko prie skylės. Skubėdamas išvertė kibirą ir išliejo jo turinį. Saša atsiliepė! Vadinas, nieko blogo su juo nėra. Priglaudė veidą visai prie žemės, jusdamas apydrėgnį cemento šaltį ir lengvą oro traukos vėsumą.

— Bičiuliai — išgirdo iš kito skylės galo balsą. Balsas tas, rodėsi, kilo kur iš tamsių ir šlapių požemių, lyg balsas žmogaus, kuriam jau niekados neteks paspausti rankos. Šiurpulys nukrėtė Kazį. ...Prieteliai! Gal turit vieną degtuką... vieną degtuką ir vieną papirosą... Duokit...

Kaziui drebėjo rankos. Skubiai, lyg kieno vejamas, sukė papirosą, barstydamas neįkainuojamus tabakos grūdelius. Jam regėjosi, kad gelbsti žmogaus gyvybę.

Ranka ilgai klaidžiojo skylėje, negalėdama užtikti Sašos rankos. Kai prisilietė, — instinktyviai trukterėjo atgal: Sašos ranka buvo šalta ir drėgna, kaip į kapą beriama žemė.

Padavė papirosą. Skylėje nematomi pirštai kietai suspaudė ranką. Paleido; matyti, ištraukė papirosą ir padėjo jį šalia savęs ant aslos. Ranka vėl sugrįžo ir dabar jau visu delnu suspaudė Kazio ranką. Buvo šalta, lyg žemė nuorudenėje. Ilgai taip laikė sugniaužti pirštai.

Saša paleido ranką. Pasviręs ant šono, pamažu uždegė papirosą.

Traukė, kol pradėjo deginti lūpas ir pirštus. Melsvi, aštrūs dūmai buvo gardūs, kaip niekuomet. Kai surūkė, kilo graudumas jis ir ėjo gerkle aukštyn. Gaila buvo, kad taip greitai pasibaigė papirosas. Dabar jau laikas ėjo nepermaldaujamai, ir niekas negalėjo sulaikyti to, kas neišvengiama. Atsistojo. Aukštai, palubėje kabojo diržas, prie kaitrolaidžių vamzdžio pririštas. Patraukė staliuką...

Buvo žmogus ir vistiek kaip jo nebuvę. Juk visa taip įprasta, beveik kasdieniška.

Kazys vėl sukė papirosą, o tabakas negailestingai birėjo ant kelių.

Dabar jis sėdi vienas, perkeltas į kairįjį sparną. Už lango ruduo. Matyti, kaip mūrais ir stogais šliaužioja apslidęs lapkričio drėgnumas. Iš čia nesimato beržo. Prieš akis purvinas kiemas; jo kampe anglių krūvos ir paišini žmonės, tingiai judą prie mūro. Šiek tiek kairėje pirtis, iš kurios žmonės išeina dar paišinesni, negu įeina.

Priešais ligoninė. Kasdien pro jos duris įeina kelios pilkos būtybės, bet išeina retas. Du žmonės išneša balta drobule uždengtus neštuvus ir išnyksta mažose šoninėse durelėse. Iš po drobulės kyšo neapautos kojos.

Džonas taip pat tenai — ligoninėje. Ar sugrįž? Ar paspaus dar to geležinio žmogaus ranką, žmogaus, kurį taip netikėtai greit suėdė kalėjimo rūdys?

Vienam likus nebuvo kito užsiėmimo, kaip ką nors mąstyti. Norėdamas apsiginti nuo kaskart labiau įgrįstančio vienišumo, pradėjo kartoti gimnazijoje išmoktus dalykus. Turėjo laiko kūrybai. Prisiminė pas draugą paliktą sąsiuvinį, prirašytą vaikiškų mėginimų.

Dveji kieto gyvenimo metai, Džono pasakojimai jį subrendino. Neturėdamas popieriaus, rašė viską atmintyje. Kas rytas kartodavo sukurtus eilėraščių posmus ir graudenosi, kokią smulkmeną pamiršęs. Jo vaizduotė rinko eilėraščius, spausdino knygas ir matė susijaudinusius veidus tų, kurie jas skaitė. O tose knygose buvo viskas išlieta: ir arklių kanopų sutrypti žmonių veidai, ir motina šlapia nuo ašarų skarele mosuojanti, atsisveikindama žuvusį sūnų ir sprogstantis beržas už mūro, prie kurio ateina mergaitė pavasario pavakarėje.

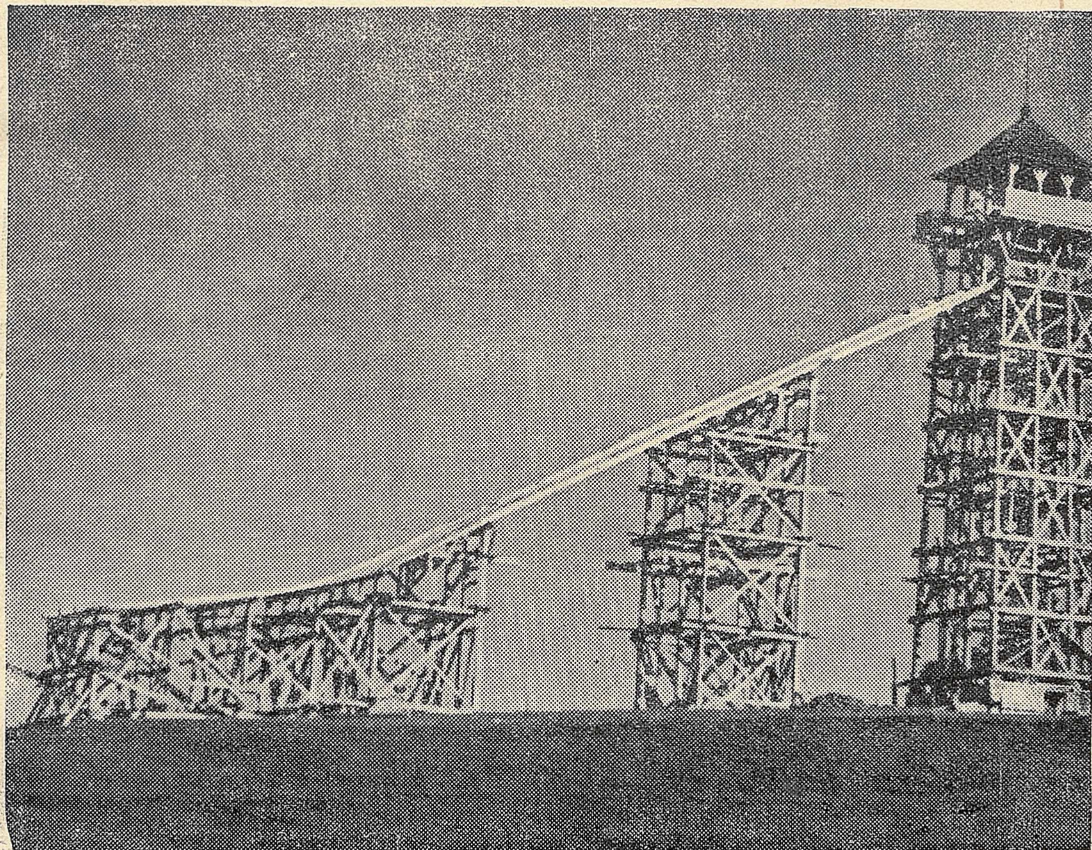
Iškrito pirmas sniegas ir nubaltino stogus. Žinojo: pasaulyje artinasi Kalėdos.

Miestų turgavietėse priveža dabar daugybę jaunų eglaičių.

Dienos buvo trumpos ir ne taip nuobodžios. Naujai atrastas užsiėmimas trumpino valandas. Obsesija kas kartas rečiau užklupdavo Kazį, kol galop visai nustojo kartotis. Tik šalti mūrai ir drėgmė ėdė jo sveikatą. Pamažu, kaip kirminas medį. Ne kartą, kai visos durys buvo uždarytos ir joks triukšmas nedrumstė išnakčių tylos, kuri įsivyraudavo tarp vieno ir kito nuo lubų krintančio lašo tekštėrėjimo, apimdavo jį nepermaldaujama baimė. Ar išlaikys jo ir taip jau pašlijusi sveikata?

Ar nereikės žūti? Džonas ne tokios sveikatos buvo, o vis dėlto neišlaikė. Po tokios nakties užtvindavo jo smegenis graudus liūdnumas; su gailesčiu žiūrėjo į apsnigtus stogus, į žemą debesuotą dangų, lyg paskutinį kartą juos atsisveikindamas. Bet dangus būdavo sustingęs ir abejingas.

Pavasariop pro storus mūrus prasisunkė žinia: būsianti amnestija. Žinia tiek išsvajota, tiek lūkesčių užvylusi.



Tramplynas žiemos sportininkų slidininkų rungtynėms

J. ŠIMUKONIS

Naujosios ekonomikos problemos

Pasaulio reiškiniai nestovi vietoje, bet nuolat kitėja — tai auga, tai traukiasi, tai miršta; o mirusiųjų vieton ateina nauji, kitoki.

Pasaulis, tai teatras, į kurio sceną išeina ir nueina žmonės, ištisoje metų virtinėje nepastebėję visų gyvenimo reiškinių, nepajėgę nuodugniai suprasti laikotarpio dvasios. Tačiau kiekvienas žino ir gali pritarti, kad žmonijos istorija plinta, transformuojasi, pergyvena žydėjimo ar susmukimo laikus. Mes pergyvenome didžiausias istorijoje skerdynes; mes pergyvenome didžiausią pasaulinę krizę ir dideles politines permainas; dalyvavome ne vienos valstybės laidotuvėse, klausėme ir tebeklausome galiūnų kalbų, o vis dėlto nesame tikri rytojaus dienos politine ir ekonomine giedra.

Daugelis kalba, kad šių dienų santvarka (kapitalistinė), lyg drugio krečiama, dreba, o į jos vietą rengiasi ateiti naujos visuomeninės, ekonominės ir politinės permainos. Socialinių sluoksnių viršūnėse kalbos ir diskusijos pagyvėjo. Ieškoma naujų kelių, tikrinama senos pažiūros.

Čia norima aptarti svarbiausius šių dienų socialinio ir ekonominio gyvenimo klausimus, susipažinti su tais reiškiniais ir tvarka, kuri ne tik Europoje, bet ir Amerikoje, išskyrus Sovietų Rusiją, išsišakojo, įgijo pilietybės teises.

Daugelyje valstybių dalis žmonių dirba kapitalistinėse įmonėse; todėl kalbama, kad tuose kraštuose įsigalėjo kapitalizmas. Prie kapitalistinių valstybių priklauso Anglija, Olandija, Belgija, J. Š. Amerikos valstybės, Vokietija ir kit.

Be to, yra didelių valstybių, kur dauguma dirba senuoju būdu mažuose žemės ūkiuose, verslų dirbtuvėse ir mažose prekybinėse institucijose. Pvz., Lenkija, Suomija, Italija, Balkanų valstybės, Rumunija, Vengrija.

Prancūzijoje, Švedijoje, Norvegijoje, Danijoje senasis ūkis kovoja su kapitalistine sistema.

Tačiau nereikia manyti, kad Anglija, Vokietija yra grynai kapitalistinės sistemos valstybės. Čia šalia kapitalistinių įstaigų ir įmonių ima augti nekapitalistinio pobūdžio organizacijos, kaip štai: kooperacija, komunalinės valstybės įstaigos, nuomojamų darbininkų profesinės sąjungos. Iš kitos pusės plinta srovė, ekonominė sistema, priešinga kapitalistinei. Tai Sovietų Rusijos ekonominė sistema. Skirtumas tarp šių dviejų ūkio sistemų yra tokis, kad Sovietų Rusijoje ūkio sistema suvaržyta, suvalstybinta, o kitose pasaulio valstybėse viešpatauja laisva ūkio sistema, kurios valstybė neriša į nedalomą vienetą, bet tik kontroliuoja. Sovietų Rusijoje savininku yra pati valstybė, o kituose pasaulio kraštuose atskiri vienetai, vadinas, privati ūkio sistema paremta privačios nuosavybės teise, o ne kolektyvizmu.

Kapitalizmas, tai 3-jo luomo (miestiečių) kovos išdava, kurs per dviejų šimtmečių laikotarpį iškovojo iš karalių, bajorijos ir dvasininkijos ne tik politines teises, bet ir svarbias ūkio teises, kurias metodiškai galima sugrupuoti į:

1. Privačios nuosavybės teisę.
2. Laisvę steigti įmones ir pirkliauti.
3. Laisvosios konkurencijos teisę.

Šioji ekonominė ūkio sistema, gindama miestiečių reikalus, įrodinėjo, kad šie dėsniai reikia įamžinti, kad kiekvienas pilietis galėtų turėti tai, ką gali įsigyti, pirkliauti kuo tik panori ir

---

Kazys taip pat svajojo ir svajoti bijojo. O gal? Nejaugi galėtų ir jį ta laimė sutikti? Ir kai kartą sugirgždėjo spynoje raktas – tada jau visame krašte buvo plačiai išsiliejusios upės ir upokšniai, o beržų bumburai brinko, skleisdami aitrų kvapą — jis gavo kaž kokius popierius ir, liepiamas pasirašyti, pasirašė, kur reikia, bet vis dar netikėjo ir nesuprato, ką tai reiškia.

Sunkios durys užsidarydamos sugirgždėjo paskutinį kartą. Kazį iš karto apakino šviesos gausumas, drungnas vėjas jį apsvaigino ir vertė nuo kojų. Pirma jo mintis buvo: atsitolinti ko greičiausiai ir ko toliausiai iš čia. Svyriuodamas nuo pavasario svaigalų, pasileido gatvele žemyn į paupį. Paupio gatvelė buvo paplauta vandeniu. Jo kojas iki kulkšnių apliejo vanduo, bet jis brido tolyn gatvele, akis įsmeigęs į tolimas numėlynavusias girias. Aštriu žvilgsniu perverdamas tolimas melsvumas, gal būt, matė jis miestus, kurie išdygs tuose plotuose, matė būsimus žmones ir jų tarpe pažįstamu veidu mergaitę, kurios gelsvuose plaukuose, išdykaudamas žaidžia pavasario vėjas.



Toki Lietuvos keliai

kur tik užsigeidžia, konkuruoti su kiekvienu (ekonominis liberalizmas). Šioji sistema priešinasi prekybiniams suvaržymams, koncesijoms, muitams, nenori duoti valstybei teisės pirkliauti, organizuoti pramonę, steigti monopolijas. Trumpai kalbant, valstybei nevalia žiūrėti ir reguliuoti privatinių įmonių darbo laiko, mokesčio. Tam pasipriešino socializmas. Atmetė „kovą visų prieš visus", vienetų turtėjimą, pelną, išnaudojimą, paskelbė visų žmonių solidarizaciją.

Šioje vietoje reikia pažymėti, kad ne visi ekonominio liberalizmo dėsniai yra kapitalistiniai.

Tikrasis kapitalizmas, jo ideologija turi vadintis: liberalinis individualizmas.

Kapitalizmui, žiūrint iš tautinės kertės, galima prikišti, kad jis nepripažįsta tautos sienų, nežiūri savo tautos pareigų, bet visur ieško tik pelno.

Paskiri kapitalistai jungiasi net su savo tautos priešais, kuomet užuodžia, kad galima bus pasipelnyti. Tatai aiškiai matome tarptautiniuose karteliuose, kurių skaičius yra gana didelis ir žymus. Plačiai yra žinomi plieno ir geležies karteliai, kurie nustato, kiek per metus kiekvienoje valstybėje išliedinti geležies, du didžiuliai naftos koncernai (Amerikos ir Anglijos su Olandija), didžiulis buv. Kreugerio degtukų koncernas, muilo kartelis, margarinos trestas ir t. t.

Įvairūs pirkliai ir pramonininkai pasirašo sutartis. Prisiminkime tik 1933 met. kviečių komisiją, kuri skirsto, kiek kuri valstybė gali išvežti ir į kokius kraštus. Anglijos ir Lenkijos anglies kasyklų savinininkų susitarimas, rinkų pasidalinimas (1935 m.).

Nemažesnės reikšmės turi bankai ir įvairios firmos. Kas nežino Rotšildų, kurių bankų rasime kiekvienoje didesnėje Europos valstybėje ir užjūrio sostinėse. Kilo kova tarp darbdavių ir darbininkų dėl neteisingo atlyginimo už darbą.

Kaip matome, kapitalizmo sistemai yra rimtų ir pagrįstų priekaištų, o mūsų laikais gyviau pasireiškęs tautinis judėjimas paaštrino neapykantą kapitalizmui. Šiandieną pernelyg išbujojo tautų nacionalizmas, kuris nagus atkišęs graibstosi apie svetimuosius skvernus. Visai suprantama, kad nacionalizmas turėjo pasipriešinti kapitalistų internacionalizmui ir paskelbti tautos ekonominės autarkijos dėsnį, kad kiekviena tauta tveria savo nepriklausomą ūkio sistemą. Šioji ūkio sistema trumpai vadinama *ekonominiu nacionalizmu*.

Tautinė valstybė, kiek išgali, pati gamina, kad kilus karui turėtų pakankamai maisto, ginklų, žaliavos. Stengiasi ko mažiausia įsivežti svetimųjų prekių, o viską gaminti savame krašte, kad būtų darbo saviems darbininkams. Internacionalinis kapitalizmas pagyvino arba bent stengiasi pagyvinti tarptautinę prekybą, kuri duoda gerą uždarbį. Vedant tarptautinę prekybą, reikalinga laisvė pervežti prekes iš vienos valstybės kiton be jokių draudimų, be muitų.

Ekonominis nacionalizmas — priešingai — trukdo įvežimą muitais, kontingentais arba tiesiog draudžia. Tokiu būdu sukelia brangymetį, panaikina užsienio konkurenciją. Tokia valstybės politika vadinasi *protekcionizmu*. Ekonominis nacionalizmas stengiasi ko daugiausia išvežti į užsienį, vartodamas įvairias priemones: reklamą, dempingą, premijas ir pn.

Išvežant prekes iš valstybės labai mažomis kainomis, susidaro valstybei nuostolis, kurį turi padengti savieji piliečiai. Ekonominis nacionalizmas ūkio šalyse pagreitino ir pastūmėjo pirmyn savo pramonę, o tų kraštų pramonę, kuri buvo skirta ne tik savo reikalų patenkinimui, privedė prie kapitulacijos arba bankroto. Todėl nėra ko stebėtis, kad tokia ūkio sistema privedė prie to, kad valstybės ėmė mainytis prekėmis. Pvz., 1934 met. Lenkija ir Vokietija susitarė, kad pirmoji jų pristatys antrajai rugių, sviesto už kai kurias pramonės prekes.

Iš to aiškėja, kad praktikos gyvenime plačiai įgyvendintas ekonominis nacionalizmas yra gal ne tiek žalingas, kaip ekonominis internacionalizmas, bet ir nedaug žadantis visuomenei.

Šiaip ar taip kalbėsime, bet dabartiniu laiku, kur tik akis pakreipsime, pamatysime kiekvienoje ūkio sistemoje valstybės ingerenciją. Tai nėra naujas išradimas. Jau paveldimos monarchijos laikais, kada politikoje vyravo tik aukštosios bajorijos, kunigaikščių luominiai reikalai, valstybės valdžia dažnai įsimaišydavo į ūkio, pramonės ir prekybos reikalus.

Ilgainiui valstybės politiką paėmė į savo rankas pati tauta; tada visuomenės interesai privertė valstybę rimčiau žiūrėti į piliečių ūkį. Šiandieną kiekviena valstybė pasiskelbė visų tautos reikalų užtarėja, gynėja ir ėmė reguliuoti produkciją, mainus ir padalą.

Čia reikia pažymėti, kad tokias pareigas valstybei uždeda pati visuomenė, nebijodama jokių pasekmių.

Valstybės ingerencija ima plačiau reikštis ekonominiame gyvenime nuo XIX šimtmečio. Įvesta pasienio muitai, monopolijos prekyboje ir pramonėje. Dar vėliau valstybė ėmė diktuoti ir reguliuoti kainas už prekes, už darbą. Didžiojo karo metu valstybė skyrė maksimalines kainas už duoną, mėsą, cukrų arba įvedė kartelių sistemą. Pokariniai laikai atnešė daug naujo, bet ir seno nepamiršo.

Geležies, naftos, anglies, cukraus kainas vien valstybė nustato. Koncesijas, lakštus ir liudymus pirkliauti, moratorijas išmokant skolą, dempingą nustato pati valstybė.

Tokį valstybės kišimąsi į ūkio reikalus vadiname valstybine intervencija, o politiką — valstybiniu intervencionalizmu. Bet valstybės tuo dar nepasitenkina. Jos nori aprėpti produkciją, prekybą, pramonę. Taip toli užsiangažavusią valstybės ūkio sistemos politiką vadiname jau ne intervencija, bet *etatizmu*, kuris labiausiai išplito Sovietų Rusijoje, o iš čia persimetė ne tik į Europos valstybes, bet ir į Ameriką.

Šioji valstybės intervencija buvo nukreipta kai kur prieš kapitalistus, o kai kur prieš darbininkus, sodiečius ir kooperaciją.

Italijoje, Vokietijoje ir Lenkijoje valdžia įstatymais susiaurino kooperacijos veiklą.

Labai dažnai valstybė, kur įsigalėjo diktatūra, žiūri tik savo pupilių, t. y. valdančios grupės reikalų.

Valstybės intervencija ūkio sistemoje gali atnešti naudą tik ten, kur valdžia yra kontroliuojama pačios tautos arba jos atstovų.

Kaip matome, valstybės kišimasis į ūkio reikalus yra gana svarbus reiškinys, o tinkamai ir racionaliai tvarkant ekonomikos problemas, galima laukti šiokių tokių lengvatų ir visuomenei. Svarbu tik, kad valstybės valdžios aparatas nebūtų subiurokratintas, nes biurokratas žino tik negyvus paragrafus, savo raštinės knygas ir staliuką, bet tikrojo gyvenimo nesupranta. Jis mato tik mėnesinę algą, savo viršininkus, jų įsakymus ir mano, kad jam priklauso piliečiai, bet — gink Dieve — ne jis piliečiams. Negalima kritikuoti valdininko, nes tai pati valstybė, o kas išdrįsta tarti jam tiesos žodį, laikomas nelojaliu ar net valstybės išdaviku. Prieš valstybinį intervencionalizmą ir etatizmą aiškiai pasisako demokratiniai sluoksniai.

Kooperatizmas, federalinis socializmas ir miesčioniškas liberalizmas šiuo atveju randa bendrą kalbą ir sutartinai neigia didelį valstybės kišimąsi į ūkio reikalus. Šios srovės pripa-

žįsta laisvą konkurenciją, ekonominę iniciatyvą, kovoja prieš kartelius ir jų išnaudojimo planus. Valstybei paliekama kai kuriose šakose monopolijos (paštas, geležinkeliai), bet nepakenčiama, kuomet valstybė pasisavina anglies, naftos, druskos, geležies kasyklas. Reikalaujama, kad šią žaliavą turėtų savo rankose savivaldybinės korporacijos, sutvarkytos demokratiniais pagrindais organizacijos.

Demokratinė ūkio sistema, t. y. visos organizacijos, įstatymai ir parėdymai, kurie nepakenčia privačių kapitalistų ir valstybės sauvalės, stengiasi sureguliuoti santykius tarp konsumentų ir producentų, įvesti savivaldybinę santvarką.

Šioji sistema naikina monopolijas, viešuosius ir privačius, valstybinius ir korporatyvinius kartelius, pripažįsta laisvąją konkurenciją, nes tik jinai užtikrina konsumentams tinkamą pagalbą. Tačiau šių dienų demokratizmas, kurio šaknys siekia Huso ir Liuterio reformacinius laikus, Žan Žaką Russo, vėliau Prancūzijos Didžiosios revoliucijos pakeistas — laisve, lygybe ir brolybe, baigiasi Masaryko teoretiniais išvedžiojimais. Šiandien didžiosiosios demokratijos žlunga, o į pasaulinę ekonomiką žengia naujos problemos.

Perženkime 1914—1920 metų slenkstį arba atsistokime ant jo, tai laike karo ir betarpiškai po karo pamatysime Europos kultūros ir ūkio gyvenimo pasaulėžiūros ekvivalentų diferencijaciją, ryškią permainą. Tai galima trumpai apibūdinti: XIX amžiaus statikos nacionalizmas užleido vietą XX amž. dinamiškam voliuntarizmui. Tarptautinis kapitalizmas, klasinis arba integralinis, pasiraitojęs blizgančio frako rankoves, stojo į rugiapiūtės darbą. Pasaulinėse rinkose negirdėtas gyvumas, judėjimas. Tai prekių ir kapitalo mainymo kulminacinis taškas, jo prosperitos žydėjimas, nors ne visiems kvepiančiais žiedais.

Amerikos kapitalas parbloškė Anglijos kapitalą ir ėmė švaistytis po Europos valstybes. Doleris — populiariausia pasaulyje valiuta ne tik mergautinėse skaralėse, kojinėse, bet ir bankuose, kantorose, biržose ir firmose. Tačiau žydintis pavasaris neilgai buvo. Atūžė pasaulinis viesulas — krizė, kuri 1929 metais sustabdė, suparaližavo prekių produkciją, radikališkai sumažino tarptautinį ūkio bendradarbiavimą.



Gintaro ieškotojai Lietuvos pajūryje

Išėjo į gatves straikuojantieji darbininkai, apiplyšę bedarbiai. Ir nedaug trūko, kad skersgatviuose būtų išaugę barikados, gyvais lavonais dengtos. Daug yra šios universalios krizės priežasčių, kurios privedė pasaulinę ekonomiką prie struktūralinės permainos. Svarbiausios krizės, neimant domėn dvasinės, buvo žemės ūkio ir finansų; jos sukėlė produkcijos sumažinimą ir kainų kritimą. Atėjo stagnacijos ir vargingo gyvenimo laikotarpis. Valstybės galvos iš kailio nėrėsi, vartojo įvairias priemones, kurių tikslas buvo vienas: nugrumti krizę ir pagerinti ekonominę padėtį. Čia glūdi integrališko kapitalizmo žlugimas, nors reikia pripažinti, kad kapitalizmas pakėlė civilizacinį, kultūrinį ir tautų ūkio lygmenį.

Prasidėjo dempingų, garsus ir sunkus kontingentų, laisvės likvidacijos, įvairių komplikacijų ir kombinacijų, valiutų politikoje devaliuacijų ir devizų suvaržymų amžius. 1931 met. Anglija, Japonija ir Skandinavijos valstybės pravedė devaliuaciją. Krito „amžinas" anglų svaras šterlingas. 1933 metais tais keliais nuėjo Amerika, Belgija ir Prancūzija. „Aukso šalies" valiuta ėmė byrėti iš mergautinių skarelių. Tokių kombinacijų tikslas yra aiškus: sumažinti prekių kainas, pagyvinti eksportą, sukelti konkurencijos kovą pasaulinėse rinkose. To išdava: auga produkcija, gyvėja krašto ūkis, taisosi konjunktūra.

Krizė istorijos ratais nuriedėjo praeitin. Pagaliau produkcija pasiekė 1929 metų lygmenį, tačiau dabar remiasi jau kitokiais ramsčiais. Pakitėjo ne tik produkcijos formos, kova dėl pasaulinių rinkų, bet ir įtakų padala. Pasyvaus kapitalizmo tautos emancipuojasi iš kitų įtakos, iš ūkio ekonominės hegemonijos. Pokarinė Sovietų Rusija nusikratė svetimųjų kapitalų (vokiečių, prancūzų, anglų, belgų) įtakos ir dabar stoja į pasaulines rinkas nenugalima galybe. Europa, Hitlerio politikos domena, neturi laiko tinkamai įvertinti, kas darosi Tolimuose Rytuose. Yra nenugriaunama tiesa, kad Japonija, matydama Kinijos pramonės augimą ir norą išsiveržti iš svetimųjų įtakos, — pasistengė kardu ir ugnimi praplėsti savo įtakos sferą. Ūkio bendradarbiavimo formų plėtojimasis ir kitimas, ideologinis suformulavimas glaudžiai siejasi su nauja politine valstybių organizmų forma.

Valstybinis totalizmas Sovietų Rusijoje, Italijoje, Vokietijoje pasiekė jau ir kitas valstybes. Valstybė — tai monalitas: viena partija, viena kultūra, vienas vadas, vienas tikslas, — trumpai sakant, kaip dvasinis, taip materialinis gyvenimas priklauso valstybei. Ideologijų dinamika, ekspansijos planai verčia valstybę praplėsti ne tik savo sienas, bet padaryti savo rasę viešpataujančia. Valstybė tapo nelyginant karo lageriais, kur visko turi pakakti: maisto, ginklų ir žmonių.

Ginklavimasis turi taip pat didelės reikšmės ūkio gyvenime: auga produkcija, daug rankų gauna darbo karo fabrikucse, nors tą kapitalą, skiriamą ginklavimuisi, galima būtų suvartoti humaniškiems tikslams. Autarkija, ūkio egoizmas privertė pakeisti ir Anglijos ūkio politiką, paremtą A. Smiso idealais. (Panašią ūkio sistemą Lenkijoje, rodos, propaguoja Krzyżanowski). Anglija dabar lokalizuoja savo kapitalą tik kolonijose ir dominijose. Šių dienų pramonė remiasi visuomenės akcijos santaupomis ne taip, kaip kapitalistinių mainų laikotarpyje išore svetimaja įtaka.

Geriausias pavyzdys Vokietija, kuri, šios linijos koncepcija eidama, atitinkamais idėjų mazgais daug ką padarė.

Iš to, kas pasakyta, aiškėja: pasaulinės ekonomikos problemos ir kriterijai kitėja ir veda pasaulį naujais keliais, naujomis gairėmis nusagstytais. Žinia, kiek tenka susigaudyti, dar saulė nepatekėjo, o rasa akis jau ne vienam išėdė. Per valstybių sienas grobuoniškų rankų durtuvai praskynė kelią nuo muitų, draudimų į įtakų sferas.

Jau šiandien negalvojama apie fantastišką Sacharos plotų aprūpinimą vandeniu, kad ten galima būtų apgyvendinti hitleriškos mašinos išperėtus vokietukus, bet alkano vilko akimis dairomasi į pašones. Nežiūrint to, tiesa ir teisingumas anksčiau ar vėliau nugalės sauvalę, priespaudą ir silpnųjų eksploataciją. „Tik reikia naujosios ūkio politikos ramsčiais — rašo Koberśkyj, — pripažinti šie dėsniai:

1. Kiekviena tauta turi būti tikruoju savosios teritorijos šeimininku.

2. Kiekvienas tautos narys privalo turėti vienods teises dirbti.

3. Darbas turi būti visuomeninė pareiga ir privalo tapti gyvenimo džiaugsmu.

4. Kiekvienam teisingas atlygis už jo darbą.

5. Maksimum laisvės piliečiams ir jų nekapitalistinėms draugijoms.

O. MICIŪTĖ

Savajai mūzai

Žinau, vėl ateisi ir belsies į langą, lyg paukštis paklydęs,
Tu, kuri skausmo man giesmę paskyrei...
Nieks jau tavęs nepatiks, o dukra, šviesiųjų žvaigždynų;
Mano namai, lyg tas karstas, nebylūs, ir mįslė durys' įrašyta,
Ašara štai paskutinė ant slenksčio, lyg koks prakeikimas, renyksta.
Ateisi tu juodąją naktį vėl nešina rankose pieno baltumo,
Tavosios lūpos kartos man dejonę verkiančios žemės...

— Nerasi manęs!
Kiti jau dievai man kelionę paskyrė audringą ir ilgą;
Tavosios dainos šiandieną — tik pūkas pražydusių pienių.
Dievai geležiniai pajudino žemę, ir žaibas sudegino širdį...
Ir šaukia jau dienos, lyg audros kad šaukia, vis raudamos mišką,
Lyg vėjai apglėbę jau skestantį laivą ant marių plačiųjų.

Kur eičiau su giesme aš tavąja tylia ir skundo ir sopulio pilna,
Kai bokštai jau griūva, kai tiesiasi rankos grobuoniškai baisios...
Sugrįški, o sese, žvaigždėtais keliais tu į naktį;
Dovanos tavo daugiau nepradžiugins akies daugianorės.
Žemei pasiųski tu lietų ugninį ir žodį, kaip skambantį plieną,
Tegul jau teisybės aušra mūsų kelią nušviečia;
Tegul pikto melo grūdai neišdygsta čia mūsų vagose.

O sese,
Matai—tai mūs žemė, apželusi piktžolėm, kruviną sopulį šiandien alsuoja,
O mes, lyg vaikai tie, netekę Sijono garbės skambiabalsės,
Ant savojo kelio suklupę, linksmos jau dainos nedainuojam.

Kaip vasaros lietūs nuplovę dulkes nuo žiedų, kuriuos vėjai troškino,
Linksmą vejelę patiesę ant tako, skaidriąją dieną grąžina,
Taip tu, o šviesioji, atverk man gyvenimo vartus saulėtus;
Su naujaja giesme, padangėj ištiesusi skraistę šviesiausią,
Teisybės ir grožio mums pergalę skelbki.

---

6. Ūkio bendradarbiavimas tarp tautų pagal darbo ir turto teisingų mainų dėsnį.

7. Kovoti su monopoliais aiškiose ir neaiškose formose, laisva konkurencija, kaip pastoviausia garantija nuo išnaudojimo.

Iš šių septynių riebiųjų dėsnių įsidėmėtinas mums, šio krašto lietuviams, „darbas turi būti visuomenine pareiga ir gyvenimo džiaugsmu".

Esame žemdirbių tauta. Būsime tada stiprūs ir galingi, kuomet vieningai ir darniai žengsime į kolektyvišką, organizuotą gyvenimą vardan šūkio „vienybė—galybė".

Šis šūkis turi būti kertiniu mūsų ūkio ideologijos akmeniu, o naujosios ekonomikos problemos nepajėgs išstumti mūsų iš tautinių sargybos pozicijų. Mes turime išeiti iš Vilniaus krašto kiemelio į platesnę platformą, kritiškai įvertinti naujos ekonomikos pasaulinę vertę, suderinti ir pastumti pirmyn mūsų krašto ekonominio gyvenimo reikalus.

V. DRĖMA

Stilius ir stilizacija

Nors apie stilių jau prieš tai buvo užsiminta, bet vis dėlto neprošalį būtų apie jį kiek plačiau pakalbėti. „Lietuviško Baro" 9(26) nr. bendrais bruožais apibūdinau stilių, pažymėdamas, kad stilius, tai tam tikros epokos, tam tikro laikotarpio galvosenos ir jautimo būdas, tai užsiinteresavimai, užfiksuoti to laiko žmonių kūryboje ir nuveiktuose darbuose. Visus tam tikro visuomenės sluoksnio žmones duotajame laikotarpyje jungia viena savybė — vienas jautimas ir galvosenos būdas. Tai būtų istorinio stiliaus — bendrosios žmonių kūrybos ir gamybos būdo sąvoka. Plastinėje dailėje stiliumi laikome tą jo žymę, kurią jame palieka ne tiktai tam tikro laikotarpio charakteringas regimų reiškinių traktavimas, bet ir to laiko atskiros srovės ir net paskiro menininko skirtingas kūrybos pobūdis. Kaip plačiai yra suprantamas stilius, gali būti pavyzdžiu estetikoje dažnai vartojami apibrėžimai ar skirtingumai: gražaus ir charakteringo stiliaus, tipiško ir individualaus, iškilmingo ir jaudinančio, tragiško ir komiško ir t. t. Dailės istorijoje stiliai yra skirstomi į: epokinius, pvz., antikinis stilius; tautinius — egiptiškas, kinietiškas; kultūriniais laikotarpiais, — pvz., gotiko, renensanso stiliai, ir pagaliau pagal kiekvieno kūrybinio menininko individualumą — pvz., Rafaelio, Rembrandto, Čiurlionies ir kitų stiliai. Literatūroje stilium laikomas savotiškas kiekvieno rašytojo reiškimosi būdas, kuriuo užsiima specialus stilistikos mokslas. Muzikoje stiliumi laikomas irgi savotiškas kompozitoriaus reiškimosi būdas, susietas su tam tikros rūšies kompozicija, tam tikru instrumentu ar kompozitoriaus individualybe. Todėl yra vadinamas operinis stilius, bažnytinis stilius, vokalinis, Wagnerio, Chopino stilius ir t.t.

Su stiliaus sąvoka artimai yra susijęs ir stilizacijos terminas, reiškiąs plastinėje dailėje sutinkamus natūralių formų pakeitimus pagal specifinius epokos, krypties ar menininko stiliaus reikalavimus. Stilizacija pasireiškia pačių charakteringiausių objekto žymių pabrėžimu, o necharakteringų, atsitiktinų ir neesminių atmetimu. Stilizacija ypatingai dažnai sutinkama ne tikroje kūryboje, kuri kuriama nuoširdžiai, neatsižvelgiant į jokius pamėgdžiojimus, bet atkuriamajame mene, pvz., teatro dekoracijose, kur svarbu yra pabrėžti tam tikro laikotarpio jautimo ir galvosenos būdas. Stilizacija yra svarbi ypač atkuriamoje arba virtuozinėje muzikoje. Čia menininkas turi eliminuoti patsai save, savo specifinius jautimo požymius, o sugebėti įsigyventi į svetimos sielos atjautimo esmę ir smulkmenas, ir tai ne tik vieno, o kelių kompozitorių. Tam reikia be galo didelio sugebėjimo. Dėl to taip reti yra geri virtuozai, kurie remiasi paprastai savo „amžinu", „geležiniu" repertuaru ir dažniausiai yra specialistais tik vieno kurio kompozitoriaus — Bacho, Chopino ar kurio kito. Panašiai stilizacija remiasi ir scenos vaidybos menininkai, kurie niekad negyvena scenoje savo siela, savo individualybe, bet visą savo sielą, jautrumą turi suliedinti, sutapatybinti su atkuriamo scenos didvyrio siela ir pergyvenimais. Dėl to taip sunku yra artistams vaidinti įvairias, dažnai skirtingas, roles; ir retas kuris artistų pasižymi didesniu skaičiumi puikiausiai atkurtų skirtingų žmonių charekterių. Tokie vaidybos menininkai yra pirštais suskaitomi.

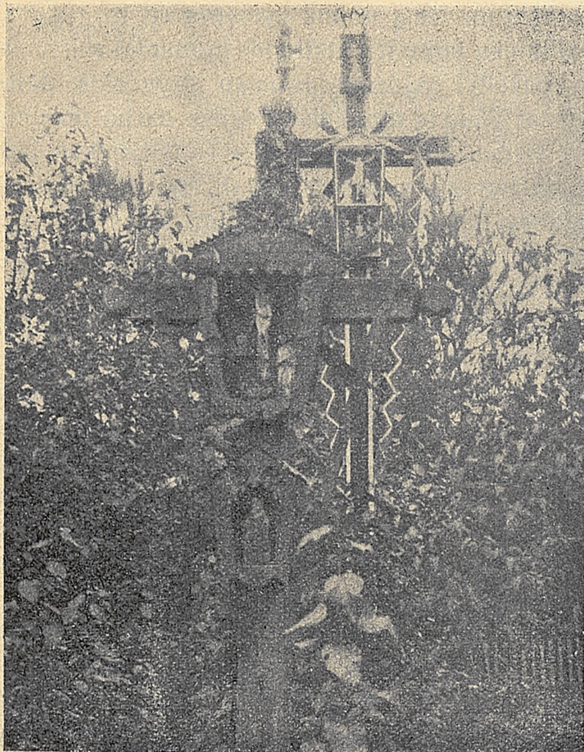
Taigi iš bendrų stiliaus ir stilizacijos sąvokų sužinome tik, kad tai yra skirtingų dailės jautimų charakteris. Bet šios sąvokos pačios savaime nenubrėžia šio charakterio skirtingumo, jo turinio, esmės, nei jo mechanizmo. Tam vartojami pridedami būdvardžių apibrėžimai. Stilius dar nenurodo, kokio kalibro yra dailė, nes stiliumi vadiname ir visos epokos dailės charakterį, ir paskiro dailininko kūrybą, ir net to paties kūrėjo darbuose išskiriame kelis jautimo būdus, kaip tai daro estetika. Taigi, taip smulkindami stiliaus sąvoką, galime prieiti prie mažiausių dailės skirtumų, kuriuos irgi mėginama vadinti stiliumi. Ir taip vienos epokos stilius gali turėti savyje tūkstančius mažesnių stiliaus sąvokų ir sąvokėlių, o tai pareina nuo to, kuriuo mastu bus matuojami dailės savybių skirtumai, ar jie bus skiriami vieni nuo kitų tokiomis priemonėmis, kaip kirvis, peilis, ar tokiomis—kaip gamtininko-analitiko mikroskopiniai prietaisai.

Iš kitos pusės stiliaus sąvokos galima komasuoti, gretinti, lyginti, bendrinti ir rasti jose daug panašumo ir net bendrą koeficientą. Žvilgterėkime kiek į patį stiliaus mechanizmą, kuris gal daugiau mums pasakys.

Meninės kūrybos formas veikia tie patys veiksniai, kurie keičia dailės turinį ir veikia medžiaginių verčių gamybą arba pramonės produkciją. Įvairiose visuomenės raidos stadijose vyraujanti ūkiškoji sistema laiko savo plieninėse replėse ir dailininkų kūrybą. Ūkio verčių gamybos formos ir technika nuolatos kinta. Lygiai kinta ir meninės kūrybos metodai. Feodalinėje santvarkoje menininkas yra surištas su viešpataujančio feodalo dvaru ir nuo jo priklauso; amatininkų cechų laikotarpyje menininkas kuria organizuotos miestų amato visuomenės užsakymui, o kapitalistinėje ūkio sistemoje kuria laisvai rinkai. Feodalinėje santvarkoje ir teokratinėje sistemoje dailininkas, tai feodalo dvaro ir teokratinės institucijos vieneto vergas, tarnas. Amatininkiškoje visuomenėje dailininkas yra visuomeninis amatininkas. O kapitalistinėje sistemoje dailininkas toks pats, kaip ir kiti prekių gamintojai, surištas su paklausos ir pasiūlos sistema. Feodalinėje ūkio sistemoje dailininko vergiška ar tarniška būklė sutinkama yra senovės Egipte, Graikijoje ir Viduramžių Europoje iki X—XI amžiaus, o ypatingai žymų vaidmenį jis suvaidino garsiuose viduramžių vienuolynuose. Netgi XV amžiaus tapytojas Van Eyckas nešiojo naminio Burgundijos hercogo tarno (valet de chambre) titulą. Cechų ir korporacijų sistemoje dailininkas buvo lygus visuomenės pilietis, tapytojų, skulptorių ar kurių kitų cechų narys. Jis kūrė dažniausiai anonimiškai visuomeniniam, o vėliau privačiam užsakymui. Tai VI ir V amž. prieš Kristų Graikija ir viduramžių pabaigoje įsigalėjusieji Vakarų Europos miestai, kurie vėliau persimetė ir į kitus Europos miestus. Renesanso laikotarpio menininkai, tai dar vis amatininkai; jų darbe matome solidumą, taurumą ir rūpestingumą, o taip pat technikos galimybių ir tikslingo prasmingumo supratimą. Jų darbas tęsėsi ilgai, bet buvo atliekamas stropiai ir sąžiningai. Iš lengvo ir pamažu menininkas-amatininkas pasikeičia. Ima vengti sunkaus ir juodo darbo. Tai atlieka darbininkai arba mokiniai. Kaskart vis labiau jų kūryboje pasireiškia individualybės žymės. Dailininkai ima dirbti vis daugiau dėl garbės ir pagyrimų, o ne dėl duonos kąsnio. Vis dažniau už savo nuopelnus keliami į bajorijos luomą. Dailininkai iš amatininkų virsta artistais. Užsiima ne dailės amatu, o „aukštuoju menu", „grynuoju menu".

Išsidirba genijalaus menininko tipas, iš kurio visai nereikalaujama amatiniško kruopštumo. Darbštumo vietą užima „įkvėpimas" ir „genijus". Dailininkų tarpe jau atsiranda luominiai skirtumai: tai pakelti bajorijos luoman grynosios dailės artistai ir juodo amatiniško dailės darbo menininkai. Pamažu šie nepriklausomi dailininkai įkinkomi lyg atgimusion feodalinėn, absoliutizmo valdovų valdininkų hierarchijon, nors jau tituluoti ir pinigais apmokami.

Tai matome helenizmo laikotarpyje Graikijoje ir vėliau Romos Imperijoje (Aleksandro Didž. ir Romos imperijos valdovų dvaruose) ir XVI—XVII, o kai kur XVIII amž., Europoje (popiežių, Habsburgų, Versalio, Rusijos carų ir kitų absoliutinių valdovų dvaruose). Dailininkai tampa „šviesiaisiais despotų draugais", nors visuomet suvėlintai ir nereguliariai apmokami; tampa despotų orujo puošnumo ir efektingumo organizatoriais, šiandieniškai tariant, absoliutizmo valdovų propagandos jei ne ministeriais, tai bent šefais. Tai kapitalistinės sistemos laikotarpio pradžia, kada pradėta ieškoti užsienio rinkų, žaliavų užjūriuose (kolonizacijos pradžia) savo gamybai. Kaip helenizmo laikotarpyje Tanagros stovylėlių dirktuvių gaminiais buvo užliejama visa Graikijos prekybos išplėsta rinka, taip absoliutizmo pradžioje Duereris gamino savo grafikas plačiai Augsburgo ir Niurnbergo rinkai. Taip pat puikiai buvo organizuota Niderlandų XVII amžiaus paveikslų gamyba ir pardavimo rinka. Apie 1660 metus organizuojamos pirmos dailininkų kūrinių parodos — mūgės Hagoje ir Utrechte. Vis daugiau menininkai yra priklausomi nuo plačios publikos skonio ir pomėgių. Kuriama ko daugiausiai, parduodama ko pigiausiai, bet tik galima būtų padaryti didesnė apyvarta ir gauti didesnis pelnas. Ypatingai intensyvia kūryba pasižymi baroko dailininkai. Toks Rembrandtas sukūrė net 6000 įvairių paveikslų, o taip pat rimtai užsiėmė ir grafika (akvafortomis). Dažniausiai dailininkai išparduodavo savo kūrinius licitacijų būdu. Niderlandų dailininkai, kur tapyba turėjo visuomenėje didžiausio pasisekimo ir pritarimo, negalėdami išsilaikyti vien iš tapybos, imasi kitų verslų: Van Goyen augina rinkai tulpes, o Jan Steen laiko smuklę. Rembrandtas, nežiūrint pragarsėjimo, miršta skurde. Kad išvengtų nepageidaujamos konkurencijos ir blogų jos pasekmių, dailininkų tarpe atsiranda didelė specializacija: peizažininkai, portretininkai, negyvosios gamtos („nature morte"), valstiečių, karvių, gėlių, paukščių, koncertų, jūros vaizdų ir panašių specialybių tapytojai. Dailininkai pameta pamažu rinkų atramą,



Mūsų krašto kryžiai

masių jungtį ir stengiasi visa tai vėl atrasti per parodas. Dabar jau ne tiek dailininkai veikia mases, kiek tų masių pomėgiai ir pageidavimai veikia dailininkų kūrybą, kas, žinia, prisideda prie dailės smukimo ir menkėjimo. Atsiranda dailėje viršprodukcija. Dėlto dailės gaminiai virsta ne tik vidaus preke, bet ir eksportine. 1900 – 1908 metų laikotarpyje Vokietija įsivežė paveikslų už 105,000,000 markių, o išvežė už 65 000,000 markių — taigi dailės prekybos balansas uždarytas 40,000,000 markių deficitu. 1908 metų Miuncheno parodos paveikslų pasiūla siekė 2000, o paklausa—174.

Drauge su publikos pomėgių priklausomybe dailės srityje auga ir pačių dailininkų eilėse nedarbas, pauperizacija ir proletarizacija. 1905 m. Vokietijos dailininkų profesinėse sąjungose $^1/_6$ visų skulptorių buvo be darbo, 1906 m. jau $^1/_5$, o 1907 m. net $^1/_4$. Skubotumas sukelia formų, spalvų ir kompozicijų nevalyvumą, kas ypač pasireiškia vyraujančioje ir kapitalistinei ūkio sistemai būdingoje dailės programoje — impresionizme. Tai sukėlė pačių dailininkų tarpe rungimąsi ir norą tapti ko originaliausiais. Iš čia kilo didžiausias individualizmo, originalumo ir ekscentriškumo kultas, pasireiškiąs dideliu skaičiumi įvairiausių srovių ir srovelių. Tų srovių ypatingai daug atsirado prieš pat Didįjį karą: futurigmas, kubizmas, dadaizmas ir begalė panašių įvairiausių trumpalaikių efemeridžių. Šitą reiškinį pagrindė tie patys veiksniai, kurie taip nuolatos keičia įvairiausias moteriškų rūbų ir skrybelių madas, būtent: noras naujumu ir originalumu pavilioti daugiau klientų. Nepaprastai smarkios konkurencijos atmosferoje įsiviešpatauja nepastovumas, kintamumas, kažkokia naujienybių ieškojimo karštligė. Tai staigaus keitimo įvairių „stilių" epoka, kuri betgi neturi savo vienalyčio stiliaus. Tokia dailės padėtis sukėlė eilėje tauresnių dailininkų protestą. Pavyzdžiui, Anglijoje garsi yra Ruskino dailės reforma, kuri primena viduramžių dailininko amatininkišką santykį su jam pavestu amato darbu. Tačiau ši dailės reforma dėl stichinės konkurencijos ir rungimosi dėl rinkos turėjo subankrutuoti, nors buvo diktuojama taurios dailės sanacijos idėjos. Paul Ganguin'as yra priverstas bėgti iš Europos net į Haiti salą, nes jam brangi buvo dailės sveikatingumo ir natūralumo savybė. Apskritai pastebimas dailininkų bėgimas iš miestų į ramios provincijos užkampius, nes rimtai kūrybai yra reikalinga rimtis (Cezanne, Van Gogh ir visa Barbizono mokykla).

Šie ekonominio gyvenimo reiškiniai veikė kiekvieno laikotarpio žmogų savaip, nes kitokie buvo šio gyvenimo uždaviniai, siekimai, idealai, reikalai, rūpesčiai ir sąlygos. Šie dalykai ne tik kitaip jausminiai ir intelektualiniai nuteikdavo ir konsumentą ir producentą dailėje, bet dailėje atsispindintieji reiškiniai buvo to ekonominio gyvenimo dėsnių taip reguliuojami, kad labiausiai atitiktų viešpataujančios visuomenės dalies ne tik pomėgį, skonį, kultūrą, bet svarbiausia interesus ir nuteiktų valdomus sluoksnius norima valdančiųjų sluoksnių nuotaikos ir psichinio pascizmo linkme („Biblia Pauperorum" — viduramžių katedrose). Taip sukelta nuotaika ir šių ekonominio gyvenimo reiškinių sudarytas jautimo ir galvosenos būdas ir sudarė skirtingos duotosios epokos dailės stilių.

Dabar pamėginkime paieškoti tuose visuose istorinių epokų sudarytuose stiliuose jau minėtų bendrų koeficientų.

Istorinių dailės įvairių stilių objektuose pastebimas kažkoks dvilypumas, dualizmas. Šis dualizmas reiškiasi arba savos rūšies sintėze arba dailės sričių diferencijacija. Pirmos rūšies dailės

esmė, tai jos visų šakų sintezė: architektūros, skulptūros, tapybos, dailės pramonės ir panašių, o antros rūšies dailės esmė, tai — palaidumas ir paskirų dailės šakų savarankumas. Sintezės branduolys paprastai yra didinga ir monumentali architektūra. Savarankios dailės yra smulkutės, minkštos, intymios, švelnios. Sintėtinė dailė yra pagrįsta feodaline tvarka — natūralaus ūkio sistėma, paremta amato realizavimo metodu, o ne gamyba laisvajai rinkai, kuria remiasi savaranki dailė. Šitą dailės dualizmą sukelia savotiškas skirtingas žmonių nusiteikimas, kylantis iš skirtingos jų ekonominės ir socialinės padėties. Sintėtinę dailę kuria konstruktyvios visuomenės, kovojančios dėl savo teisių ir užsimojimų. Diferencijuotą gi dailę gamina ramios buržuazinės visuomenės sluoksniai, norintieji išsilaikyti savo ligšiolinėje pozicijoje. Šie dailės skirtingumai lyg atitiktų skirtingus gyvenimo kovos metodus. Jei sintetinę dailę pavadintumėm dinamiškos, agresingos, ofenzyvios visuomenės daile, tai diferencijuotą—smurto, gynimosi, defenzyvos daile.

Sintetinį pobūdį dailė turi tokiose feodalinių santvarkų epokose, kaip senovės Egipte, archainėje Graikijoje (Kretos—Mikėnų kultūra) ir romaniškuose, gotiškuose viduramžiuose. Ši dailė monumentali, grandiozinė. Egipto dailės ašis — tai šventykla ir piramidė, kurias papildo ir puošia kitos dailės šakos. Karnako šventykla — tai beveik ištisas miestas, pilnas milžiniškų stovylų. Tą patį matome ir Kretos — Mikėnų dailėje (Knossos ir Tiriuso pilys), prieš karus su Persais Graikijoje (Atenų Akropolis, Atenos Promachos ir Partenono šventyklos ir kt) ir romaniškuose gotiškose bažnyčiose ir pilyse. Ši sintetinė dailė siekia kažko aukšto, kilnaus, didingo, tobulo, aukščiausio dvasios tobulumo—viržmogiškumo, dieviškumo, didžiausio medžiagos valdymo, jos įdvasinimo pagal savo minties kryptis, noro valią. Žmogus stengiasi būti visko viešpačiu.

Buržuazinės visuomenės, pramonės, prekybos ir piniginės ūkio sistemos dailė yra pagrįsta humanizmu ir nustoja dėl to savo kilnumo, didingumo ir monumentalumo. Humanizmas — tai atsižadėjimas aukštų aspiracijų, tai apsibrėžimas vien žmogumi, tai susmulkėjimas, sumažėjimas, užsidarymas iki siaurų mažų savo interesų ir malonumo rėmų. Sintetinė dailė — tai visuomeninė dailė, o savaranki, diferencijuota—tai individualinė, daugiau asmeninio pobūdžio dailė. Kaip toli nuvedė piniginio ūkio sistema dailę jos susiskaldymą, fragmentariškumą—rodo tieji XX amž. gausūs ir trumpalaikiai „izmai", kurių programos rėmėsi dideliu vienpusiškumu, viena ištraukta dailės esmės tiesa, kaipo priešprieša visoms kitoms dalės tiesoms. Diferencijuota dailė – tai: IV — III amž. Graikijos, XV amž. Venecijos ir vėliau visos Italijos, XVII amž. Niderlandų ir XIX — XX amž. visos Vakarų Europos dailė. Sintėtinė dailė — tai didelių idėjų išreiška, kaip, pvz., tėvynės meilės VI—V amž. Graikijoje, o dangiškos karalystės realizavimas Egipte ir viduramžių Europoje. Diferencijuota dailė — tai asmeninių mažų hedonistinių malonumų išreiška (rokoko, XIX amž. pabaigos dailė). Individualizmo kultas renensanse išstūmė visuomeninę mintį, pagimdydama makiavelizmą—absoliutizmo pranokėją ir teoretiką. Lygiai gyvenime, lygiai ir dailėje, pvz., Graikijoje IV—III amž. karinio didvyrio ir pasišventusio piliečio kultą išstūmė turtuoliams ir pliutokratijai dainuojami panegerikai. Militiadų, Temistoklių ir Leonidų vietą užėmė Krezusai. Fidias savo kūrinius dirba respublikai—miestui, o Skopas ir Praksiteles — paskiriems plutokratams.

Drauge su dailės visuomeniniu atsipalaidavimu atsipalaidoja nuo arehitektūros ir skulptūra ir tapyba ir tampa autonominėmims, palaidomis dailės šakomis. Skulptūros stovylos atsipalaidoja nuo sienų ir stulpų, o tapyba nuo sienų, mūro plokštumų (fresco), persikelia lenton arba drobėn ir pasidaro kilnojama, bet kur pritaikoma. Monumentalumas iškeičiamas žanrinių, minkštų, jaukių, intymių ir malonių motyvų smulkmenom. Renensanso architektūra — tai paskirų turtuolių rūmų statyba. Lygiai šitos epokos ir bažnytinė statyba įgauna pasaulietiškumo, žemiškumo pradų, žemiškos harmonijos. Skulptūra, atsipalaidavusi nuo architektūros, persineša privačian butan ar daržan, o tik atsitiktinai gatvėn ar aikštėn. Tapyba ne tik kad persineša iš sienos drobėn, bet pakeičia ir savo charakterį. Tampa pasaulietiška, žemiška (Rafaelio madonos), jaukesnė, smulkmeniška, daugiau intymesnė. Tas pats vyksta vėliau Niderlanduose XVII amž., kur anuomet kiekvienas pilietis turėjo paveikslų savo bute, o jų nebuvo visai bažnyčiose (reformacija). Kulminacinį antimonumentalumo tašką dailė pasiekia impresionizme — kulminaciniame piniginės sistemos išbujojimo laikotarpyje.

Sintetinė dailė atgyja Didž. Prancūzų Revoliucijos laikotarpyje, kuomet visuomenę jungė

viena idėja, siekianti naujų laimėjimų, idėja pažangi, agresyvi, ofenzyvinė. Tačiau mažai visuomeniškai sucementuotoje naujoje prancūzų visuomenėje tai buvo tik trumpalaikis ir paviršutiniškas reiškinys. Prancūzų buržuazija, greit atsiekusi savo siekius, nusigrįžo nuo pažangos, greit sureakcijonėjo, suskilo, suindividualėjo, ir šitą jos pasikeitimą atitinkanti dailė vėl paliko sudiferencijuota, nesuskubusi sukristalizuoti naujos epokos dailės sintezės. Kaip neilgai trūko ši sintetinė, klasikinė dailė—rodo neilgas laiko tarpas tarp Davido, klasikinės tapybos šulo, ir Delacroix — romantizmo tapybos vado.

Vėl gana būdingas sintetinei ir diferencijuotai dailei reiškinys — tai jos formų ir konstrukcijų skirtingas charakteris. Sintetinėje dailėje kūrybinė jėga remiasi daugiau žmonių protu, intelektu ir iš čia daugiau jos intelektualinis pobūdis. Pačios pavienios formos yra atskirtos nuo bet kurio atsitiktinumo, jos yra susintentinos iki esminių savybių, grynai konstruktyvių pradų. Todėl šios dailės formos turi daugiau ideografinį, geometrinį pobūdį architektūroje ar tapyboje. Diferencijuota dailė yra daugiau jausminio pobūdžio. Joje rasime daugiau atsitiktinumo, palaidumo, neorganizuotų ir dekoratyvių pradų, destruktyvinių savybių.

Žinia, buvo ir pereinamieji laikotarpiai, kuomet buvo sutinkama lygiai viena dailės savybė— diferencijacija, lygiai jai priešingoji — sintezė. Pereinamosios arba kompromisinės dailės pavyzdžius rasime: Graikijos imperalizmo laikotarpyje, ypač Pergamo mieste (Akropolis) ir XVII amž. Europoje — baroko stilių.

Stiliai turi dar kitokių savybių. Kiekviena epoka skiriasi nuo kitos savo skirtingais galvosenos ir jautimo būdais ir priemonėmis. Dėl to kiekvienoje epokoje dailė sau išsirenka skirtingas priemones ir kitokias reiškimosi medžiagas. Įvairios dailės šakos veikia įvairiomis medžiagomis, priemonėmis, dažnai netgi skirtingomis. Dėl to kiekvienas istorinis stilius turi sau savaimingą pagrindinę dailės šaką, kurioje iš esmės pasireiškia, o kitos šakos yra tai pagelbinės ir nuo jos priklauso. Ji yra pagrįsta kitokiu jautimo ir galvosenos turiniu, esme ir būdu. Graikijoje vyrauja skulptūra, nes atitinkamiausiai reiškia joje vyraujančią idėją—kūniško grožio idėją. Viduramžiais vyravo architektūra (bažnyčios), kuri atitinkamiausiai reiškė visuotinį veržimąsi iš žemiškos nuodemingos karalystės dangiškon, dvasinėn. XVII amž. Prancūzijoje vyrauja teatras, drama, nes ji geriausiai reiškė dvaro etiketo patosą, komplimentus ir tuščią, nenuoširdų puošnumą. XIX amž. Europoje vyrauja muzika, tinkamiausiai reiškianti laikotarpio individualizmą ir asmeninę lyriką. Taip maždaug skirsto dailę hegemonijų istorijoje H. Taine. Tačiau žinome, kad skirtingą jautimo ir galvosenos būdą nusako ekonominės ir visuomeninės gyvenimo sąlygos, skirtinga ūkio sistema ir skirtingi duotajai epokai savaimingi pergyvenimo momentai, objektai, rūpesčiai ir sąlygos. Kaip žinome, Graikija senovėje nebuvo ūkiškos sistemos žvilgsniu vienalytė. Joje galime išskirti kelias tų sistemų, kurios vėliau kartojasi ir Vakarų Europoje. Dėl to ir sutinkame tarp paskirų senovės Graikijos ir naujesnių laikų Europos stilių panašumus, nusakytus ūkiškų sistemų panašumu. Senovės Graikijoje vyravo architektūra — šventyklos ir pilys. Architektūra kas kart vis labiau puošiasi skulptūra (Egiptas, Graikija) — tai viduražių primityvaus romanizmo ir gotiko atitikmuo. Vėliau hegemoniją perima skulptūra, kuri pamažu iš konstruktyvinės, sintetinės pereina į tapybinę, aprašomąją — tai Italijos renesanso atitikmuo. III—II amž. Graikijoje galvosenos ir jautimo būdas vis daugiau virsta, jei taip galima išsireikšti — tapybinis. Tai matome hellenizmo laikotarpio bareljefinėje skulptūroje su perspektyviniu ir skirtingų medžiagų traktavimu imtinai. Sutinkama taip pat ir tapyba, kuri iš dekoratyvinės vis daugiau virsta aprašomąja, pradedant monumentaliais mozaikos paveikslais (Aleksanro kova su persais) ir baigiant miniatiurine portretine tapyba, gėlių ir „nature morte" be galo primenanti Europos, o ypač XVII amž. Niderlandų tapybą (užsilikusios kopijos Pompėjos atkastame mieste) Pati skulptūra netenka savo monumentalaus, reprezentatyvinio pobūdžio, o tampa žanrinė, netgi impresijonistinė. Tai savos rūšies Graikijos pergyvenamas barokas ir rokokas. Toji dailės šakų hegemonijos raida vyko vėliau ir Europoje: viduramžių dailėje vyrauja architektūra, kur bažnyčių statyba vyko tiesiog karštligės pobūdžio tempu. Viso meninio ir kultūrinio visuomeninio gyvenimo veiklos ašimi buvo bažnyčia. Čia skulptūra ir tapyba yra glaudžiai susijusios ir priklausomos nuo architektūros pobūdžio. Architektūros hegemonija yra pagrįsta tikybine pasaulėžiūra, kuri savo keliu yra pagrįsta natūraliu žemės ūkiu. Bažnyčia—tai ne tik maldos namai, bet centras, vieta viso viduramžių visuo-

meninio, politinio ir kultūrinio gyvenimo. Bažnyčia vaidino netgi pilių ir tvirtovių vaidmenį.

XV amž. Italijoje vyksta jau šitos sintezės birėjimas. Skulptūra atsipalaidoja nuo architektūros ir įgauna savarankų, daug svarbesnį ir nepriklausomą charakterį (Donatello, Mykolas Angelas). Skulptūrą pagimdė iš visuomenės išsimušę tam tikri paskiri asmenys, vaidiną visuomenėje kokį svarbų vaidmenį (faraonai, didvyriai, kunigaikščiai, karaliai, senjorai, vyskupai ir šventieji). Tai jau didesnės visuomeninės diferencijacijos požymys. Feodalo vaidmenį vėliau pakeitė turtingas pirklys. Tačiau greit hegemoniją perima tapyba: iš pradžių daugiu konstruktyvinio, skulptūrinio pobūdžio, kurioje vyrauja tamsos-šviesos reiškiniai, kurie tik vėliau pakeičiami spalviniais reiškiniais. Netgi Mykolas Angelas, pirma laikęs tapybą vaikų ir moterų daile, pats imasi tapybos (Siksto koplyčia). Niekur ligšiol nepasiektos hegemonijos tapyba įgauna Nider-landuose. Kuomet visas kultūrinis gyvenimas persikėlė iš viešų visuomeniškų patalpų į privačias, įgavo kitokį pobūdį — asmeniniai individualistinį ir dailės hegemonija tenka tapybai— labiausiai iš visų dailės sričių individualiai ir hedonistinei šakai, kurioje pasireiškia daugiau kūrėjo individas, asmenybė ir įvairių asmenybių skirtingumai. Tapyba atitinka daugiau moksliška ir visapusišką dailės pasaulio organizavimą, tikslesnį ir tikresnį iliuzijonistinį gamtos ir tikrenybės vaizdavimą. Vis labiau tapyba yra susijusi tampresniais saitais su anatomijos, geometrijos, perspektyvos, gamtos ir fizikos mokslais. Tapyba leido nukreipti susidomėjimą nuo didelės ir kilnios žmogaus idėjos į gamtos ir žmogaus rankų gaminamus daiktus, kurie naujoje ūkiškoje sistemoje įgauna vis didesnės gyvenimiškos reikšmės kaip prekė, kuri ne tik yra gyvenimo trūkumų tenkintoja, bet taip pat ir pragyvenimo, pelno šaltinis. Dėlto tapyboje ima vyrauti įvairių turtingų medžiagų skirtumai, „nature morte“ motyvai, kurie ypač plačiai sutinkami XVII amž. Niderlanduose ir XIX amž. visos Europos tapyboje. Niekuomet taip puikiai neišsivystė tapyba ir niekuomet taip žemai nenupuolė architektūra kaip XIX amž. — privataus pelno ir mechaniškos gamybos epokoje. Taigi matome, kad šita dailės šakų hegemonijos raida vyksta ekonominėms ir socialinėms sąlygoms veikiant ir pagal ekonomikos dėsnius.

Be to, dar dailės stilius galima suskirstyti dvi pagrindines grupes: į konstruktyvinių stilių grupę ir į dekoratyvinių, ornamentalinių arba destruktyvinių stilių grupę. Konstruktyviniai stiliai pasireiškia: racionalumu, tikslingumu, funkcionalizmu, nuoširdumu, aiškumu. Tą patį pastebėsime ir meninėj pramonėj. Šiai grupei priklauso dorėnų stilius, romaniškas ir ankstyvasis renensansas. Destruktyviniai stiliai pasižymi dekoratyvumu, ornamentais, paslėpta, užgniaužta, nustelbta ir suardyta konstrukcija, skulptūrinės ir tapybinės ornamentikos persvara, stoka joje konsekvencijos. Tai ne logikos ir prasmės, o įspūdžio architektūra. Šiai grupei priklauso hellenizmo laikotarpio, gotiko, baroko, rokoko ir secesijos stiliai. Konstruktyvinius ir dekoratyvinius stilius charakterizuoja nuolatinė pakaita. Konstruktyviniai stiliai pagrįsti demokratizmu ir vienos kurios tautos hegemonija, o dekoratyviniai — paremti luomine diferenciacija ir tarptautiniu paskirų visuomeninių grupių susiklausymu. Konstruktyviniai stiliai yra praktiški, tikslingesni, utilitariški. Šias pagrindines abi savybes turi kiekvienas plačiai suprastas stilius. Tai skirtumai ne paskirų stilių, tik kiekvieno stiliaus atskirų jo raidos etapų skirtumas. Kiekvienas stilius turi pereiti šias dvi fazes. Konstruktivizmas atitinka augimo ir brendimo stadiją, o dekoratyvumas—senėjimo ir išsigimimo etapą. Dėl to daugiau mums suprantama jų pakaitos savybė.

Tarp šių dviejų fazių yra trečioji — pereinamoji, kompromisinė, harmoningoji. Šitoji pati dailės stilių raida pastebima yra kiekviename viešpataujančiame klasės, kitokios visuomenės ir ūkiškos sistemos išraiška. Konstruktyviniai stilių savumai atitinka kovojantį dėl savo hegemonijos ir teisių luomą, o dekoratyviniai — kitų pavergtų luomų sąskaiton lobimo etapą. Gyvenimiška, nenaudojama energija turi pasireikšti. O ji pasireiškia jau ne gyvenimo kovoje, o kaip tik dekoratyviniame ir ornamentaliniame žaidime. Dailės vaidmuo diamentraliai keičiasi. Iš kovos priemonės dailė virsta pramoga, žaidimu. Dailė nustoja būti proto, intelekto kuriama, organizuojama — tampa jausmo, nuotaikos, kaprizo veikiama. Ir taip: 1) feodalinę tvarką ar natūralinę ūkio sistemą atitinka romanizmo ir gotiko stiliai — pirmas jų konstruktyvus, o antras — dekoratyvus; 2) buržuazijos hegemoniją, piniginę ir verslinę ūkio sistemą atitinka renesanso, baroko ir rokoko stiliai—pirmas jų konstruktyvus, o trečias — dekoratyvus. Antikinio pasaulio (senovės Graikija ir Romos imperija)

dailė yra kiek artimesnė savo kamienu buržuazijos hegemonijos dailei, nors savo laiku Graikija ir Roma perėjo savo istorijoje visas tas fazes ekonominėje, socialėje, o lygiai ir meninėje srityje Čia matome irgi tą pirminę natūralaus ūkio sistemą, vėliau pereinančią į amato, masinės gamybos, prekybos ir piniginio ūkio sistemą. Kiekviena šių ūkio sistemų dailėje turi sau kitokį atitikmenį, kurį mes čia ir vadiname stiliumi.

Šie stilių reiškiniai sutinkami ne tik bendroje plastinėje dailėje ar jos centre — architektūroje, bet tai taip pat ryšku ir tapyboje. Romaniškoji, gotiškoji, o iš dalies dar ir pradžios renesanso (XV amž. Florencija—Balticeli) tapyba yra sausa, linijinė, forminė, bet jau vėliau — pas Ticianą Giorgione, Andrea de Sarto – dėminė, spalvinė, rasinė tapyba. Tas pats ir XVII amž. Niderlanduose. Tapybos charakteriui turėjo įtakos, be abejo, ir klimato savybės, bet tai išdava kitokio intelektualinio santykio, pagrįsto ekonomika, į dailės reiškinius. Prie linijinės, forminės tapybos galima prikišti be Florencijos dar ir klasikinę tapybą (David), o prie spalvinės—vėlyvasis renesansas, barokas, rokokas ir romantinė, natūralistinė ir impresionistinė XIX amž. tapyba. Linija ir forma tapyboje yra intelekto išdava, veikia protą, o spalva, spalvinė dėmė veikia jausmus. Linija veikia aktyviai — protine kryptimi, o dėmė pasyviai — jausmine likme. Viena atitinka racionalinę pasaulėžiūrą, o kita — hedonistinę. Racionalizmas yra susijęs su aktyviuoju, agresinguoju buržuazijos nusistatymu gyvenimo klausimuose — atitinka jos amatiniškai cechinę sistemą. Pasyvus, hedonistinio gerėjimosi santykis į gyvenimo reiškinius būdingas yra pralobusiems žmonėms, užsiimantiems verslu, prekyba.

Lygiai su šia dailės stilių padala sutinkame ir idealistinių ir realistinių dailės stilių padalą. Racionalizmas yra susijęs tam tikrame kiekyje su idealizmu, kaipo užsibrėžtas siekimų ir pastangų objekto vaizdavimas, sąmoningas jo atkūrimas be visų jam neesminių ir bereikšmių savybių tuo tikslu, kad neesminiai dalykai nenustelbtų siekiamo tikslo. Toks apsibrėžimas, savos rūšies sinsezė ir yra laikoma plastinėje dailėje idealizmu. Realizmą sukelia individualizmas. Realizmas, o juo labiau impresionizmas, vaizduodamas pasaulį, žiūri į jį ne bendromis visų žmonių akimis, o savomis, individualiomis, sub jektyviomis. Kūrėjas rodo tai, ko kiti gamtoje nepastebi, ieško ne charakteringų, o išimtinų atsitiktinų, momentų. Realizmas yra sutinkamas visuomenėse, suskaldytose į pavienius individus, palaidus ir mažai sujungtus vienon masėn.

Tematiką, motyvus dailė paskirose epokose semia iš savo susidomėjimo srities, savo aplinkos. Vaizduoja tuos reiškinius ir objektus, kurie juos daugiau domina, su kuriais turi dažniau reikalo, kurie turi daugiau gyvenimiškos, pragyvenimiškos prasmės. Ir dailės siužetai kinta, kaip kinta žmonių jais susidomėjimas, gyvenimiška jų svarba.

Feodalinėje sistemoje dailė nežino nei vyriško, nei moteriško nuogo kūno atvaizdo, išskyrus biblinius Adomo ir Ievos atvaizdus. Nuogas kūnas įsigali tik buržuazinėje visuomenėje. Ir taip: vyriškas kūnas vaizduojamas tuomet, kai žmonės gyvena politinį pilietinį kovos patosą, kaipo visuomeninės lygybės ir politinės laisvės atstovą, o tuomet, kai žmonės pralobsta ir tenkinasi gyvenimo džiaugsmo gėrimu, persisunkusi yra hedonizmu, — vyriško kūno vietą užima moteriškas. Tai vyko senovės Graikijoje, renesanso, baroko, rokoko laikotarpyje ir tą patį sutinkame Didžiosios Prancūzų Revolucijos laikais ir XIX amž.

Stilizacija gi būtų lyg stiliaus prieštaravimas, priešingybė. Stilizacija paprastai atsiranda ten, kur nėra stiliaus. Stilius, būdamas savotiškas nuoširdaus kūrybinio reiškimosi būdas, esti ten, kur yra iš tikro nuoširdus reiškimasis, kur kūrėjas iš tikro turi ką pasakyti ir žino kodėl ir kam reiškiasi, turi priešais visai realų ir konkretų, galima pasakyti, utilitarišką ar net interesingą tikslą. Kur jo nėra — atsiranda kultūrinė tuštuma. O tuštumos niekas nepakenčia. Ji yra labai įkyri, nemaloni. Žmogus stengiasi vengti jos, nustelbti ją. Todėl ieško visokių priemonių, visokių kitų dalykų, kurie atstotų tikrosios dailės veikimą, nuoširdaus pasisakymo vietą. Šios tuštumos pavėnyje auga klastos, melo, apgaulės ir nenuoširdumo reiškiniai, kurie reiškiasi įvairių tuščių patosų, snobizmo, erzatzo kulto ir kitose išsigimimo formose.

Kadangi turinys nubrėžia formą, tai ir šis dirbtinis ir nenuoširdus turinys turi reikštis vėl savotiška forma. Nenuoširdaus reiškimosi forma ir bus stilizacija — tai yra dangstymasis jau kieno kito sukurtomis formomis. Stilizacija kreipia nepaprastai didelį dėmesį formalinei kūrybos pusei, nes ji pati susidaro iš didelio skaičiaus svetimų, nesuprastų ir nepervirškintų formų. Tos formos esti paprastai palaidos, dažnai išplėstos iš įvairių organizmų dalių, neįstengian-

ŽINIOS IR ĮVYKIAI

TEATRAS

„Jos sūnus" Pohulankos teatre. Kas svarbiau — žmogaus kilmė, ar jo auklėjimas? Šį klausimą daug kas sprendė bet, rodos, niekas galutinai nepriėjo visiškai aiškios išvados. Abu šie veiksniai—kilmė ir auklėjimas—žmogaus būdui ir gyvenimui yra beveik lygiaverčiai dalykai. Paveldėjimo mokslas (Mendelio teorija) yra daugybe pavyzdžių ištyręs, kad vaikai paveldi tėvų ar net protėvių (atavizmas) įvairias savybes. Pagaliau nereikia čia ir mokslo. Kasdieniniame gyvenime visi sakome: koki tėvai, toki ir vaikai, arba dar šitaip: obuolys nuo obels netoli tekrinta. Taigi vaikai kūno, sielos ir būdo savybes paveldi iš tėvų. Tos paveldėtos ir įgimtos savybės sudaro pagrindą, ant kurio auklėjimas šiaip ar kitaip suformuoja jau pilną žmogų. Įgimti dalykai yra žmogaus įvairūs gabumai ir palinkimai, įgimta yra ir tam tikra žmogaus inteligencija. Auklėjimas tas įgimtas savybes gali dar daugiau išugdyti arba nustelbti, bet negali jų visai išnaikinti. Žmogus, nežiūrint to, kokios jis kilmės bebūtų—bajoriškos ar valstietiškos, karališkos ar kitokios, paveldi visa, kas yra žmogiška. Nėra žmonių geresnio ir blogesnio kraujo. Tik vergijos, baudžiavos laikais valdantieji luomai — bajorija ir vadinama diduomenė, norėdama pateisinti save, jog tik jiems yra skirta kitus— valstiečius, baudžiauninkus ir vergus valdyti, pasiskelbė, kad jie esą geresnio arba, kaip patys mėgdavo sakyti, „mėlyno" kraujo ir „tikrieji" žmonės, o kiti — valdomieji, tai kažkas panašu į gyvulį, gal būt, net ir sielos neturintį. Tuo tarpu tų „mėlynakraujų" tarpe galima rasti nemaža idiotų, išsigimėlių ir jokių gabumų neturinčių net ir karališkose giminėse. Bajorija ir kiti vadinami „kilmingieji", veisdamiesi tik tarp savęs ir bijodami „užteršti mėlyno" kraujo „nemėlynu", per ilgą laiką stačiai išsigimė. Tuo tarpu valstiečiai, tie tikrieji gamtos vaikai, besigrumdami su visokiom gyvenimo ir gamtos

---

čios drauge sudaryti vienalyčio vieneto, o ką jau bekalbėti apie kokio nors meninio kūrinio organizmo sudarymą. Netgi kuomet sudaroma yra stilizacija, remiantis moksliškais pagrindais, visiškai supratus kiekvieno stiliaus smulkmenas ir visos esmės svarbą ir vaidmenį, tai ir tuomet gausime kažką svetimo, nenuoširdaus, sudergto. Visa XIX amž. architektūra, neįstengdama sudaryti savo stiliaus, dangstėsi įvairių kitų stilių pamėgdžiojimu, atnaujinimu arba vad. stilizacija. Koks skirtumas tarp stiliaus ir stilizacijos, galime savo akimis įsitikinti. Pažiūrėkime į šv. Onos bažnyčią Vilniuje ir į šalia jos stovintį bokštą — varpinę. Čia gotikas ir ten „gotikas", bet pirmas yra nuoširdus, autentiškas, o antras yra XIX amž. rusų inžinieriaus Čagino gotiko kompiliacija — stilizacija. Kaip yra neskoningai, nedarniai ir nevalyviai nustilizuota minėta varpinė, rodo tai, kad kai kurie dailės žinovai (kun. Sledzievskis) reikalauja nugriauti tą varpinę, kad nedarytų šv. Onos bažnyčiai — mūsų gotiko perlui—neskanios konkurencijos.

Tas pats galima pasakyti ir apie vad. tautiškąjį stilių. Tautiškojo stiliaus esmės negalima neigti. Tautiškas stilius yra rimtas reiškinys, su kuriuo reikia skaitytis. Jis esti paprastai taip turtingas, kaip turtinga yra tautos psichika, o skirtingas, kaip skirtinga yra vienos tautos psichika nuo kitų tautų psichikos. Tautiškas stilius kyla sporadiškai, nesąmoningai, natūraliai—išplaukia iš tikrų nuoširdžių reikalų realizavimo, kūrėjo psichikos gelmių. Visa, ką mes darome, veikiame, kuriame, ar netgi pamėgdžiojame kitus, darome patys nejausdami reiškiamės pagal savo tautos psichiką — reiškiamės lietuviškai. Ir todėl visoje mūsų nuoširdžioje kūryboje rasime savo lietuviškąjį stilių, visai nedarydami šioje srityje jokių specialių pastangų. Šios rūšies pastangos atrodo lyg atvirų durų laužimas, ar vandens šlapinimas. Šios rūšies kompiliaciniu būdu dirbamas tautiškas stilius turi kitą prasmę. Tai yra sąmoningas dėmesio kreipimas į formalę kūrybos pusę, visiškas turinio svarbos nevertinimas. Tai atsitinka tuomet, kai išsisemia turinys, kuomet nors ir yra kas pareiškia, bet nepatogu tai iškelti viešumon, nepatogu ta linkme nuteikti visuomenę. Tuomet kreipiamas dėmesys į formalę kūrybos pusę ir pernelyg ji išpučiama. Tuomet formalizmo, o taip pat ir stilizacijos reikalas padaromas aktualus ir iškeliamas į visų kultūrinių ir meninių reikalų priekį.

blogybėm, natūraliu būdu išsaugojo ir išlaikė visas tikro žmogaus savybes. Pati gamta darė juose atranką, kūnu ir dvasia silpnesniuosius numarindama, o stipresniuosius palikdama. Kai susidarė palankesnės sąlygos jų asmenybems pasireikšti, kai kaimietis — gamtos vaikas, turėdamas gerus įgimtus pagrindus, gavo dar ir atitinkamą mokyklą ir auklėjimą, tai daugeliu atvejų pralenkė ir „mėlynakraujus". Ir atvirkščiai — „mėlynakraujis" iš prigimimo, pakliuvęs į kaimietiškas sąlygas ir išauklėtas kaimietiškai, nesugeba bajoriškų savybių pareikšti. Jis tampa toks pat, jei ne didesnis, varguolis, tik kasdieniškais pragyvenimo reikalais besirūpinąs, „netašytas", kaip ir daugelis kaimiečių, kuriems neteko kitokio auklėjimo paragauti.

Šitą klausimą nagrinėja ir Valentinos Aleksandrowicz 4-rių veiksmų scenos veikalas *„Jos sūnus"*, kuris šiuo metu yra vaidinamas Pohulankos teatre. Veikalo pagrindinė mintis tokia: turtinga dvarininkė ir dvare esanti kaimietė auklė tuo pat metu pagimdė po sūnų. Vargšė auklė, jau daug vaikų išmarinusi, bijodama, kad ir šis nemirtų, kad ji neliktų be vaikų, savo naujagimį įdėjo į ponios vaiko lopšelį, o ponios pasiėmė sau, manydama, kad poniškas vaikas bus stipresnis. Abu berniukai išaugo į vyrus ir tik tada, kai tikram ponios sūnui grėsė mirties pavojus (bernai jį supiaustė kuokinėje), auklė, sąžinės graužiama, pasipasakojo poniai apie vaikų sukeitimą. Bet jau buvo per vėlu. Tiesa, supiaustytasis išgijo, bet, kaimietiškai auklėtas, buvo išaugęs kaip tikras kaimietis. Neliko jame nė žymės, kad jis iš aristokratų kilęs. Kaimietės vaikas, išaugęs dvare ir net kaimiečių nekentęs, sužinojęs tikrą savo kilmę su pagieža išlieja visą savo nepasitenkinimo tulžį karčiais žodžiais tikrajam dvaro savininkui — tam kaimietiškame lizde užaugusiam bajoro vaikui, bet kartu pareiškia, kad jis turįs savyje daug kaimietiško gyvybingumo ir todėl, ir iš dvaro išėjęs, sugebėsiąs gyventi. Tiesa, nereikėjo jam išeiti, nes motina-ponia „mužikiškai" išauklėto savo vaiko pagaliau atsisakė ir pasiliko sau kaimietės vaiką, bet jau dvaro aukštesnėje kultūroje išaugusį. Iš to išvada aiški: kiekvienas žmogus gema tik kaip žmogus, o auklėjimas ir mokymas jį tik taip ar kitaip suformuoja.

Artistai vaidina puikiai. Apskritai reikia pasakyti, kad lenkų dramos teatro lygmuo aukštas, artistai roles atlieka labai kruopščiai, įsigyvenę. Veikalo akcija nėra gyva — daug ilgų dialogų ir monologų. Jei žiūrovai dėl tų monologų nenuobodžiauna, tai tik todėl, kad režisorius — pats teatro direktorius dr. Pobóg-Kielianowski — gerai dalyką išrežisavo o artistai gražiai roles atlieka.

m. k.

LIETUVA

L. Tautininkų S-gos metinis apskričių ir apylinkių atstovų susirinkimas buvo sausio 5 d. Valstybės Teatre. Buvo suvažiavę 448 atstovai. Suvažiavimą atlankė Respublikos Prezidentas A. Smetona, visi ministrai, seimo pirmininkas inž. Šakenis, kariuomenės vadas gen. Raštikis ir kiti. Pirmiausia buvo pranešta, kad L. T. S. pirmininkas J. Tūbelis ir gen. sekretorius dr. Janavičius iš savo vietų pasitraukė. Naujuoju Sąjungos pirmininku Resp. Prezidentas paskyrė min. pirm. Vl. Mironą, o gen. sekr. M. Kviklį. Buvęs S-gos pirmininkas J. Tūbelis pakeltas garbės nariu. Į naująją Valdybą išrinkti: fin. min. J. Indrišiūnas, teis. min. J. Gudauskis, B. Gudavičius, adv. J. Baltrušis, J. Navakas, agr. A. Gilvydis ir J. Viliušis. Be to, sprendžiamuoju balsu į L. T. S. Valdybą įeis jaunalietuvių vadas liet. mokytojų sąjungos pirm., neolituanų filistrų s-gos pirm. ir jaunųjų ūkininkų vadovas. Po Valdybos ir atstovų pranešimų buvo priimta visa eilė rezoliucijų, kuriose pritariama vyriausybės vedamai vidaus ir užsienio politikai, smerkiami asmens ir grupės, kurios mėgino sukelti nerimą, priimamas Resp. Prezidento paraginimas S-ga atsinaujinti, prašoma kurti tautiškųjų organizacijų konsolidaciją ir dėkojama buvusiam S-gos pirmininkui. Baigiamajame žodyje min. pirm. Vl. Mironas taip pat paminėjo, kad būsiančios konsoliduotos tos organizacijos, kurios stovi ant tautinio pagrindo.

Didžiosios ir Mažosios Lietuvos susiartinimo šventė. Sausio 15 diena—Didžiosios ir Mažosios Lietuvos susiartinimo šventė atšvęsta šiemet gražiai ir iškilmingai. Visoje Lietuvoje iškilmingų šventės posėdžių buvo surengta labai daug. Daugelyje vietų iniciatyvos ėmėsi įvairios organizacijos ir jų skyriai. Didžiosios iškilmės įvyko Kaune, kur nuo ryto namai išsipuošė vėliavomis. Kai kuriose bažnyčiose buvo atlaikytos pamaldos ir pasakyti pritaikinti pamokslai.

Didįjį šventės posėdį surengė specialus komitetas Karo Muziejuje. 15 val. buvo padėtas vainikas ant Nežinomojo Kareivio kapo. Po žuvusiųjų pagerbimo apeigų Karo Muziejaus salėje

prasidėjo iškilmingas aktas. Aktą atidarė Vakarų Sąjungos pirmininkas dr. Slavėnas, pažymėdamas, kad lietuvius į Mažąją Lietuvą traukia ne tiek ekonominiai reikalai, kiek daugiau ten gyveną lietuvių kilmės ir įsitikinimo žmonės. Po to orkestras pagriežė „Lietuviais esame mes gimę". V. Sidzikauskas skaitė paskaitą „Klaipėdos prisijungimo sukaktį minint". Prelegentas pirma nušvietė Europos padėtį, o paskum plačiau palietė lietuvių ir vokiečių santykius. Pabaigoje, iškėlęs Klaipėdos krašto išaugimą, V Sidzikauskas pabrėžė, kad 16 metų ūkinis balansas rodo, jog Klaipėda turi būti sujungta su Didžiąja Lietuva, o Didžioji Lietuva — su Klaipėda.

Toliau buvo meninė dalis, kurioje poetai — J. Graičiūnas ir P. Babickas paskaitė savo kūrybos, Valstybės Operos solistas Sodeika padainavo keletą dainelių, o Valstybės Radiofono orkestras, diriguojamas J. Kačinsko, pagrojo.

Minėjimas praėjo pakilia nuotaika.

Užsienio prekybos aktyvas 9,6 mil. lt. 1938 metais Lietuvos užsienio prekyba davė 9,6 milijonus litų aktyvo. Pernai įvairių prekių į užsienį buvo išvežta už 233,2 milijonus litų. Tai yra žymiai daugiau, negu visais kitais paskutiniaisiais metais. Štai palyginamieji skaičiai, už kiek litų prekių buvo išvežta anksčiau: 1937 metais už 208,3 mil. litų, 1936 metais už 109,5 mil. litų, 1935 metais už 152,3 mil. litų. Vadinasi, pernai išvežimas yra padidėjęs: lyginant su 1937 metais — 12%, lyginant su 1935 metais — net 53%. Tačiau, krašto ūkiui atkuntant, daugiau buvo reikalinga ir tokių prekių, kurių Lietuva pati nepasigamina. Dėl to turėjo didėti ir įvežimas. Štai pernai buvo įvežta prekių už 223,6 milijonus litų, 1937 metais – už 212,7 mil. litų, 1936 metais — už 156,1 mil. litų, o 1935 metais — už 128,6 mil. litų. Vadinasi, įvežimas pernai padidėjo: lyginant su 1937 metais — 5%, lyginant su 1935 metais—net 73%.

Šitie padidėję įvežimo ir išvežimo skaičiai rodo labai didelį krašto ūkio pakilimą, nes vis tiek užsienio prekybos balansas sudaro 9,6 milijono litų aktyvo, tai yra tiek išvežtųjų prekių vertė buvo didesnė už įvežtųjų.

Vytauto Didž. Komitetas baigė darbus. 1930 metais atskiru įstatymu buvo įsteigtas Vytauto Didžiojo Komitetas visame krašte organizuoti vytautiniam sąjūdžiui ir tinkamu būdu įamžinti Vytauto Didžiojo vardui. Komitetas, vykdydamas savo uždavinius, ryžosi pastatyti Vytauto Didžiojo vardo Kultūros ir Karo Muziejaus rūmus. Rūmai baigti; jie kainavo 2.082.037,06 litai. Tos lėšos buvo renkamos visuomenėje. 1928—38 metų laikotarpyje iš visuomenės buvo surinkta 1.146.224,23 litai. Tų aukų rūmų statybai nepakako, dėl to Valstybės Iždas dar pridėjo 1.474.520,49 litų. Pats Komitetas administracijai, raštinei, propagandai ir kitiems reikalams išleido 489.184,88 litus. Komiteto nariai visą laiką dirbo be jokio atlyginimo.

Dabar Komiteto darbai baigti, ir jis bus atskiru įstatymu likviduotas. Komiteto turtas pereis valstybei. Komiteto likvidavimo proga bus suruoštas iškilmingas posėdis ir oficialus Vytauto Didžiojo vardo kultūros muziejaus atidarymas. Komitetui vadovavo švietimo ministras prof. J. Tonkūnas.

Valstybinę literatūros premija gavo Salomeja Neris. Valstybinės literatūros premijos komisija, kurią sudarė: pirm.—vicem. Masiliūnas, Vyt. D. Un-to Hum. M-lų f-to atstovas — prof. M. Biržiška, Rašyt. Dr-jos atstovai - prof. V. Mykolaitis ir J. Grušas ir visuomenės—ref. Tumėnas, nutarė šiemetinę valst. lit. premiją 5 000 lt. sumoje paskirti S. Neriai—Bačinskaitei už naująjį eilėraščių rinkinį „Diemedžiu žydėsiu".

Tai ketvirtoji valstybinės literatūros premijos laureatė. Pirmąją premiją gavo J. Simonaitytė už „Aukštujų Šimonių likimą", antrąją – L. Dovydėnas už „Brolius Domeikas", trečiąją — J. Kossu-Aleksandravičius už „Užgesusias chimeros akis".

Netrukus bus paskirtos ir kitos šiemetinės literatūros premijos. Jos bus iškilmingai įteiktos Valstybės Teatre specialaus akto metu.

IV rudens dailės paroda buvo iškilmingai atidaryta Kultūros Muziejuje gruodžio mėn. viduryje ir tęsėsi apie mėnesį laiko. Ši paroda buvo skirta Lietuvos nepriklausomybės atgavimo 20-mečiui paminėti. Šioje parodoje dalyvavo ir vyresniosios ir jaunesniosios kartos menininkai, parodydami vienų metų savo darbus, dar jokiose parodose nebuvusius. Tuo būdu norėta lyg pademonstruoti dabartinį Lietuvos meno darbuotojų pajėgumą. Džiugu konstatuoti, kad paroda įrodė, palyginti, gana didelį plastinio meno pajėgumą.

Parodoje dalyvavo apie 82 dailininkai, kurie išstatė apie pustrečio šimto paskutinių savo kūrinių. Čia buvo atstovaujama tapyba, skulptūra, grafika ir taikomasis menas.

Pažymėtina, kad pernai pirmą kartą meno kūriniai buvo premijuojami pinigais. Valstybės

Taupomosios Kasos paskyrė 10.000 litų jubiliejinės meno parodos kūriniams premijuoti. Minėta suma buvo paskirstyta penkiems dailininkams, kurių veikalai buvo pripažinti premijuotinais.

Dainos menas. Lietuva—dainų šalis. Todėl visiškai nenuostabu, kad dainos menas lietuvių tautinėje kūryboje užima gana rimtą poziciją. Dabartiniu metu visu atsidėjimu imta populiarinti savosios dainos. Mūzikų draugija, susitarusi su vietiniais chorais ir orkestrais, praėjusį rudenį ėmė ruošti populiarius koncertus. Eilė tokių koncertų jau suruošta Kauno gimnazijose moksleiviams, kareivinių salėse kareiviams ir priemiesčiuose darbininkams. Koncertuose dalyvauja geriausi chorų mėgėjai, operos solistai ir orkestrai. Šių koncertų programa sudaroma iš lengvesnių dainos ir muzikos kūrinių. Tokių koncertų organizavimas planuojamas ir provincijoje.

Kiek šiuo metu Lietuvoje yra chorų, tikslių žinių nėra. Viena tik žinoma, kad neįvykusioje visuotinėje dainų šventėje buvo užsiregistravę 500 chorų su 18 000 dainininkų.

Dabar yra kilęs sumanymas vieną geriausių chorų pasiųsti į Šiaurės Ameriką, kur yra didelės lietuvių išeivių kolonijos. Šis sumanymas yra juo aktualesnis, kai šiemet atidaroma New Jorke didžiulė paroda, kurioje lietuviams rugsėjo mėnesį yra skirta speciali diena. Kuris choras vyks į Ameriką, tuo tarpu tikrai nežinoma. Galimas daiktas, kad šiai įdomiai kelionei choras bus parinktas konkursinių varžybų būdu.

Mokslo ir mokyklų pažanga. Per pirmąjį Lietuvos nepriklausomo gyvenimo dvidešimtmetį pradžios mokyklų mokinių skaičius išaugo iš 70.00 iki 300.000, pačių pradžios mokyklų iš 1.000 iki 2.500, o nuosavų tų mokyklų namų iš 367 iki 1,000. Gimnazijų ir kitų vidurinių mokyklų skaičius pašoko nuo 40 iki 90, o šių mokyklų mokinių nuo 9 000 iki 18.000 Iki šiol jau išleista apie 17.000 abiturientų. Vytauto Didžiojo Universitete lietuvių studentų nuošimtis taip pat daugėja. 1923 m. lietuvių buvo tik 56%, o dabar jau yra 80%. Universitetas davė jau 3.300 šviesuolių su aukštuoju mokslu.

Periodinė spauda. Pagal paskutinius statistikos davinius dabartiniu metu Lietuvoje yra 170 periodinių leidinių, kurie turi apie 1.000 000 vienkartinį tiražą. Didžioje Lietuvoje, vadinas, be autonominio Klaipėdos krašto, eina 157 periodiniai leidiniai. Iš jų 15 dienraščių, 43 savaitraščiai, 27 dvisavaitiniai, 43 mėnesiniai ir 29 kitoki. Lietuvių kalba eina 129 laikraščiai, žydų—13, rusų—5, lenkų—4, prancūzų—2, vokiečių—2, ir hebrajų—2.

Šia proga pažymėtina, kad 1918 m. Lietuva turėjo tik vieną „Lietuvos Aido" dienraštį su didesnių ėmėjų-prenumeratorių skaičiumi.

Dabartiniu metu periodinėje spaudoje dirbantieji yra susibūrę į Lietuvos Žurnalistų Sąjungą, kuri šiemet turi per 150 narių.

Įsidėmėtina, kad šiuo metu Lietuvos Žurnalistų Sąjunga paskelbė pirmąjį lietuvių žurnalistų konkursą parašytiems publicistiniams, informaciniams, reportažo ir kritikos straipsniams premijuoti. Šiam reikalui skiriamos net 8 premijos. Jei konkursas bus įvykdytas, tai jis neabejotinai prisidės prie lietuvių žurnalistikos lygio pakėlimo.

Valstybės pašalpos studentams. Gabiems, bet nepasiturintiems asmenims, norintiems išeiti aukštesniuosius mokslus, duodamos valstybinės stipendijos. Nuo 1919 metų sausio 1 d. iki 1939 m. sausio 1 d. tokių stipendijų išduota 6.311-kai asmenų sumoje 14.170.494 lt. Iki šiol, t. y. nuo 1919 m. sausio 1 d. iki 1939 m. sausio 1 d. grąžinta 1.507.757 lt.

Vytauto Didžiojo Universiteto studentams šelpti draugija. 1924 m. įsikūrė Vytauto Didžiojo Universiteto studentams šelpti draugija, kurios tikslas—be pažiūrių ir tautybės skirtumo šelpti neturtingus ir moksle pažangius studentus. Pačioje pradžioje šiai draugijai priklausė ne tik Universiteto mokslo personalo nariai, bet ir šiaip vienas kitas visuomenės narys Dabar draugija yra remiama tiktai Universiteto žmonių. 1936 m. draugija persitvarkė pagal naujo draugijų įstatymo reikalavimus.

Praėjusių metų pradžioje, užsidarius *Lietuvos Aukštųjų mokyklų Klausytojams remti draugijai*, jos turtas buvo perduotas Vytauto Didžiojo Universiteto studentams remti draugijai. Tuo būdu pastaroji draugija gavo minėtos draugijos archyvinę medžiagą, 7.878 litus vekseliais ir 4.052 litus grynais pinigais.

Paskutiniu laiku įvykusiame Vytauto Didžiojo Universiteto studentams remti draugijos metiniame narių susirinkime paaiškėjo, kad draugija nuo jos gyvavimo pradžios ligi šiol yra išdavusi Universiteto klausytojams 41.281 lt. sumos paskolų. Visa ši suma susidarė beveik išimtinai iš Universiteto mokslo personalo mokėto nario mokesčio.

Tikrojo draugijos nario mokestis metams 20 lt. Užsimokėję iš karto nemažiau kaip 500 litų tampa draugijos nariu iki gyvos galvos.

Dabartiniu metu draugijos valdybą sudaro: prof. Purėnas — pirmininkas, doc. Mašiotas — vicepirmininkas ir doc. Augustaitis — sekretorius.

VILNIUS

Nuteistas „Lietuviško Baro" redaktorius. Praėjusiais metais rugpiūčio mėnesį buvo sukonfiskuotas „Lietuviško Baro" Nr. 8 už M. Kraužlio straipsnį „Kultūriniai kaimo rūpesčiai". Šių metų sausio 10 d. Vilniaus Miesto Teisme buvo svarstoma minėtoji byla. Teismas red. inž. M. Kraužlį nuteisė trijų savaičių sąlyginiu areštu ir 30 auks. pinigine pabauda. Nuteistasis apeliavo Apygardos Teisman.

„Mūsų Dainos". Sausio mėn. išėjo iš spaudos lietuviškų dainų rinkinys su gaidomis „Mūsų dainos". Dainas spaudai paruošė J. Sinius, viršelį piešė V. Drėma, o išleido „Lietuviškas Baras". Rinkinyje yra 34 dainos.

Lietuvių Mokslo Mylėtojų Draugijos reikalai neaiškūs. Praėjusiųjų metų pabaigoje Vilniaus Vaivadijos įstaigos visuomeninio — politinio skyriaus viršininkas Jasiński pasikvietė keletą lietuvių ir pranešė, kad lietuviai gali įsteigti naują mokslo draugiją uždarytosios Lietuvių Mokslo Draugijos turtui perimti, bet tik kitokiu pavadinimu. Šį pasiūlymą ir Lietuvių Mokslo Draugijos reikalus apsvarstę, lietuviai nusprendė įsteigti naują draugiją, „Lietuvių Mokslo Mylėtojų Draugijos" vardu. Buvo parašytas ir 15 asmenų pasirašytas draugijos statutas, kuris prieš pat Kalėdas įteiktas Vaivadijos įstaigai tvirtinti. Š. m. sausio mėn. 5 d. statutą Vaivadija grąžino, reikalaudama, kad steigėjais nepasirašytų kun. K. Čibiras ir kun. K. Pukėnas ir kad būtų pataisyti kai kurie statuto punktai. Statutas buvo pagal reikalavimus pataisytas. Dėl šventos ramybės kun. Čibiras ir kun. Pukėnas pataisyto statuto jau nepasirašė. Pataisytas statutas buvo įteiktas sausio 18 d.; manyta, kad jau viskas bus tvarkoje. Deja. Po poros dienų viršininkas Jasiński pakvietė du draugijos steigėju — mgr. Ad. Juškevičių ir inž. M. Kraužlį ir pareiškė, kad Vaivadija statutą galėsianti patvirtinti tik tada, kai statute bus įdėta pastaba, jog nariais gali būti tik Lenkijos piliečiai ir kai bus išbrauktas statuto straipsnis, kalbąs apie draugijos skyrius. Padarius tuo reikalu steigėjų pasitarimą, kitą dieną Jasiński pareiškė, kad reikalavimą dėl narių pilietybes atsiimąs, bet tvirtinti statuto su skyriais Vaivada nesutinkąs. Kai steigėjai sutiko ir skyrius išbraukti, tada, nors jau buvo prieš tai sakyta, kad jau daugiau reikalavimų nebūsią, pats Vaivada Bociański steigėjų atstovams pareiškė, kad jis neturįs teisės tvirtinti statuto, kuriame yra pasakyta, jog veikimo plotas yra visa Lenkijos valstybė; be to, pareikalavo taip pat išbraukti punktą apie skyrius. Tik išbraukus punktą apie skyrius, pažadėjo persiųsti statutų tvirtinti Vidaus Reikalų Ministerijai į Varšuvą. Steigėjams dar kartą statuto pertvarkyti nesutikus ir paprašius, kad persiųstų Varšuvon statutą tokioje redakcijoje, kokioje buvo įteiktas Vaivadijai, viršininkas Jasiński sausio 28 d. pagaliau steigėjų atstovams pereiškė, kad Vaivada sutinkąs persiųsti ministerijon tokį statutą, koks yra įteiktas. Tuo būdu naujai steigiamos Lietuvių Mokslo Mylėtojų Draugijos reikalai nukeliavo Varšuvon, iš kur, atsakymo dar negauta.

Lietuvių amatininkų vakaras. Po ilgos, tiesa, ne nuo lietuvių visuomenės pareinančios pertraukos pagaliau vėl susilaukėme viešo lietuviško vaidinimo. Tai lietuvių amatininkų surengtas vakaras. Miesto Starostijai leidus, sausio 22 d. Vytauto Didžiojo Gimnazijos salėje mūsų amatininkai suvaidino latvių rašytojo Hugo Krumino 3-jų veiksmų komediją „Senberniai". Vaidinimas, palyginti, pavyko gana gerai. Dar daugiau. Tai, rodos, vienas geriausiai vykusių amatininkų vaidinimų, koki iki šiol jų buvo. Beveik visi vaidintojai taip laisvai jautėsi scenoje, kad žiūrovas dažnai užsimiršdavo, jog yra artistų-mėgėjų vaidinime, o ne profesionalų. Artistai savo roles mokėjo puikiai. Vaidino šie amatininkai: P. Semėnas, D Zalanskas, Z Andruškevičius, N. Jakutytė, B. Babkauskaitė ir J. Radkevičius. Veikalą režisavo Alf. Munčelis.

Pažymėtina dar, kad antroje vakaro dalyje buvo amatininkų choro dainos. Padainuota: kun. T. Brazio „Jau saulutė leidos", „Aušt aušrelė" ir „Atskrenda sakalėlis", J. Siniaus „Kur sapnų grožybė" ir Č. Sasnausko „Kur bėga šešupė". Chorą veda M. Kurila.

Tiek pirmoji, tiek antroji vakaro dalis įrodė, kad mūsų amatininkai turi stiprių meniškų jėgų ir nesigaili savo darbo visuomenimam veikimui. Tai džiugus reiškinys.

Aktoriaus menas. Tokia tema M. Krinickaitė-Astaškienė skaitė sausio 24 d. Vilniaus Lietuvių Meno ir Literatūros Draugijos narių ir kviestų svečių susirinkime paskaitą. Apibūdinus galimus artistų-vaidintojų tipus, referentė iškėlė jų vaidybos svarbesnes savybes, o taip pat su-

charakterizavo Vilniaus lietuvių teatro artistus-mėgėjus.

Po paskaitos buvo gyvos diskusijos. Šiuo kartu jau nekalbėta — reikalingas mums teatras ar ne, o vien tik apie tai, kaip savo teatrą patobulinti, kaip pakelti jo lygį. Daug buvo kalbėta apie mūsų teatro kryptį. Konstatuota, kad mūsų teatras jau stengiasi išeiti iš natūralizmo. Kokia kryptimi pasuks mūsų teatras, sunku pasakyti. Tuo tarpu jis yra dar mėginimų stadijoje, dar vis ieško sau tinkamų kelių.

Paraštėje tenka apgailestauti, kad mūsų šviesuomenė vis dar neįvertina tokių paskaitų reikšmės ir jų nelanko. Matyti, kad kultūriniais reikalais mūsų širdys yra dar vis užkietėjusios.

Režisoriaus St. Pilkos recitacija. Atvykęs iš Kauno privačiais reikalais Valstybės Teatro režisorius-artistas Stasys Pilka sausio 28 d. įvykusiame Vytauto Didžiojo Gimnazijoje Vilniaus Lietuvių Meno ir Literatūros draugijos narių ir kviestų svečių susirinkime recitavo kai kurių klasikų dramatinių veikalų monologus ir deklamavo naujosios mūsų poezijos atstovų keletą eilėraščių. Vos tik išėjusį į sceną malonų svečią susirinkusieji pasveikino karštu delnų plojimu. Dar didesnės ovacijos buvo keliamos po kiekvieno tikrai meistriškai atlikto dalyko. Pati recitacijų ir deklamacijų programa buvo gana plati ir įvairi tiek turinio, tiek formos atžvilgiu. Buvo recituojami Šekspyro ir Šilerio tragedijų, S. Čiurlionienės, J. Žulavskio ir Ostrovskio veikalų monologai. Iš naujosios lietuvių poezijos buvo padeklamuoti J. Kossu Aleksandravičiaus, A. Miškinio, K. Binkio, V. S. Giros, K. Zupkos ir kitų eilėraščiai. Artisto St. Pilkos pasirodymas— didelė naujiena šio krašto lietuviams. Juk tai pirmas Lietuvos Teatro artistas mūsų scenoje. Jis parodė mums lietuvio meninį pajėgumą teatro srityje. O kad tokių pasirodymų būtų ko daugiausia.

Vilniaus lietuviai artistai-mėgėjai, sveikindami režisorių St. Pilką, įteikė jam puokštę gėlių.

Po recitacijų ir deklamacijų artistas St. Pilka pateikė įdomių žinių apie Lietuvos teatrus, nušviesdamas jų kūrimosi istoriją ir dabartinę veiklą. Dabartiniu metu Kaune veikia opera, drama ir baletas. Iš viso Valstybės Teatre dirba per 300 žmonių. Be to, nuolatinis teatras veikia Klaipėdoje. Kitais metais numatoma įkurti dar du teatrai. Šalia nuolatinių teatrų veikia dar visa eilė artistų-mėgėjų trupių.

„Atžalynas" mūsų scenoje. Sausio 29 d. Vilniaus Lietuvių Meno ir Literatūros draugija surengė viešą lietuvišką vakarą. Mūsų artistai mėgėjai suvaidino K. Binkio dramą „Atžalyną". Pats veikalas yra labai gyvas ir įdomus. Ypač vertingas jis yra savo gražiomis idėjomis, kurių pirmoje vietoje dominuoja pasiaukojimo už savo artimą, už draugų garbę idėja. Nemažiau įdomi ir aktuali yra antroji veikalo mintis, būtent tai, kad joks amatas žmogaus nežemina, o iš kitos pusės kiekvieno amato žmogus turi šviestis, lavintis. Gaila tik, kad šis vaidinimas išėjo menkiau už kitus tų pačių artistų rengtus vaidinimus.

Po vaidinimo publikos prašomas Kauno dramos teatro artistas St. Pilkas pakartojo sausio 28 d. recituotus ir deklamuotus kūrinius.

Meno ir Literatūros draugija. Nuo įsikūrimo iki šių dienų Meno ir Literatūros draugija surengė 85 vakarus, kurių daugumą sudaro diskusiniai susirinkimai įvairiais meno reikalais; toliau eina vaidinimai ir koncertai. Nuo 1938 m. kovo mėn. 13 d. iki šių metų vasario 1 d. draugija surengė 15 viešų vakarų. 11-koje vakarų žymiausia programos dalimi buvo vaidinimai. Dešimtyje vakarų buvo vaidinta dramos, o tik viename komedija. Daugiausia, būtent 6 kartus, buvo vaidinta iš vokiečių kalbos versta Povilo Heyse's 5 veiksmų drama „Marija Magdalietė", du kartu vaidinta Viktoro Dineikos drama „Baltakė", vieną kartą iš latvių kalbos Rudolfo Blaumanio drama „Indranai", vieną kartą Sofijos Čiurlionienės 3-jų komedija „Pinigėliai" ir vieną kartą Kazio Binkio „Atžalynas". Pažymėtina, kad rengiamuose vakaruose dalyvaudavo operos artistas St. Audiejus, virtuozė El. Palevičiūtė ir dramos artistas St. Pilka.

Dauguma vakarų negalėjo įvykti, nes Starostijos neduodavo leidimų. Nuo 1938 m. gegužės 5 d. iki rugsėjo 25 d. negauta leidimų 19 kai vakarų.

Negalėdama rengti viešų vakarų, draugija darydavo uždarus, privataus pobūdžio vakarus. Tokių vakarų paminėtini: J. Kėkšto-Adamavičiaus kūrybos ir gudų literatūros vakarai. Be to, buvo du diskusiniai vakarai, kurių viename buvo nagrinėjami Vilniaus lietuvių literatūros galimumai, o antrame — aktoriaus menas.

REDAKCIJA IR ADMINISTRACIJA: WILNO, UL. STARA 31—2.
WYDAWCA i REDAKTOR MACIEJ KRAUŽLIS. LEIDĖJAS ir REDAKTORIUS MOTIEJUS KRAUŽLYS.

Drukarnia „Ruch", Wilno, Tatarska 6,

Atsiųsta paminėti nauji leidiniai

Antanas Miškinis, **Keturi miestai**. 6 poemos apie Lietuvą. 160 psl. 4 Lt. Sakalo leidinys.

Pearl S. Buck, **Motina**. 1938 metų Nobelio literatūros premijos laureatės romanas. Vertė Montvila. 312 psl. 3 Lt. Sakalo leid.

Petras Cvirka, **Kasdienės istorijos**. Novelės su J. Mikėno iliustracijom. Viršelį piešė T. Kulakauskas. 184 psl. 3 Lt. Sakalo leid.

St. Tamulaitis, **Rudens melodijos**. Filosofinių apysakų rinkinys. 260 psl. 3 Lt. Sakalo leid.

Stasys Yla, **Krikščionybės įvedimas Lietuvoje**. 160 psl. 2,50 Lt. Sakalo leid.

F. Šaliapinas, **Mano gyvenimas**. Autobiografija su dainininko atvaizdu. Įžangą parašė prof. B. Sruoga, vertė. A. Braziulis. 232 psl. 2,50 Lt. Sakalo leid.

Populiarioji Biblioteka Nr. 11. Thea von Harbou. **Indų kapas**. Romanas. Išvertė J. Šimkus. 212 psl. 1,50 Lt.

Popul. Bibl. Nr. 12. Panait Istrati, **Dunojaus mergaitė**. Romanas. Vertė C. Petrėnas. 128 psl. 1,50 Lt.

Popul, Bibl. Nr. 13. Maurice Dekobra, **Sušaudytas auštant**. Romanas. 180 psl. 1,50 Lt. Sakalo leid.

Vytautas Tamulaitis, **Naktis ant Nemuno**. Apysakos jaunimui. Iliustravo A. Kučas. 208 psl. 2,50 Lt. Sakalo leid.

Ignas Šeinius, **Tėviškės padangėje**. Iliustravo R. Kalpokas. 264 psl. 3 Lt. Sakalo leid.

Petras Cvirka, **Kurpiukas muzikantas**. Pasakos mažiesiems liaudies pasakų motyvais. Iliustravo St. Žukas. 80 psl. 2,50 Lt. Sakalo leid.

Maurikis Jokay, **Akmeninė širdis**. Apysaka. I tom. Iš lenkiško vertimo vertė Albinas Andrulionis. 221 psl. Šv. Kazimiero D-jos leid.

L. Dovydėnas, **Katino sodas**. 38 pusl. Šv. Kazimiero D-jos leid.

Prenumeratos kaina:

Lenkijoje . . . . **2,00 auks.**
Lietuvoje ir užsieniuose . . . . **8,00 auks.**
Atskiras numeris . . . . **0,35 auks.**

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem.